

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА і ОБОРОНА

№ 5 (53)

2004

Засновник і видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА

Президент Центру Анатолій Гриценко
Головний редактор Людмила Шангіна
Редактор Наталія Партач
Макет Павло Войтенко
 Олександр Москаленко

Техніко-комп'ютерна
підтримка Антон Балицький

Журнал зареєстровано в Державному
комітеті інформаційної політики України,
свідцтво KB № 4122

Журнал видається українською
та англійською мовами
Загальний тираж
3800 примірників

Адреса редакції:
01034, м. Київ, вул. Володимирська, 46
офісний центр, 5-й поверх
тел.: (380 44) 201-11-98
факс: (380 44) 201-11-99
e-mail: info@uceps.com.ua
веб-сторінка: <http://www.uceps.org>

При використанні матеріалів
посилання на журнал
«Національна безпека і оборона»
обов'язкове

Редакція може не поділяти точки зору авторів

Фотографії:
Укрінформ — стор. 5, 6, 15, 22, 25,
28, 30, 50, 53, 59, 61, 63;
УНІАН — стор. 8, 65, 67;
www.razom.org.ua — стор. 55, 57.

© Центр Разумкова, 2004

Підготовлено за підтримки
Посольства Королівства Швеція в Україні
(Програма SIDA — Агентство з питань
міжнародної співпраці та розвитку)

З М І С Т

ЗОВНІШНІЙ ФАКТОР НА ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ-2004

(Аналітична доповідь Центру Разумкова)	2
1. ЗОВНІШНІЙ ВПЛИВ НА ВИБОРИ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ.	3
2. СУБ'ЄКТИ, ЦІЛІ ТА МЕХАНІЗМИ ЗОВНІШНЬОГО ВПЛИВУ	14
3. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	32

ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ КРУГЛОГО СТОЛУ

НЕ МОЖНА ОТOTOЖНЮВАТИ ДЕРЖАВУ І СУСПІЛЬСТВО	
Євген БИСТРИЦЬКИЙ	36
ВНЕШНЕЕ ВЛИЯНИЕ — ТЕМА СКОРЕЕ АКАДЕМИЧЕСКАЯ	
Дмитрий ВЫДРИН	37
ВЫСОКИЕ СТАНДАРТЫ В БУДУЩЕМ — ИЛИ НОРМАЛЬНЫЕ УСЛОВИЯ ЖИЗНИ СЕГОДНЯ?	
Вадим ГРЕЧАНИНОВ	37
НЕОБХОДИМО РАЗЛИЧАТЬ ИМПЕРСКУЮ ДЕМОКРАТИЮ АМЕРИКАНЦЕВ И ЕВРОПЕЙСКУЮ ДЕМОКРАТИЮ	
Анатолій ГУЦАЛ	38
ЦВК ПРАЦЮЄ, ЩОБ ЗАБЕЗПЕЧИТИ ПРОЗОРИ ВИБОРИ	
Ярослав ДАВИДОВИЧ	38
В УКРАЇНІ Є ЗАПИТ НА ЗОВНІШНІЙ ВПЛИВ	
Олександр ЛИТВИНЕНКО	39
ДОПОМОГА ЧЕСНИМ ВИБОРАМ — СЕРЬОЗНИЙ ФАКТОР ВПЛИВУ	
Юрій ЛУЦЕНКО	39
ВНЕШНЕЕ ВЛИЯНИЕ НЕ СТОИТ ПРЕУВЕЛИЧИВАТЬ	
Владимир МАЛИНКОВИЧ	40
РЕЗУЛЬТАТИ ВИБОРІВ ВИЗНАЧАТИМУТЬСЯ В УКРАЇНІ УКРАЇНЦЯМИ	
Анатолій МАТВІЄНКО	41
ЗАПАДУ С НАМИ ТЯЖЕЛО — КАК ШАХМАТИСТАМ С ФУТБОЛИСТАМИ	
Александр МОРОЗОВ	42
ВИБОРИ-2004 БУДУТЬ ПОЗБАВЛЕНІ РОМАНТИЗМУ	
Ігор ОСТАШ	43
ВЛАДА МАЄ НАМІР ЗАБЕЗПЕЧИТИ ПЕРЕМОГУ СВОГО ПРЕДСТАВНИКА, ВИКОРИСТОВУЮЧИ БУДЬ-ЯКІ ПОЛІТИЧНІ МЕТОДИ	
Володимир ПОЛОХАЛО	43
СПІВПРАЦЯ НА ВИБОРАХ МІЖНАРОДНИХ СПОСТЕРІГАЧІВ І ПРЕДСТАВНИКІВ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ — ЦЕ ЛЕГІТИМНИЙ ВПЛИВ НА ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС	
Ігор ПОПОВ	44
ПРО ЩО ГОВОРИТЬ ЗАХІД І МОВЧИТЬ РОСІЯ	
Борис ТАРАСЮК	45
ВАЖНА РОЛЬ ВНЕШНИХ СИЛ В ЛЕГІТИМАЦІИ РЕЗУЛЬТАТОВ ВЫБОРОВ	
Владимир ФЕСЕНКО	46
ВЛАДА ЩЕ НЕ ВИЗНАЧИЛАСЯ У СТАВЛЕННІ ДО УЧАСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ВИБОРЧИХ ПРОЦЕДУРАХ	
Олександр ЧЕКМИШЕВ	47

СТАТТІ

ЕСЛИ РОССИЯ НЕ ДОПУСТИТ ОШИБОК, ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ВЫБОРЫ В УКРАИНЕ БУДЕТ РЕШАЮЩИМ	
Вячеслав ИГРУНОВ	48
ВЫБОРЫ В УКРАИНЕ: РОССИЙСКИЙ ФАКТОР	
Андрей ПИОНТКОВСКИЙ	52
ПРИМАРНИЙ ВПЛИВ ЄВРОПИ, США І РОСІЇ НА ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ В УКРАЇНІ	
Джон КОНЛАН	56
ВИБОРИ В УКРАЇНІ: ЗОВНІШНІЙ ФАКТОР	
Джеймс ШЕРР	60
АЛЪЯНС, ЩО РОЗВИВАЄТЬСЯ	
Дуглас ШОЕН	62
НАРОД САМ ИЗБИРАЕТ ВЛАСТЬ ИЛИ ЕМУ ПОМОГАЮТ?	
Рамаз САКВАРЕЛИДЗЕ	64
ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПЛИВУ НА ДЕМОКРАТИЗАЦІЮ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ Є ПРОБЛЕМАТИЧНОЮ	
Ігор БУРАКОВСЬКИЙ	66

СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

ЗОВНІШНІЙ ВПЛИВ НА ВИБОРИ-2004: ЕКСПЕРТНІ ОЦІНКИ	68
ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ЗОВНІШНІЙ ВПЛИВ НА ВИБОРИ-2004	72

Умови отримання журналу — на нашій веб-сторінці:
<http://www.uceps.org/magazine>.

ЗОВНІШНІЙ ФАКТОР НА ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ-2004

За роки незалежності Україна добровільно приєдналася до системи міжнародно-правових зобов'язань із проведення демократичних виборів. Проте, перебіг виборчих кампаній різного рівня свідчить, що невиконання ряду цих зобов'язань стало хронічною проблемою української влади. Водночас міжнародні вимоги стосовно усунення порушень сприймаються як небажане втручання, здійснюються спроби обмежити зовнішній вплив у цьому аспекті, дискредитувати його в очах громадян.

Нещодавні вибори міського голови м.Мукачево (квітень 2004р.) засвідчили посилення небезпечних тенденцій, що ставлять під загрозу проведення прозорих, чесних і демократичних виборів Президента України.

Тим часом, для України вирішальне значення матиме не лише результат, але й характер виборчої кампанії, від якого залежить перспектива демократичних перетворень у країні, легітимність новообраного Президента в очах світової спільноти.

Політичні процеси напередодні президентських виборів знаходяться у фокусі уваги ЄС, Росії, США, які сьогодні є основними суб'єктами впливу на Україну. Зовнішній вплив є різним за характером, спрямованістю та ефективністю, а головне — за системою цінностей, яку він стверджує. Уже сьогодні цей вплив на Україну є відчутним, з наближенням виборів він зростатиме.

Зовнішній вплив — це партнерська відкрита допомога з боку авторитетних міжнародних інституцій у проведенні чесних виборів, тиск міжнародної спільноти на українську владу з метою дотримання демократичних стандартів, діяльність місій міжнародних спостерігачів. Водночас, це й експорт “брудних” політичних технологій, спроби поставити претендентів на президентський пост у нерівні умови.

З огляду на це, актуальними є проблеми обмеження негативних складових зовнішнього впливу та водночас — ефективне використання зовнішніх чинників, спрямованих на забезпечення демократичних президентських виборів.

Аналітична доповідь складається з трьох розділів.

- У першому розділі** розглядаються міжнародно-правові аспекти зовнішнього впливу, аналізується система міжнародних зобов'язань із проведення демократичних виборів, які Україна добровільно взяла на себе. Пропонуються підходи до визначення меж легітимного зовнішнього впливу.
- У другому розділі** характеризуються основні суб'єкти та об'єкти зовнішнього впливу, їх цілі в контексті виборчої кампанії в Україні; розглядається специфіка “західного” та “східного” впливів, механізми, через які вони здійснюються, оцінюються їх ефективність та можливі наслідки.
- У третьому розділі** формуються висновки та вносяться пропозиції, спрямовані на забезпечення демократичності виборчої кампанії, ефективного використання позитивного та мінімізації негативного зовнішнього впливу.

1. ЗОВНІШНІЙ ВПЛИВ НА ВИБОРИ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Однією із складових зовнішнього впливу на виборчі процеси (в т.ч. на майбутні президентські вибори) в Україні є вплив зарубіжних і міжнародних інституцій через механізми контролю над дотриманням Україною її міжнародних зобов'язань з проведення виборів. Такий вплив можна визначити як легітимний, врегульований нормами міжнародного права. Окремою та актуальною проблемою в цьому контексті є визначення межі між зазначеним контролем і втручанням у внутрішні справи країни.

Міжнародні зобов'язання України полягають у дотриманні норм і стандартів демократичних виборів, вироблених переважно розвинутими демократіями євроатлантичної спільноти, тобто таких, що передбачають наявність розвинутих демократичних інститутів і певної системи демократичних цінностей, що поділяються всіма членами європейських і євроатлантичних об'єднань.

У випадку “нових демократій” дотримання міжнародних норм переважною мірою залежить від бажання держави (влади) та готовності суспільства їх дотримуватися та/або ефективності, жорсткості й оперативності санкцій у випадку недотримання. Україна належить до числа держав, де бажання влади і рівень готовності суспільства до сприйняття, впровадження і дотримання міжнародних норм є критично низькими.

У цьому розділі узагальнюються міжнародні зобов'язання України з проведення виборів, аналізується досвід контролю дотримання цих зобов'язань з боку міжнародних інституцій, пропонуються підходи до визначення меж легітимного зовнішнього впливу на виборчі процеси в Україні.

1.1 МІЖНАРОДНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ З ПРОВЕДЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ВИБОРІВ

Україна, в рамках членства та співробітництва з міжнародними інституціями, *добровільно* взяла на себе ряд зобов'язань з дотримання міжнародних демократичних стандартів виборів, що закріплені у відповідних двох- та багатосторонніх документах.

Міжнародно-правова база зобов'язань України охоплює: (а) універсальні норми міжнародного права стосовно виборів, що містяться в документах ООН, включаючи договори із забезпечення прав людини; (б) зобов'язання в рамках членства в Раді Європи та Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ); (в) норми, встановлені в рамках інших регіональних структур і механізмів; (г) положення двосторонніх угод, учасницею яких є Україна.

Зазначені норми належним чином (за невеликим винятком) відбиті в національному виборчому законодавстві України, яке в окремих аспектах є одним з найпрогресивніших у Європі. Проблема полягає не у відповідності національного виборчого законодавства міжнародним документам і зобов'язанням України, а в забезпеченні його дотримання органами влади, посадовими особами та всіма суб'єктами виборчого процесу.

Зобов'язання в рамках ООН

Міжнародні стандарти прав людини, в т.ч. політичних, встановлені в **Загальній декларації прав людини**. Базова норма з проведення виборів формулюється наступним чином: “Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитися при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування” (стаття 21). Загальна декларація прав людини накладає зобов'язання на всіх членів міжнародного співтовариства.

З прийняттям **Міжнародного пакту про громадянські і політичні права** положення Загальної декларації прав людини були посилені й отримали статус обов'язкових для всіх країн, що ратифікували цей документ. Пакт встановлює: “Кожен громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації... і без необґрунтованих обмежень право і можливість: (а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників; (б) голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців” (стаття 25).

Основні міжнародні документи, що визначають зобов'язання України із забезпечення демократичних виборів**ООН**

Загальна декларація прав людини, 10.12.1948р.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, 16.12.1966р.
Ратифікований Україною 19.10.1973р.

Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, 16.12.1966р. Україна приєдналася 25.12.1990р.

Комітет ООН з прав людини, **Загальний коментар статті 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права**: "Право брати участь у веденні державних справ, голосувати і бути обраним та право бути допущеним до державної служби на умовах рівності", 27.08.1996р.

Рада Європи

Конвенція про захист прав і основних свобод людини, 4.11.1950р. із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу №11. Підписана від імені України 9.11.1995р., ратифікована 17.07.1997р.

Протокол до Конвенції, 20.03.1952р. із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу №11. Підписаний від імені України 19.12.1996р., ратифікований 17.07.1997р.

ОБСЄ (НБСЄ)

Заключний Акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі, Гельсінкі, 1.08.1975р.

Документ Копенгагенської Наради Конференції з людського виміру НБСЄ, 29.06.1990р.

Документ Московської Наради Конференції з людського виміру НБСЄ, 3.10.1991р.

Декларація Стамбульського самміту, 19.11.1999р.

ЄС

Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (УПС). Підписана 14.06.1994р., ратифікована Україною 10.11.1994р., набула чинності 1.03.1998р.

ЄБРР

Угода про заснування Європейського банку реконструкції та розвитку, 29.05.1990р. Україна стала членом ЄБРР 13.08.1992р.

НАТО

Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору. Підписана 9.07.1997р.

План дій Україна-НАТО, Цільовий план Україна-НАТО на 2003р. Прийнятий 22.11.2002р., схвалений рішенням Державної ради з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України 6.02.2003р.

Цільовий план Україна-НАТО на 2004р. Схвалений рішенням Державної ради з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України, 25.03.2004р.

СНД

Декларації глав держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав про міжнародні зобов'язання в галузі прав людини і основних свобод, 24.09.1993р.

Конвенція про стандарти демократичних виборів, виборчих прав і свобод у державах-учасниках Співдружності Незалежних Держав. Підписана 7.10.2002р. Конвенція набуває чинності для України після її ратифікації Верховною Радою України.

Міжпарламентський Союз

Декларація про критерії вільних і справедливих виборів. Ухвалена 26.03.1994р. Україна стала членом Міжпарламентського Союзу 11.10.1999р.

У Загальному коментарі до статті 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права наголошується: "Особа, наділена правом брати участь у голосуванні, повинна мати можливість вільно здійснити свій вибір... вона повинна бути вільна підтримувати

чи бути в опозиції до уряду, не зазнаючи утиску, який би міг спотворити свободу вільного вибору громадян. Виборці повинні мати змогу вільно формувати свою думку, вони повинні бути вільними від насильства, утисків чи маніпуляційних втручань у будь-якій формі прояву" (п.19). У Коментарі також підкреслюється, що "свобода слова, зборів і асоціацій є важливими передумовами для ефективного використання громадянами їх виборчого права (права обирати) і повинні гарантуватися державою" (п.12).

Факультативним протоколом до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права функція розгляду заяв від окремих осіб про порушення їх прав покладена на Комітет з прав людини¹. Згідно з Протоколом, Україна "визнає компетенцію Комітету приймати і розглядати повідомлення від осіб, які підпадають під його юрисдикцію і які твердять, що вони є жертвами порушень певною державою-учасницею якогось із прав, викладених у Пакті" (стаття 1). Як держава-учасниця Пакту, Україна зобов'язана подавати до Комітету доповіді "про здійснені заходи для втілення у життя прав, визнаних у Пакті" (стаття 40). Комітет має узгоджувальні та рекомендаційні функції, що реалізуються за складною і довготривалою процедурою. Зауваження Комітету надсилаються до Економічної і соціальної ради ООН. Тексти рішень вкладаються до щорічних доповідей, що подаються Генеральній Асамблеї ООН.

Право на вільні, демократичні, справедливі вибори є складовою міжнародних стандартів прав людини, закріплених у багатьох документах ООН, підписаних Україною. На Всесвітній конференції з прав людини (Відень, червень 1993р.) держави світу (в т.ч. Україна) підтвердили універсальність та загальнообов'язковість міжнародних стандартів прав людини.

Зобов'язання в рамках Ради Європи

Вступивши до Ради Європи (РЕ) та приєднавшись до ряду її конвенцій, Україна зобов'язалася виконувати ряд юридично обов'язкових принципів і норм РЕ, у т.ч. стосовно проведення демократичних виборів. Відповідні норми містяться також у рекомендаціях Комітету Міністрів і Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЕ), що є політично обов'язковими. Недотримання їх положень не зумовлює юридичних наслідків, але тягне за собою політичну відповідальність, пов'язану з міжнародним авторитетом держави, довірою до її владних інститутів.

У рамках європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини (1950р.) Україна ратифікувала Перший протокол, що містить наступну позицію: "Високі Договірні Сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю таємним голосуванням за умов, які забезпечують народові вільне виявлення своєї думки при виборі законодавчої влади" (стаття 3)².

Функції контролю дотримання зобов'язань державами-учасницями виконує Європейський суд з прав людини³. Приймаючи рішення, Суд формує судово-прецедентну складову міжнародних виборчих стандартів. Проте він не є вищою інстанцією відносно

¹ Створений відповідно до статті 28 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.

² Наведене положення стосується винятково виборів до законодавчого органу влади.

³ Після реформи системи контролю над дотриманням Конвенції про захист прав і основних свобод людини (згідно з Протоколом №11 до Конвенції; набув чинності 1 листопада 1998р.) було скасовано Європейську комісію з прав людини, і Європейський суд з прав людини став діяти на постійних засадах, а не сесійно, як раніше.

судової системи держав-учасниць. За процедурою, Суд розглядає скарги фізичних осіб після їх розгляду компетентним національним державним органом і приймає рішення стосовно фінансової компенсації національним урядом матеріальних збитків та моральної шкоди. Нагляд за виконанням рішення Суду здійснює Комітет Міністрів РЄ. У разі необгрунтованої відмови від виконання судового рішення, до держави-порушниці можуть застосовуватися відповідні заходи. Як правило, зважаючи на моральний авторитет Суду, рішення Суду виконують усі держави-учасниці Конвенції.

Як Конвенція про захист прав і основних свобод людини, так і правила процедури Європейського суду з прав людини, не містять жодних положень про механізми виконання рішень Суду. Кожна країна-учасниця Конвенції вносить питання, пов'язані з механізмом виконання рішень Суду, у своєму внутрішньому законодавстві. Український Парламент зробив це шляхом прийняття Закону “Про виконання рішень Європейського суду з прав людини” (11 липня 2001р.)⁴. Проте, Президент України наклав вето на цей Закон і, навіть після врахування його пропозицій та повторної підтримки конституційною більшістю Парламенту, Закон не підписав, а наполягає на його знятті з розгляду⁵.

Та обставина, що Конвенція про захист прав і основних свобод людини, як і правила Європейського суду з прав людини, не встановлюють чітких механізмів виконання його рішень на національному рівні, має різні наслідки для європейських країн, з одного боку, та для України — з іншого. В розвинутих європейських країнах існує усталений інститут незалежного суду, здатний самостійно та на підставах національного законодавства домогтися відновлення порушених прав громадян. В Україні на сьогодні незалежна судова влада відсутня.

Зобов'язання в рамках Організації з безпеки та співробітництва в Європі⁶

У Документі Копенгагенської наради Конференції з людського виміру (1990р.) зазначається, що до невідчужуваних прав людини належить право на “вільні вибори, що проводяться через розумні проміжки часу шляхом таємного голосування... в умовах, що забезпечують на практиці вільне виявлення думки виборцями при виборі своїх представників” (п.5.1). Держави-учасниці ОБСЄ забезпечують: “щоб закон і державна політика дозволяли проведення політичних кампаній в атмосфері свободи та чесності, в якій будь-які адміністративні дії, насилля чи залякування не стримували б партій та кандидатів від вільного викладення своїх поглядів та оцінок, а також не заважали б виборцям знайомитися з ними та обговорювати їх або голосувати вільно, не побоюючись покарання; щоб не встановлювалися будь-які юридичні та адміністративні бар'єри для безперешкодного доступу до ЗМІ на недискримінаційній основі для всіх політичних угруповань та окремих осіб, які бажають взяти участь

у виборчому процесі” (пп.7.7-7.8). Окремо наголошується: “Держави-учасниці вважають, що присутність спостерігачів, як іноземних, так і національних, може покращити виборчий процес у країнах, де відбуваються вибори. Тому вони запрошують спостерігачів з будь-яких інших країн НБСЕ і відповідних приватних установ та організацій, які цього забажають, для спостереження за національними виборчими процесами в рамках, дозволених законодавством” (п.8).

Головною установою, що здійснює спостереження за виконанням країнами-учасницями ОБСЄ зобов'язань з проведення виборів, є Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ)⁷. Бюро має повноваження (мандат) на здійснення як короткострокового спостереження за виборами (безпосередньо в день виборів та нетривалий час після нього), так і довгострокового — що охоплює і передвиборний період та передбачає, зокрема, моніторинг ЗМІ, процесу реєстрації виборців, експертизу виборчого законодавства тощо.

Зобов'язання в рамках ОБСЄ є *скоріше політичними, а не юридичними*, тобто їх виконання неможливо забезпечити через суд. Відсутність механізму розгляду скарг про порушення прав людини не виключає можливості доведення інформації про такі випадки до політичних органів ОБСЄ, рішення яких враховуються іншими організаціями, країнами та міжнародною спільнотою в цілому.

Зобов'язання в рамках співробітництва з ЄС

Хоч Україна сьогодні не є кандидатом на вступ до ЄС, Брюссель розглядає її, як і всіх європейських партнерів, крізь призму Копенгагенських критеріїв членства. Перший із них (політичний) — “стабільність інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини та захист прав меншин” — стосується і виборчого процесу. Цей критерій врахований як в **Угоді про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (УПС)**, так і в концепції “нового сусідства”.

⁴ У Законі, зокрема, встановлюється: “Суди України застосовують рішення Європейського суду з прав людини безпосередньо як частину національного законодавства... Кабінет Міністрів України зобов'язаний відшкодувати особі, групі осіб, або неурядовій організації завдану шкоду і судові витрати... У разі невиконання рішень Європейського суду з причин невиконання чи неналежного виконання своїх службових обов'язків, порушення термінів виконання рішення винні посадові особи несуть адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність, передбачену законами України”.

⁵ Див.: Проект Постанови Верховної Ради України “Про Закон України “Про виконання рішень Європейського суду з прав людини” №0897-ІІ від 23 жовтня 2003р.

⁶ До 1994р. — Нарада з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЕ).

⁷ БДІПЛ створене в 1990р. під назвою Бюро вільних виборів. У 1992р. назва була змінена — з огляду на розширення мандату Бюро, до якого були внесені питання прав людини та демократизації суспільства. У 1997р. підписана Угода про співробітництво між ПАРЄ і БДІПЛ, що врегулювала діяльність спільних Місій та водночас визначила заходи з координації спостерігачів з метою усунення дублювання.

Серед головних цілей УПС — підтримка України в її зусиллях зміцнювати демократію. У преамбулі Угоди зазначено, що діалог має визначатися переконаністю сторін у “надзвичайній важливості ролі верховенства закону та поваги до прав людини, особливо прав меншин, створення багатопартійної системи з вільними і демократичними виборами...”

Концепція “нового сусідства”, сформульована Брюсселем і позитивно сприйнята офіційним Києвом, констатує, що ЄС має зобов’язання “не тільки перед своїми громадянами та громадянами нових країн-членів, але також і перед його теперішніми та майбутніми сусідами — забезпечити стійку соціальну злагоду та економічний динамізм”; важливою умовою цього є “демократія, плюралізм, повага до прав людини, громадянських свобод, верховенство права”⁸.

Зобов’язання України з проведення демократичних, чесних і прозорих виборів та необхідні засоби їх моніторингу включає також **Проект Плану дій Україна-ЄС**.

У Декларації Президента Євросоюзу від імені Європейського Союзу з приводу свободи ЗМІ та демократичних стандартів в Україні (18 березня 2004р.) чітко зазначено: “Міцний зв’язок між Україною та ЄС залежить від конкретних дій президентської адміністрації, що підтримувала б та просувала європейські цінності і стандарти, для яких основними є вільні та прозорі вибори. Верховенство права, незалежність судової системи, свобода преси та захист журналістів мають бути доказом вірності Адміністрації цим цінностям”⁹.

Зобов’язання в рамках ЄБРР¹⁰

Згідно з Угодою про заснування Європейського банку реконструкції та розвитку, метою ЄБРР є “внесок в економічний прогрес і реконструкцію... у країнах Центральної і Східної Європи, що поділяють і впроваджують принципи багатопартійної демократії, плюралізму та ринкової економіки” (стаття 1)¹¹. Лише в таких країнах ЄБРР може проводити операції, а “у випадку, якщо будь-який член (Банку) здійснює політику, несумісну зі статтею 1 Угоди..., Рада директорів розглядає питання про призупинення чи якусь іншу зміну доступу такого члену до ресурсів Банку...” (стаття 8). Хоча в установчих документах ЄБРР прямих норм стосовно виборів немає, але у процедурах впровадження політичних аспектів мандату Банку, що застосовуються Радою директорів, ідеться про оцінку реального впровадження принципів вільних виборів, свободи слова та ЗМІ. При цьому ЄБРР орієнтується на рішення та рекомендації Ради Європи¹².

ЄБРР уже застосовував санкції до країн-членів згідно із згаданими вище процедурами. Так, у квітні

2001р. Рада директорів прийняла рішення про залежність стратегії Банку стосовно Білорусі від демократичності президентських виборів, що мали відбутися у вересні 2001р. Після отримання негативних висновків міжнародних спостерігачів про зазначені вибори, ЄБРР прийняв нову Стратегію стосовно Білорусі, яка обмежила його діяльність у країні винятково програмами мінімального фінансування малих і середніх підприємств. Аналогічні санкції були застосовані в липні 2002р. до Туркменістану¹³.

Для України, якій ЄБРР надав понад €1,3 млрд., подібні санкції були б досить чутливими.

Зобов’язання в рамках співробітництва з НАТО

Загальнодемократичні принципи верховенства права, зміцнення демократії, політичного плюралізму та забезпечення прав людини закладені в Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору. Більш конкретні позиції містяться у Плані дій Україна-НАТО, згідно з яким Україна зобов’язалася “проводити внутрішню політику, засновану на зміцненні демократії... демократичних виборах відповідно до норм... ОБСЄ”¹⁴.

У Цільовому плані Україна-НАТО на 2003р. цей напрям деталізований у чотирьох конкретних заходах із “зміцнення демократичних і виборчих інституцій”, а саме: вдосконалення виборчих процедур, роботи та реформування Центральної виборчої комісії, поліпшення ситуації із забезпеченням свободи слова, сприяння вільним і чесним виборам (Ціль 1.1.A.1).

У Цільовому плані Україна-НАТО на 2004р., з огляду на майбутні президентські вибори, зобов’язання України є більш чіткими: “Забезпечення реалізації основних засад і принципів виборів Президента України, закріплених у національному законодавстві, зокрема, здійснення виборчого процесу на засадах багатопартійності, вільного і рівноправного висунування

⁸ Комюніке Комісії Ради та Європейського Парламенту “Розширена Європа — нові сусіди: Нова система стосунків з нашими східними та південними сусідами” (Брюссель, 11 березня 2003р.)

⁹ Декларацію також підписали країни, що недовзі вступили до ЄС: Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія, Угорщина, країни-кандидати Болгарія, Румунія, країни стабілізаційного та асоційованого процесу Албанія, Боснія і Герцеговина, колишні югославські республіки Македонія, Сербія, Чорногорія, країни EFTA (Європейської угоди про вільну торгівлю) — Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія, а також члени Європейського Економічного Співтовариства. Див.: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/indepth/story/2004/03/040318_eu_press_ukr_declaration_txt.shtml.

¹⁰ Україна є членом ЄБРР з 1992р.

¹¹ Тут і далі витяги з документів ЄБРР — переклад Центру Разумкова.

¹² *Political Aspects of the Mandate of the European Bank for Reconstruction and Development, EBRD*. — <http://www.ebrd.com/pubs/insti/poli/aspects/main.htm>.

¹³ Див.: <http://www.ebrd.com/about/strategy/country/turk/main.htm>.

¹⁴ Див.: <http://www.president.gov.ua/officdocuments/officdec/145004874.html>.

кандидатів у Президенти України, гласності і відкритості, свободи агітації, рівності можливостей для всіх кандидатів у проведенні виборчої кампанії, неупередженості до кандидатів з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, а також міжнародних стандартів стосовно виборів”. Наголошується також на зобов’язанні “сприяння роботі офіційних спостерігачів від іноземних держав і міжнародних організацій під час виборів Президента України”¹⁵.

Документи, що врегульовують співробітництво України з Альянсом, не містять санкцій на випадок їх невиконання — але від успішності досягнення визначених ними цілей залежать перспективи євроатлантичної інтеграції України.

Зобов’язання в рамках СНД

Загальні зобов’язання із забезпечення прав людини згідно з нормами міжнародного права містяться в **Декларації глав держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав про міжнародні зобов’язання в галузі прав людини і основних свобод та Конвенції СНД про права та основні свободи людини**¹⁶.

Основним документом, у якому формулюються конкретні структуровані зобов’язання з проведення виборів, є **Конвенція про стандарти демократичних виборів, виборчих прав і свобод у державах-учасниках Співдружності Незалежних Держав**¹⁷.

У Конвенції визначені стандарти та механізми проведення демократичних виборів, принципи їх фінансування, статус спостерігачів, система обов’язків держав-учасниць тощо. Конвенція встановлює: “Не допускається будь-яка пряма чи *непряма* участь іноземних громадян, осіб без громадянства, іноземних юридичних осіб, міжнародних громадських рухів, міжнародних організацій у здійсненні діяльності, яка *сприяє* або перешкоджає підготовці та проведенню виборів...” (п.7 статті 1).

Водночас, окремі норми Конвенції мають надто загальний і нечіткий характер. Це стосується, зокрема, заборони іноземного фінансування: “Будь-які іноземні пожертвування... кандидатам, політичним партіям (коаліціям), які беруть участь у виборах, або іншим громадським об’єднанням, громадським організаціям, що прямо або *опосередковано, або іншим чином* відносяться до кандидата, політичної партії (коаліції), або знаходяться під їхнім безпосереднім впливом, або контролем, сприяють чи допомагають у реалізації цілей політичної партії (коаліції), не допускаються” (п.3 статті 12). Таке формулювання може трактуватися надто широко та використовуватися як важіль адміністративного тиску на недержавні інституції під час виборів.

Ефективні механізми контролю дотримання прав людини (зокрема, при проведенні виборчих кампаній) та санкцій у випадках їх порушень у рамках Співдружності не створені. У Статуті СНД передбачається:

“Систематичне невиконання державою її обов’язків за угодами, укладеними в рамках Співдружності, або рішень органів Співдружності розглядається Радою глав держав. Стосовно такої держави можуть запроваджуватися заходи, які допускаються міжнародним правом” (стаття 10). Конвенція про стандарти демократичних виборів... посиляється лише на національні механізми відповідальності за порушення її положень¹⁸. Статус і повноваження передбаченого Конвенцією (стаття 21) наддержавного органу — Міждержавної виборчої ради СНД, покликаної сприяти спостереженню за виборами в державах-учасниках Конвенції, — залишається не визначеним.

Комісія з прав людини СНД, створена для нагляду за дотриманням Конвенції СНД про права та основні свободи людини, згідно із Статутом, є лише “консультативним органом Співдружності і спостерігає за виконанням обов’язків з прав людини, взятих на себе державами-членами в рамках Співдружності” (стаття 33). Положення про Комісію передбачає, що її рішення “фіксуються у вигляді домовленостей, висновків та рекомендацій у відповідних документах... завірені копії яких надаються Виконкомом Співдружності кожній із Сторін” (п.10 част.І). Водночас, за встановленою процедурою, на засіданнях глав держав СНД висновки міжнародних спостерігачів Співдружності приймаються до відома без жодних оцінок та рекомендацій.

Зобов’язання в рамках Міжпарламентського Союзу

Міжпарламентський Союз (МС, *Inter-Parliamentary Union, IPU*) — міжнародна неурядова організація, заснована в 1889р. з метою заохочення особистих контактів парламентарів та їх об’єднання для забезпечення постійної участі відповідних держав у зміцненні та розвитку демократичних інститутів. Національна парламентська група України, що ввійшла до МС, утворена в 1999р. Головним документом МС, що визначає зобов’язання держав-учасниць у частині проведення виборчих кампаній є **Декларація про критерії вільних і справедливих виборів** (1994р.). Декларація встановлює: систему критеріїв проведення вільних і справедливих виборів; норми голосування та виборчого права; права та обов’язки кандидатів (партій) у виборчій кампанії; права та обов’язки держав на різних етапах виборів. Зокрема, держави зобов’язані: встановити дієву, недискримінаційну процедуру та чіткі критерії реєстрації виборців, у т.ч. за допомогою національних та міжнародних спостерігачів; забезпечити умови для ознайомлення з виборчими процедурами та правилами шляхом здійснення програм громадянської освіти; забезпечити підготовку та неупередженість усіх осіб, які відповідають за всі аспекти виборів; забезпечувати чесність голосування, зокрема, шляхом вжиття заходів, що запобігають багаторазовому голосуванню однієї особи; встановлювати рівні умови для змагальності в ході

¹⁵ Цільові плани Україна-НАТО див.: http://www.mfa.gov.ua/integration/?nato/target_plan.

¹⁶ Прийнята у травні 1995р. на засіданні Ради глав держав СНД; набула чинності в серпні 1998р. На цей час ратифікована Білоруссю, РФ, Таджикистаном.

¹⁷ Конвенція розроблена за ініціативою Центральної виборчої комісії РФ у рамках Перспективного плану модельної законотворчості СНД на період до 2005р., затвердженого Постановою Міжпарламентської асамблеї СНД 9 грудня 2001р. Підписана 7 жовтня 2002р. Президентом України із застереженням про набуття Конвенцією чинності для України після її ратифікації Верховною Радою. На цей час Конвенція Парламентом України не ратифікована.

¹⁸ “У разі порушення проголошених у цій Конвенції стандартів демократичних виборів, виборчих прав і свобод громадян, а також законів про вибори особа або особи, чиї права були порушені, повинні мати право і можливість оскарження та відновлення порушених прав у судах, а у випадках і порядку, встановленому законами, — також у виборчих органах” (стаття 16).

виборів; забезпечити чесний підрахунок голосів. Крім того, держави повинні “домагатися від партій, кандидатів і ЗМІ прийняття та виконання кодексу поведінки, що регулює їх дії в період проведення виборчої кампанії та голосування” (п.4.2).

Рішення МС мають *рекомендаційний характер*. Згідно зі Статутом Національної парламентської групи України в МС, “після кожної міжпарламентської конференції, зустрічі делегації від Національної групи України подає на розгляд Верховної Ради України звіт про свою діяльність, включаючи оцінку роботи Міжпарламентського Союзу. Особлива увага приділяється при цьому рішенням і резолюціям, прийнятим Міжпарламентським Союзом” (стаття 12)¹⁹. Виконком Національної групи України інформує про згадані оцінки, рішення та резолюції Уряд України (стаття 13).

Аналіз наведених вище норм і стандартів, що становлять зміст міжнародних зобов’язань України, механізмів їх контролю з боку міжнародних структур і їх держав-учасниць дозволяє зробити наступні висновки.

❖ Норми і стандарти *людського виміру* політичних процесів загалом і виборчих зокрема вироблені розвинутими демократіями на підставі власного тривалого історичного досвіду. Вони можуть вважатися ефективними у країнах з високим рівнем демократії або зі сталим і послідовним політичним курсом на її побудову (країни Центральної і Східної Європи і Балтії). Головні зусилля при цьому спрямовуються на формування інститутів правової держави і громадянського суспільства, які встановлюють і забезпечують демократичні норми процесу та процедур чесних і прозорих виборів.

❖ Для розвинутих демократій і країн, де розвиток демократичних інститутів має сталий характер, політична та/або юридична обов’язковість укладених ними міжнародних угод (відповідно — ефективність політичних або юридичних санкцій) є досить дієвим чинником стримування від протиправних дій. Вони керуються стратегічними інтересами, для досягнення яких міжнародний імідж може мати вирішальне значення. В Україні недостатній рівень політичної культури управлінської еліти, переважання тактичних рішень і прийомів державного управління зумовлюють, з одного боку, суттєві коливання політичного курсу, з іншого — низький рівень вразливості до міжнародних санкцій політичного характеру та необов’язкове ставлення до дотримання міжнародних зобов’язань,

норм, стандартів. Більш чутливою українська влада може бути до санкцій ЄБРР та інших міжнародних фінансових організацій, чия фінансова допомога дедалі більшою мірою зумовлюється політичними та інституційними вимогами.

❖ В Україні сьогодні існують лише окремі з передумов, необхідних для встановлення та дотримання демократичних норм і стандартів. Недостатньо розвинутими залишаються структури громадянського суспільства, зокрема незалежні ЗМІ, правозахисні, просвітницькі громадські організації. На ліквідацію цих прогалин і спрямовується вплив міжнародних інституцій, що здійснюється в рамках контролю над забезпеченням дотримання Україною міжнародних зобов’язань. Він зумовлюється змістом і характером цих зобов’язань і є, по суті, формою зовнішньої допомоги забезпеченню їх дотримання. Тому такий вплив спрямований насамперед на встановлення демократичної процедури виборів — через взаємодію з органами державної влади (у крайніх випадках — тиск на них) та відповідну підготовку електорату (суспільства). Проте допомога Україні з боку міжнародних інституцій та їх держав-учасниць є значною мірою запізнілою — як, наприклад, розширення мандату БДПІ у 1997р., коли процеси демократизації суспільно-політичного життя *знизу*, за рахунок піднесення громадської активності, були переважною мірою згорнуті.

❖ **Політично обов’язковий характер більшості міжнародних домовленостей в частині забезпечення як прав людини, так і демократичності виборчого процесу, зумовлює широке застосування відповідних, тобто політичних засобів контролю їх дотримання: по-перше, вплив концентрується на головному політичному суб’єкті дотримання зазначених зобов’язань — владних інститутах держави, власне діючій владі; по-друге, використовуються переважно політичні засоби впливу (заяви, декларації офіційних осіб від імені міжнародних структур та/або їх держав-учасниць; показові візити, зустрічі (або настільки ж показова їх відсутність); запрошення (або заборона) участі представників держави-порушників в певних структурах та/або процедурах). Це виразно видно на прикладі санкцій, застосованих РЄ, Парламентською Асамблеєю ОБСЄ, НАТО та рядом держав-учасниць цих структур до Білорусі — внаслідок постійного порушення нею зобов’язань із забезпечення демократичності виборчих процесів (врізка “Приклади санкцій, застосованих до Білорусі внаслідок порушення нею зобов’язань із забезпечення демократичності виборчих процесів”).**

❖ Головною тенденцією розвитку контролю дотримання державами (насамперед, посткомуністичними) зобов’язань з демократизації виборів є його поширення фактично на весь політичний процес у країнах, встановлення довгострокового (власне, постійного) моніторингу поведінки головних суб’єктів виборів: політичної еліти, електорату (структур громадянського суспільства), ЗМІ.

❖ Демократичні норми та стандарти можуть бути встановлені в державі-учасниці міжнародних організацій та угод лише в тому випадку, якщо і влада, і суспільство поділятимуть ту систему цінностей, що полягає в основі згаданих норм і стандартів та впроваджуватимуть їх. У складній ситуації опиняються

¹⁹ Статут схвалений Постановою Верховної Ради України від 16 вересня 1999р.

Приклади санкцій, застосованих до Білорусі внаслідок порушення нею зобов'язань із забезпечення демократичності виборчих процесів

За порушення міжнародних норм проведення виборчих кампаній міжнародними інституціями запроваджувалися різні політико-дипломатичні, економічні, адміністративно-правові санкції. Найбільш помітною мірою механізм санкцій був застосований до Білорусі, де проведення президентських і парламентських виборчих кампаній дістало різко негативні оцінки з боку міжнародних спостерігачів (зокрема ОБСЄ/БДПГЛ). Серед запроваджених санкцій можна відзначити наступні.

- ❖ Після референдуму стосовно подовження президентських повноважень О. Лукашенка (1996р.) ЄС зупинив ряд проектів економічного співробітництва з Білоруссю, були обмежені фінансові контакти в рамках програми TACIS, заморожене надання фінансової допомоги.

- ❖ У січні 1997р. Рада Європи призупинила статус "спеціального запрошеного" для делегації Білорусі.

- ❖ Після парламентських виборів 2000р. в Білорусі Парламентська Асамблея ОБСЄ у лютому 2001р. запровадила для делегації країни санкцію "порожнього крісла". Новому двопалатному Парламенту не був наданий міжнародний депутатський мандат. На засідання Парламентської Асамблеї ОБСЄ запрошувалися дві делегації — від Національних зборів і від опозиції.

- ❖ У вересні 2001р. після президентських виборів у Білорусі, що були різко негативно оцінені спостерігачами від ОБСЄ, глава ПА ОБСЄ демонстративно відмовився від зустрічі з міністром закордонних справ Білорусі.

- ❖ Перед місцевими виборами в країні у 2002р. Президент Білорусі О. Лукашенко заклав представництво ОБСЄ (консультативно-спостережна група була офіційно звинувачена головою Комітету державної безпеки Білорусі у втручаннях у внутрішні справи країни). У відповідь, 19 листопада 2002р. міністри закордонних справ 14 держав ЄС (крім Португалії) заборонили в'їзд до їх країн білоруського Президента та восьми міністрів Уряду Білорусі. Таку санкцію підтримали США. Уряд США виступив з різкою заявою; керівництво НАТО відмовило Президенту Білорусі в участі у Празькому самміті Альянсу (22 листопада 2002р.).

У лютому 2003р. було відновлене повноправне членство Національних зборів Білорусі в Парламентській Асамблеї ОБСЄ.

міжнародні структури та їх держави-учасниці, якщо в "нових демократіях" цілі та інтереси влади і суспільства не збігаються: влада тяжіє до авторитаризму, суспільство — до демократії, але, будучи слабким з точки зору структур громадянського суспільства, воно не може достатньою мірою впливати на владу. В цьому випадку санкції з боку міжнародних структур фактично не відповідають суспільним інтересам країни, проти якої вони спрямовані.

1.2 ПРИНЦИП НЕВТРУЧАННЯ У ВНУТРІШНІ СПРАВИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ З ДОТРИМАННЯ ВИБОРЧИХ СТАНДАРТІВ

Принцип невтручання у внутрішні справи є одним з основних принципів міжнародного права. Він закріплений у Статуті ООН і конкретизований у ряді міжнародних документів. Згідно зі Статутом, забороняється втручання у справи, що належать до внутрішньої компетенції країни (стаття 2). Водночас, **принцип невтручання** в документах ООН певною мірою **обумовлюється обов'язком держави забезпечувати права**

і свободи людини. Так, у Декларації ООН про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав, про захист їх незалежності і суверенітету (1965р.) ідеться: "Кожна держава має невідчужуване право обирати свою політичну, економічну, соціальну та культурну систему без втручання в будь-якій формі з боку будь-якої іншої держави. Всі держави повинні поважати право народів і націй на самовизначення і незалежність, і це право має здійснюватися вільно та без будь-якого зовнішнього тиску і за повного дотримання прав людини і основних свобод" (пп.5-6).

Аналіз процесу формування норм міжнародного права протягом останніх 40 років дає підстави стверджувати, що його **головною тенденцією є посилення саме гуманітарної складової, утвердження верховенства прав людини, в термінології ОБСЄ — людського виміру всіх без винятку правовідносин.** Права людини (включаючи політичні, отже — виборчі), що регулюються як національним, так і міжнародним правом, останнім часом дедалі більшою мірою фактично вилучаються із "внутрішніх справ" національної держави.

Документ Московської наради Конференції з людського виміру НБСЄ (1991р.) проголошує: держави-учасниці "категорично та остаточно заявляють, що зобов'язання, взяті ними на себе у сфері людського виміру НБСЄ, є питаннями, що становлять безпосередній і законний інтерес для всіх держав-учасниць і не належать до числа виключно внутрішніх справ відповідної держави". З огляду на цю норму, **держави-учасниці ОБСЄ не можуть посилатися на принцип невтручання з метою уникнення відповідальності за порушення прав людини у своїх країнах — у т.ч. виборчих.**

Загалом, можна констатувати, що міжнародне право, яке виникло для врегулювання відносин між державами, дедалі більшою мірою *зміщується від державоцентричних засад до гуманітарних, людського виміру, до встановлення пріоритетності принципу забезпечення прав людини і громадянина над іншими принципами міжнародного права.* Такі тенденції спостерігаються і у трансформації розуміння міжнародних відносин, міжнародної і національної безпеки та ін.²⁰

Слід визнати, що певна колізія між внутрішньою юрисдикцією держави та зовнішнім контролем виконання нею її міжнародних зобов'язань у галузі забезпечення прав людини залишається і дає підстави для дискусій (врізка "Позиції українських і зарубіжних політиків та експертів стосовно проблеми втручання у внутрішні справи України", с.10-12).

Особливою мірою це стосується ситуації, що існує в Україні: *по-перше*, національне законодавство послуговується поняттям "втручання у внутрішні справи", але не визначає чітко його сенс²¹; *по-друге*, стан забезпечення прав людини діючими владними інституціями є критичним, тому звинувачення на адресу міжнародних і зарубіжних структур у "втручання у внутрішні справи" сприймається переважно як спроби уникнути контролю з боку міжнародної спільноти.

²⁰ "Трансформація міжнародних відносин і, відповідно, політики безпеки і оборони, що відбулася після закінчення холодної війни, призвела до зміщення акценту в державоцентричних теоріях забезпечення безпеки від вузького підходу, який передбачав зосередження уваги, насамперед, на зовнішніх загрозах переважно воєнного характеру, до ширшого підходу, що охоплює такі сфери, як економіка, екологія і права людини". — Докладний див.: Хагелін Б., Шьон Е. Військовий сектор у контексті, що змінюється. — *Щорічник СІПРІ 2002: озброєння, роззброєння та міжнародна безпека*. Переклад з англійської/Стокгольмський міжнародний інститут дослідження миру, Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. — Київ, 2004, с.283-284.

²¹ Див., наприклад: Основні напрями зовнішньої політики України (1993р.); Закон України "Про основи національної безпеки України" (2003р.).

ПОЗИЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ І ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИКІВ ТА ЕКСПЕРТІВ СТОСОВНО ПРОБЛЕМИ ВТРУЧАННЯ У ВНУТРІШНІ СПРАВИ УКРАЇНИ

Леонід КУЧМА, Президент України

❖ У січні 2004р. Президент України, відповідаючи на питання про ставлення до ініціативи лідера Блоку “Наша Україна” В.Ющенка про створення у країні спеціальної комісії Моніторингового комітету ПАРЄ (що постійно вивчала б проблеми, пов’язані з конституційною і політичною реформами, і дії різних політичних сил), заявив: “Нас не треба агітувати за демократію. Демократія в Україні нам потрібна більше, ніж комусь у Західній Європі, де не всі ще знають, що на світі існує така країна... Ми з вдячністю приймаємо поради представників більш досвідчених демократій, ніж наша. Але ми також добре відчуваємо, де закінчуються поради і починається втручання в наші внутрішні справи. У мене немає впевненості, що цю межу так само добре відчувають усі, хто відвідує нас із мандатами тієї ж Ради Європи... Ми усвідомлюємо, що Україна потрібна Раді Європи не менше, ніж нам — Рада Європи. Це робить недоречними ультиматуми. Не треба поводитися, як наша опозиція. Нашій опозиції який-небудь десяток років, а ви там набагато старші, от і поведіться по-дорослому”¹.

❖ У Посланні Президента України до Верховної Ради “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році” Л.Кучма зауважив, що ключовим моментом президентських виборів 2004р. має стати забезпечення наступності державної політики у соціальній, економічній і політичній сферах, наголошуючи: “Усе робитиму, щоб вибори нового глави держави пройшли цивілізовано, на демократичній основі, у повній відповідності з чинним законодавством”². Л.Кучма підкреслив, що вкрай важливим є завдання недопущення застосування “брудних” виборчих технологій, їх масштабного використання як засобу впливу на волевиявлення громадян України, запобігання можливим спробам зовнішнього втручання у перебіг наступних президентських виборів.

Міністерство закордонних справ України

❖ Міністерство закордонних справ у Заяві “вітало” інтерес, який виявляють у світі до внутрішніх реформ в Україні, однак підкреслило, що ряд “упереджених заяв” співдоповідачів Парламентської Асамблеї Ради Європи Х.Северінсен і Р.Вольвенд про хід конституційної реформи були “втручанням у внутрішні справи країни, що не сприяє ствердженню стандартів Ради Європи в українській державі. Україна, що послідовно прагне жити за європейськими правилами, зацікавлена в конструктивному діалозі з міжнародним співтовариством, сприймаючи доброзичливі поради і відкидаючи будь-які форми тиску. Ключовою умовою ефективного здійснення цього діалогу є дотримання міжнародних норм і стандартів, насамперед — повага до права Верховної Ради України, що діє відповідно до Конституції України від імені українських виборців, самостійно, без зовнішнього тиску приймати рішення, що належать до її компетенції”, — сказано в Заяві. Будь-який тиск або перешкодження обговоренню й узгодженню Верховною Радою змін в Основний закон суперечать букві й духу як самої Конституції України, так і принципам і нормам міжнародного права, зокрема, стандартам Ради Європи, відзначило зовнішньополітичне відомство України³.

Адам МАРТИНЮК, перший заступник голови Верховної Ради України

❖ За повідомленням А.Мартинюка, 21 травня 2004р. Верховна Рада України планує заслухати інформацію Тимчасової слідчої комісії ВР з питань встановлення фактів закордонного втручання у фінансування виборчих кампаній в Україні через недержавні організації, що існують на гранти іноземних держав. За його словами, “на 90% або й більше існуючі фонди в Україні виконують не те, що записано в їх офіційних документах, а створені для впливу на внутрішню ситуацію в нашій країні”. А.Мартинюк висловив побажання, щоб такі фонди любіювали українські інтереси, “а не так, як це сьогодні відбувається, коли вони любіють інтереси тих держав, тих служб, якими вони фінансуються”. Він зазначив, що розуміє, що дана проблема стосується і деяких ЗМІ. За словами першого віце-спікера, частина коштів іде на фінансування ЗМІ, а лівова частина використовується для любіювання іноземних інтересів⁴.

Степан ГАВРИШ, координатор парламентської більшості Верховної Ради України

❖ У січні 2004р. С.Гавриш заявив, що доповідачі ПАРЄ втручаються у внутрішні справи України. Таким втручанням був заклик доповідачів Моніторингового комітету ПАРЄ по Україні Х.Северінсен і Р.Вольвенд повторно проголосувати проект політичної реформи. Координатор заявив, що на зустрічі з іноземними дипломатами він критикував заяву доповідачів ПАРЄ про невідповідність законодавству процедури голосування за політреформу і заклик повторно проголосувати його в першому читанні. “Я кваліфікував це (заяву доповідачів) як грубе втручання у внутрішні справи України”, — сказав С.Гавриш. Він також розцінив заяву Х.Северінсен і Р.Вольвенд як передчасну, припускаючи, що така заява свідчить про необ’єктивність доповідачів⁵.

Віктор ЮЩЕНКО, народний депутат України, лідер Блоку “Наша Україна”

❖ 24 березня 2002р. В.Ющенко, коментуючи Резолюцію Палати представників Конгресу США із закликом забезпечити чесні вибори, заявив, що він готовий вітати кроки з боку міжнародної спільноти, спрямовані “на досягнення чесності та прозорості українських виборів”. Водночас В.Ющенко підкреслив, що подібні кроки — “єдина прийнятна позиція” як із боку Росії, так і з боку Сполучених Штатів. Коментуючи (під час телефонної лінії із читачами газети “Комсомольская правда в Украине”) висловлювання російських політиків на підтримку тих чи інших політичних сил під час виборчої кампанії, він підкреслив, що вважає неприйнятною подібну підтримку з боку політиків інших країн: “Ми — українці, ми маємо самостійно наводити порядок у своїй країні”. Він також зазначив, що йому “боляче дивитися” на позицію української влади, що дозволяє “з-за кордону коментувати вибори”⁶.

Роман ЗВАРИЧ, народний депутат України, член фракції “Наша Україна”, член української делегації в ПАРЄ

❖ “Звичайно, висновки ПАРЄ мають рекомендаційний характер. Однак це свисток, який почують різні фінансові міжнародні організації, такі як Європейський банк, Світовий банк і т.п. Цей свисток почують наші економічні партнери, і тому, якщо буде висновок, який хоча б натякне на підстави говорити, що в Україні демократичний розвиток під великим сумнівом, то я впевнений, що це вдарить по кишенях наших олігархів і матиме дуже серйозні наслідки. От цього вони бояться”⁷.

Юлія ТИМОШЕНКО, народний депутат України, лідер Блоку Юлії Тимошенко

❖ 24 березня 2002р. Ю.Тимошенко, коментуючи резолюцію Палати представників Конгресу США із закликом забезпечити чесні вибори, яку вона розцінила як “фактор впливу на Україну”, зазначила: “Україну просто роздирають на частини глобальні інтереси, з одного боку — Черномор’я, з іншого боку — Конгрес і США”. На думку Ю.Тимошенко, такий глобальний вплив інших держав на Україну “слід припинити негайно”. Для цього, вважає вона, “необхідно привести до влади людей, які розумітимуть національні інтереси України і зможуть їх захищати” і які не будуть “так тотально залежати від тих країн, які хочуть мати свої інтереси в Україні”⁸.

¹ Интерфакс-Украина, 22 января 2004г.

² УНІАН, 17 березня 2004р.

³ Интерфакс-Украина, 22 января 2004г.

⁴ УНІАН, 17 травня 2004р.

⁵ Гавриш обвиняет докладчиков ПАСЕ во вмешательстве во внутренние дела Украины. — Гражданский форум, 21 января 2004г.; http://www.reforum.org.ua/rus/news/400fe084a85df/view_print.

⁶ Интерфакс-Украина, 24 марта 2002г.

⁷ А завтра была ПАСЕ... — Интернет-сайт Партии регионов, 29 січня 2004р.; http://www.partyofregions.org.ua/press/issue_0112.shtml.

⁸ Интерфакс-Украина, 24 марта 2002г.

Віктор МЕДВЕДЧУК, лідер Соціал-демократичної партії України (об'єднаної)

❖ У березні 2002р. у прес-клубі СДПУ(о) В.Медведчук зустрівся з представниками делегації ОБСЄ: главою місії ОБСЄ в Україні М.Вайгантом, експертом місії ОБСЄ з питань політики і національних меншин Б.Боннером, а також помічником експерта з питань політики і нацменшин В.Ситкіним. Після переговорів, що відбулися в закритому режимі, В.Медведчук відзначив, що цілком задоволений переговорами: “Мені дуже приємно, що ОБСЄ цікавиться процесами, які зараз відбуваються в нашій країні. Ця зацікавленість сприятливо вплине і на хід виборчої кампанії, і на процедуру підрахунку голосів”. На питання, чи є інтерес іноземних спостерігачів до виборів втручанням у внутрішні справи України, В.Медведчук відповів: “Я не вважаю діяльність такої шанованої організації як ОБСЄ втручанням у внутрішні справи нашої країни. Ми тримаємо курс на євроінтеграцію, а це у свою чергу викликає інтерес до нас із боку Європи. Процеси євроінтеграції відбивають певну взаємозалежність країн. От Північна Корея — незалежна. Але Україна не прагне до такої незалежності, що межує з ізоляцією. Суспільно-політичні процеси, що відбуваються в Україні, повинні контролюватися. Це лише додасть їм чесності і відкритості”⁹.

Анна КОВАЛЬСЬКА, журналіст Інтернет-сайту “Тижень”

❖ “Ха! Для “українських органів влади” планом передбачений статус учасника. У “перевірці стану виборчих пунктів”. У забезпеченні “усебічної підготовки офіційних представників (влади?!), які беруть участь у виборах”. У “сприянні інформуванню виборців”. В усіх цих питаннях офіційні органи України будуть лише брати участь? Ага, так вирішили в ОБСЄ. Дивно, але нікому не спало на думку, що ці проблеми — внутрішні. “Бацिला Буша” лютує — не інакше. Той теж вважає обрання іракського уряду суто американською справою...”

Контролери мають намір надати “допомогу українській владі в забезпеченні цілісності та зручності у використанні системи бюлетенів”. Для цього вони “підтримають видання, поширення і збереження” (!) виборчих аркушів. Також у зону своєї відповідальності “контрольний орган” ОБСЄ на українських виборах уключив... “збіг кількості виданих бюлетенів і кількості виборців”. Ще один пункт просто сльозу вибиває: “Допомога українським урядовим структурам у підрахунку бюлетенів”. “Допомога” тим самим структурам “у створенні єдиного списку реєстрації виборців”. І ще (ні, зараз зарідаю): “Підтримка довіри до результатів виборів”.

Ого! Припливли. От що виходить: є якась комісія ОБСЄ, що оголосила себе контролером “чесних виборів” в Україні. Індекс чесності, відкритості, прозорості й іншого, ясна річ, вона ж і буде визначати. Це дуже зручно”¹⁰.

Володимир РИБАК, народний депутат України, член фракції “Регіони України”, член української делегації в ПАРЄ

❖ “Нам пропонують внести до порядку денного питання про конституційну кризу в Україні... Я вважаю, що це внутрішня справа України, це внутрішня справа нашого Парламенту, і в середу ми знову будемо зустрічатися на так званій політичній групі та будемо закликати депутатів, що в такому формулюванні, як сьогодні пропонується, це питання виносити не варто. Це й неетично”¹¹.

Ігор ШКІРЯ, народний депутат України, член фракції “Регіони України”

❖ Проект резолюції ПАРЄ з питання про політичну кризу в Україні, яка 29 січня 2004р. розглядалася в рамках зимової сесії Парламентської Асамблеї, депутат І.Шкіря назвав зухвалим втручанням у внутрішні справи України... Опозиції, замість того, щоб виносити “сміття з хати, слід було звернути увагу на ті нескінченні черги в нашій країні, які цілодобово стоять перед посольствами”. Парламентарій підкреслив, що “зміни до Конституції напередодні президентських виборів — це наша внутрішня справа і нормальний демократичний процес”¹².

Анатолій КІНАХ, голова Партії промисловців і підприємців України

❖ А.Кінах переконаний, що українським політикам не потрібно “експортувати внутрішні проблеми” на міжнародний рівень: “Я думаю, що нам слід більше говорити не про можливі санкції, а зробити все для консолідації волі, ресурсів і сучасними методами захищати інтереси України, національні пріоритети, честь і гідність власної держави. І тоді ні ПАРЄ, ні інші міжнародні організації не будуть так втручатися в наші внутрішні справи”¹³.

Петро СИМОНЕНКО, народний депутат України, лідер Комуністичної партії України

❖ У квітні 2004р. КПУ підтримала синхронну ратифікацію угоди про формування Єдиного економічного простору Верховною Радою України і Державною Думою Росії: “Комуністи України завжди послідовно і принципово підтримували процеси інтеграції між нашою країною і Російською Федерацією, Білоруссю, Казахстаном, іншими незалежними державами на пострадянському просторі. Позиція Компартії України зі створення ЄЕП чітка і прозора — відновити економічні зв'язки з братерськими країнами і завдяки цьому значно підвищити рівень взаємовигідного співробітництва в різних галузях, удосконалити і підсилити спільний науково-виробничий потенціал і виступити на світовому ринку єдиною міцною командою”. Разом з тим Компартія України буде рішуче виступати проти будь-якого втручання у внутрішні справи держави і тиску на неї”¹⁴.

❖ “Необхідно негайно здійснити експертизу діяльності в Україні різних фондів, інституцій, комітетів, програм розвитку, які фінансуються за рахунок іноземних спонсорів”, — сказав П.Симоненко у грудні 2003р., відповідаючи на питання стосовно повноважень і функцій Спеціальної парламентської комісії з моніторингу за дотриманням конституційних прав громадян України під час проведення політичних і суспільних акцій і заходів.

До такого висновку П.Симоненко підштовхнув неупереджений аналіз політичних процесів на пострадянському просторі, особливо з урахуванням останніх подій у Грузії. П.Симоненко наголосив, що такий аналіз свідчить: роль численних недержавних організацій, які діють на території більшості країн, включаючи й Україну, структур, що фінансуються зарубіжними суспільними фондами і урядами, досягла масштабів, адекватних прямому втручанням у внутрішні справи суверенних держав. Він зауважив: “У більшості випадків такі структури є просто “дахом” для діяльності іноземних спецслужб. Під виглядом “імплантації” в тіло українського політикуму “демократичних” форм і методів ведення як самої політичної боротьби, так і забезпечення “прозорості” виборчого процесу, обслуговуються інтереси лише абсолютно конкретних політичних сил і кандидатів. Тих, які після приходу до влади, готові відпрацювати цілеспрямовані західні інвестиції на догоду, перш за все, цих інвесторів”, — переконаний лідер українських комуністів.

У зв'язку з цим, П.Симоненко пропонує парламентській комісії у співпраці з громадськими організаціями і, за необхідності, відповідними правоохоронними структурами — Державною податковою адміністрацією України, Службою безпеки України, Міністерством внутрішніх справ України, Генеральною прокуратурою України — негайно здійснити експертизу діяльності тих суб'єктів впливу на політичні та виборчі процеси (різних “фондів”, “інституцій”, “комітетів”, “програм розвитку”), які фінансуються за рахунок зарубіжних спонсорів. Предметом такої експертизи повинні стати: відповідність статутної і практичної діяльності всіх “організацій-грантоїдів” не лише законодавству України, а й національним інтересам держави; джерела і порядок фінансування їх конкретних програм, прямо чи непрямо пов'язаних з виборами, ступінь втручання у внутрішні справи України з метою лобіювання інтересів західного капіталу тощо; реальна відповідність цих програм задекларованим принципам відвертості, рівності доступу до розподілу інформаційних, консультативних, матеріально-технічних та інших послуг, що надаються, усіх політичних сил, незалежно від ідеологічних поглядів і переконань.

⁹ Партконтакты с ОБСЕ. — Киевские ведомости, 13 марта 2002г.; http://www.kv.com.ua/index.php?article=1991&number_old=2568.

¹⁰ Ковальська А. Закордон нам допоможе. — Інтернет-видання “Тижень”, 11 грудня 2003р.; <http://www.temnik.com.ua/ukr/criticism/zagranitsa>.

¹¹ А завтра была ПАРЕ... — Інтернет-сторінка Партії регіонів, 29 січня 2004р.; http://www.partyofregions.org.ua/press/issue_0112.shtml.

¹² УНІАН, 29 січня 2004р.

¹³ Резолюція ПАРЕ в оцінках політиків. — Інтернет-видання *Glavred.info*, 30 януаря 2004г.; <http://www.glavred.info/print.php?art=98911198>.

¹⁴ Интерфакс-Украина, 16 апреля 2004г.

П.Симоненко заявив, що комуністи вважають “неприпустимою і такою, що суперечить інтересам громадян України ту діяльність так званих “незалежних” організацій і різних фондів Сороса, Карнегі та ін., яка, по суті, перетворена в інший, але вже закордонний “адміністративний” ресурс. Ресурс, який використовується в економічних інтересах транснаціональних корпорацій, політичних інтересах імперіалістичних центрів сили, що намагаються розставити по всьому світу маріонеткові режими”¹⁵.

❖ У січні 2001р. КПУ висловила вимогу звільнити М.Рябця з посади голови Центральної виборчої комісії, а також клопотати про оголошення Посла США в Україні К.Паскуаля персоною *нон грата*. Про це заявив у Парламенті лідер фракції Комуністичної партії П.Симоненко, відзначивши, що, відповідно до раніше підписаної угоди між представниками США і “головою ЦВК М.Рябцем”, Україні буде надана допомога для підготовки до майбутніх виборів. Відповідно до цього документа, за словами П.Симоненка, передбачається, зокрема, надходження до України “пропагандистської літератури зі США на суму до \$2 млн. для забезпечення чесних виборів”. “Мовою міжнародного права така допомога кваліфікується як грубе і неприпустиме втручання однієї держави у внутрішні справи іншої”, — стверджує лідер комуністів¹⁶.

Леонід ГРАЧ, перший секретар Кримського республіканського комітету КПУ

❖ “Для безпосереднього втручання у внутрішні справи України потрібен привід. Стає очевидним, що до його створення ведуть справу українське проамериканське лоббі “нацистів”, “БЮТівців” і соціалістів, які до них приєдналися. Блокування роботи Парламенту, відмова визнати результати першого голосування за проектом реформи системи політичної влади, погрози вивести на вулиці натовпи платних погромників-націоналістів, нескінченні скарги в ПАРЄ — усе підпорядковане завданню дестабілізації ситуації у країні, провокуванню влади на заходи у відповідь. Потім будуть звернення до США, НАТО, Ради Європи і взагалі куди завгодно по “допомогу” — мовляв, наших б’ють, а західний вплив у країні викоринюють.

...Тривалий час американці, вибудовуючи альтернативу українській традиції, великі надії покладали на культивовані ними результати діяльності так званих “неурядових” організацій. Тут і роздутий Центром ім.Разумкова рейтинг “месії”, заходи із розвитку активних паралельних інформаційних потоків, спроби обмежити організаційну діяльність державних інституцій, цільова робота з метою руйнування цивілізаційного поля України і т.п.”¹⁷.

Ханне СЕВЕРІНСЕН, доповідач Моніторингового комітету ПАРЄ по Україні

❖ В інтерв’ю українській службі радіостанції “Німецька хвиля” у січні 2004р. доповідач Парламентської Асамблеї РЄ заявила, що “Українську Конституцію і зміни до неї не можна розглядати як внутрішню справу України, в яку не може втручатися Рада Європи”¹⁸.

Як підкреслила “Німецькій хвилі” Х.Северінсен, “якщо Конституцію або зміни до неї Київ розглядає як свою винятково внутрішню справу, то Рада Європи може перетворитися лише в європейський клуб без будь-яких цінностей і мети”. Вона нагадала, що при вступі до РЄ Україна взяла на себе зобов’язання дотримуватися певних цінностей, а Моніторинговий комітет і Парламентська Асамблея РЄ звичайно розглядають питання подібні до внесення змін до Конституції.

ПАРЄ, відзначалося у проекті резолюції ПАРЄ з питання про політичну кризу в Україні, що був розглянутий 29 січня 2004р. у рамках зимової сесії Парламентської Асамблеї, шкодує, що влада України, включаючи Президента і Міністерство закордонних справ, розглядають діяльність Ради Європи, зокрема, процес моніторингу, візити доповідачів Моніторингового комітету та їх заяви як “втручання у внутрішні справи України”. Тому ПАРЄ вважає таку позицію української влади “безпідставною і невинуватною”.

Віктор ЧЕРНОМИРДІН, Надзвичайний і Повноважний Посол РФ в Україні

❖ У січні 2004р. розцінив розгляд “українського питання” на сесії ПАРЄ під формулюванням “конституційна криза” як втручання у справи суверенної держави. “Я, можливо, буду тут не дуже дипломатичний, я вважаю це прямим втручанням у справи суверенної держави. По-іншому я не можу це оцінювати. Не справа ПАРЄ — втручатися в такі справи”, — сказав Посол РФ. За його словами, російська делегація в ПАРЄ має намір підтримати Україну: “Я знаю, що наша делегація налаштована на підтримку України і не просто підтримку, а по-бойовому”. Посол РФ висловив переконання, що члени російської делегації в ПАРЄ “позицію (України) відстоюватимуть серйозно”¹⁹.

❖ У січні 2003р. В.Черномірдин заявив, що не втручається у внутрішні справи України, так прокоментувавши заклики окремих політичних сил в Україні до відсторонення його з посади: “Обвинувачення, що я втручаюся, — це дурниці”. При цьому він підкреслив, що “в Україні представляє не себе, а свою державу і зобов’язаний усе робити в ім’я своєї держави”²⁰.

Ендрю НАЦІОС, керівник Агентства США з міжнародного розвитку (USAID)

❖ “Історія і досвід свідчать: влада, яка порушує політичні права і громадянські свободи свого народу, обмежує права людини чи в будь-який інший спосіб нехтує універсальними цінностями демократії та свободи, дуже часто для маскування своїх дій висуває обвинувачення в тому, що привернення уваги до цих порушень означає втручання у внутрішні справи країни. Уже десятки років ми чуємо такі заяви з боку авторитарних та тоталітарних режимів і щиро вважаємо: деякі права й свободи — це невід’ємні, універсальні цінності, які виходять за межі окремої держави... Українські виборці хочуть наділитися своїх виборчих керівників реальною владою, яку ті заслужили б на підставі змагального й чесного виборчого процесу. Припускати, що це не так, було б неприпустимо з нашого боку — адже в такому разі ми вважали б, що Україна не готова або не сумісна зі справжньою демократією. Ми переконані у протилежному, і наші програми спрямовані на допомогу громадянам України в реалізації їх повноважень та прав. Ми надаємо допомогу політичним партіям (при цьому всі вони перебувають в однакових умовах) у розширенні їхньої суспільної опори, підзвітності громадянському контролю і підвищенні ефективності управління. Ми також співпрацюємо з громадськими організаціями, групами виборців та Центральною виборчою комісією, щоб зробити виборчий процес прозорішим і доступнішим для громадян. На мою думку, ці програми не є неправомірним втручанням у внутрішні справи України”²¹.

Стівен ПАЙФЕР, помічник заступника Державного секретаря США

❖ У квітні 2004р. відбулася зустріч помічника заступника Державного секретаря США С.Пайфера з головою Верховної Ради України В.Литвином. За словами С.Пайфера, він приїхав до Києва, щоб “підкреслити важливість, яку США надає демократичним процесам в Україні, і для того, щоб висловити підтримку, яку США забезпечуватиме для проведення чесних і вільних президентських виборів в Україні”²².

¹⁵ УНІАН, 4 грудня 2003р.

¹⁶ КПУ выводит “на чистую воду” главу ЦИК и Посла США. — Uatoday.net, 15 января 2002г.; <http://uatoday.net/news?categ=8&date=1011091398&mat=8244&.html>.

¹⁷ Грач Л. От первого лица. — Коммунист Крыма, 2004, №6; http://www.grach.crimea.com/?pg=show_art&num=826.

¹⁸ Конституция — не внутреннее дело страны-члены СЕ, заявляет Северинсен. — Эксперт-центр, 29 января 2004г.; <http://expert.org.ua/?st=2&id=12216>.

¹⁹ УНІАН, 29 січня 2004р.

²⁰ Черномырдин назвал “глупостями” обвинения о вмешательстве во внутренние дела Украины. — Gala.Net, 16 января 2003г.; <http://news.gala.net/?cat=1&id=84569>.

²¹ Чорна О. Ендрю Націос: “Втручання у внутрішні справи країни? Ми чуємо ці обвинувачення з боку тоталітарних режимів уже десятки років”. — Дзеркало тижня, 10 квітня 2004р.; <http://www.zn.kiev.ua/ie/show/489/46165>.

²² Интерфакс-Украина, 26 апреля 2004г.

Визначаючи межі між зовнішнім контролем виконання Україною її міжнародних зобов'язань та втручанням у внутрішні справи української держави, доцільно брати до уваги наступне.

Перше. Забезпечення державою прав людини міжнародно-правові документи не відносять до винятково внутрішніх справ держави, тому національна держава, що визнала ці документи, повинна забезпечувати права людини в обсязі та за процедурами, встановленими міжнародно-правовими документами.

Друге. Україна *добровільно* взяла на себе зобов'язання у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а згідно з міжнародним правом угоди повинні виконуватися. Україна *добровільно* погодилася на застосування механізмів контролю з боку міжнародних структур з мандатом, що регулює діяльність їх контрольних органів.

Тому дії, заяви, оцінки, наприклад, Моніторингового комітету ПАРЄ, що діє відповідно з правилами, погодженими з Україною, не можуть розглядатися як втручання у її внутрішні справи. Про втручання у внутрішні справи стосовно виборчої кампанії може йтися лише у випадках: (а) прямого порушення норм національного законодавства (що відповідають міжнародним зобов'язанням країни); (б) порушення іноземними спостерігачами обсягу їх повноважень (мандатів).

Третє. Існують окремі норми та заборони у національному законодавстві, порушення яких можна однозначно трактувати як втручання у внутрішні справи держави.

Існування таких норм обмежує підтримку іноземними державами, громадянами, особами без громадянства суб'єктів політичного (і зокрема, виборчого) процесу, або інших суб'єктів, які виконують суспільно важливу місію. Тобто, такі норми мають на меті *унеможливити безпосередній вплив на формування органів державної влади і реалізацію державної політики*²².

Що стосується безпосередньо виборчого процесу, то чинним законодавством України забороняється іноземний вплив на виборчий процес у вигляді агітації, фінансування та втручання міжнародних спостерігачів у роботу виборчих комісій. Зокрема, згідно із Законом України "Про вибори Президента України" іноземцям забороняється робити внески до виборчого фонду кандидата на пост Президента України (стаття 43); забороняється участь у передвиборній агітації осіб, які не є громадянами України; забороняється проведення передвиборної агітації в зарубіжних ЗМІ, що діють на території України (стаття 64). На жаль, остання норма не дає чіткого уявлення про те, які саме іноземні ЗМІ належать до таких, що "діють на території України". Її широке трактування, по суті, включає як зарубіжні ЗМІ, що зареєстровані в Україні, так і електронні ЗМІ іноземних країн, мовлення яких транслюється на території України. Офіційні

спостерігачі від іноземних держав, міжнародних організацій не мають права використовувати свій статус у діяльності, не пов'язаний із спостереженням за перебігом виборчого процесу, а також втручатися в роботу виборчих комісій (п.9 статті 70).

Отже, під час президентської виборчої кампанії трактувати дії зовнішніх чинників як втручання у внутрішні справи України можливо у випадках: прямого фінансування кампанії кандидата на пост Президента; встановлення фактів агітації за того чи іншого кандидата іноземними громадянами (в т.ч. офіційними представниками), або через іноземні ЗМІ, що діють на території України; встановлення фактів дій міжнародних спостерігачів, що не відповідають їх статусу.

ВИСНОВКИ

Аналіз міжнародно-правових аспектів зовнішнього впливу на президентські вибори свідчить про досить обмежений перелік дій зовнішніх чинників, які можна трактувати як втручання у внутрішні справи України. Такими діями є: пряме фінансування кампанії кандидата на пост Президента; агітація за того чи іншого кандидата іноземними громадянами (в т.ч. офіційними представниками), або через іноземні ЗМІ, що діють на території України; дії міжнародних спостерігачів, що не відповідають їх статусу.

Право на вільні, демократичні, справедливі вибори є складовою міжнародних стандартів прав людини, які *добровільно* зобов'язалася забезпечувати Україна, визнавши водночас право міжнародного співтовариства контролювати виконання цих зобов'язань як через систему спостереження (моніторингу) виборчих процесів, так і через політичні засоби.

Виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань з дотримання демократичних виборчих стандартів ускладнюється високим рівнем залежності цього процесу від політичної волі діючої влади та недостатньою розвинутістю структур громадянського суспільства. Інтереси влади можуть суперечити потребі у проведенні чесних і демократичних виборів, тоді як громадянське суспільство не може достатньою мірою впливати на владні інституції з метою забезпечити такий характер виборчого процесу.

За таких умов, санкції проти країни з боку міжнародних структур можуть мати як позитивний, так і негативний вплив: стимулювати владу до дотримання демократичних норм — або бути використаними нею для виправдання їх ігнорування і слугувати підставою для формування в суспільстві критичного ставлення до відповідних міжнародних інституцій, а відтак — для самоізоляції країни. В останньому випадку ефект від санкцій фактично суперечить меті сприяння демократичному розвитку країни, проти якої ці санкції спрямовуються. ■

²² Так, згідно із Законом України "Про політичні партії в Україні", членами політичних партій можуть бути лише громадяни України (стаття 6); не допускається фінансування політичних партій, у т.ч. іноземними державами та їх громадянами, підприємствами, установами, організаціями (стаття 15). Відповідно до Закону України "Про телебачення і радіомовлення" в Україні забороняється створення телерадіоорганізацій іноземними юридичними і фізичними особами та особами без громадянства. Забороняється створення і діяльність телерадіоорганізацій з іноземними інвестиціями, у статутному фонді яких більш ніж 30% іноземних інвестицій. Іноземне інвестування телерадіоорганізацій України здійснюється під контролем та за згодою Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення. Мовлення іноземних телерадіоорганізацій з використанням каналів мовлення України здійснюється на основі міждержавних або міжнародних угод (стаття 13).

2. СУБ'ЄКТИ, ЦІЛІ ТА МЕХАНІЗМИ ЗОВНІШНЬОГО ВПЛИВУ

Розвиток внутрішньополітичних процесів в Україні напередодні президентських виборів є предметом уваги з боку світової спільноти. Від результатів виборів Президента, який, згідно з чинною Конституцією, зосереджує ключові повноваження, значною мірою залежать характер внутрішніх трансформацій у країні, її зовнішньополітична орієнтація, позиції на світовій арені.

Підвищення геополітичного інтересу до України зумовлюється рядом чинників: розширенням ЄС і НАТО; активізацією інтеграційних процесів у СНД; воєнними діями в Іраку та участю в них українського контингенту; змінами кон'юнктури ринків енергоносіїв, озброєння тощо. Місце і роль України в цих процесах значною мірою визначатимуться результатами президентських виборів.

Варіанти можливих сценаріїв розвитку подій відбивають інтереси певних політичних сил усередині України та зовнішніх суб'єктів. Збіг або розбіжності цих інтересів можуть стати одним із головних чинників, що визначатиме механізми, методи і засоби такого впливу.

У цьому розділі визначаються основні суб'єкти та об'єкти зовнішнього впливу, його ефективність у контексті геополітичних інтересів суб'єктів зовнішнього впливу та місця українських виборів в ієрархії їх зовнішньополітичних пріоритетів. Робиться порівняльна оцінка ефективності механізмів зовнішнього впливу. Виокремлюються позитивні та негативні аспекти дій зовнішніх чинників, оцінюється вірогідний результат їх впливу на вибори-2004.

2.1 ЗОВНІШНІЙ ВПЛИВ: СУБ'ЄКТИ, ОБ'ЄКТИ, ХАРАКТЕР, ЕФЕКТИВНІСТЬ

Зовнішній вплив визначається насамперед власними інтересами його суб'єктів і взаємовідносинами між ними. З іншого боку, значимим чинником є подібність систем цінностей суб'єктів впливу системі цінностей суспільства, на яке здійснюється вплив.

Суб'єкти зовнішнього впливу. Зовнішній вплив на виборчі процеси в Україні має суперечливий характер, що зумовлюється її перебуванням на перетині сфер інтересів двох геополітичних світових центрів — західного (євроатлантичного) та східного (євразійського), участю у міждержавних структурах, в яких домінують представники того чи іншого центру (РЕ, ОБСЄ, з одного боку, та СНД — з іншого), офіційними заявами про пріоритетність як одного, так і іншого напрямку подальшої інтеграції (заяви про наміри вступу до ЄС, НАТО, з одного боку, та про “коригування” курсу на вступ до ЄС і переваги ЄЕП — з іншого).

З огляду на це, суб'єктів зовнішнього впливу на виборчі процеси в Україні можна умовно поділити на дві групи: *західну*, представлену насамперед ЄС і США, та *східну* — Співдружність Незалежних Держав, у якій ключову роль відіграє Росія, тому східні впливи можна звести власне до її впливу.

Для Росії питання збереження і зміцнення впливу на Україну є безумовним геополітичним пріоритетом у Європі, особливо з огляду на втрату своїх позицій у

країнах Балтії, а нещодавно — у Грузії. Тому у впливі на вибори в Україні Росія може вдатися до рішучих заходів.

Водночас, і ЄС, і США, хоч і мають серед своїх геополітичних пріоритетів стримування бажання Росії домінувати на пострадянському просторі, але навряд чи будуть вдаватися до радикальних дій. Головними пріоритетами ЄС сьогодні є внутрішня трансформація після розширення і забезпечення стабільності на нових кордонах. З цієї точки зору, Євросоюз влаштує такий політичний режим в Україні та такі персоналії при владі, які б забезпечили внутрішню стабільність і тим самим усунули загрозу напливу нелегальних мігрантів, поширення злочинності через територію України. США зацікавлені у конструктивній співпраці з Росією в Раді Безпеки ООН, з питань боротьби з тероризмом, стабілізації в Афганістані, Іраку.

Отже, надто активний вплив на виборчий процес в Україні, що може призвести до серйозного протистояння з Росією, — не в інтересах Заходу. Проте можна впевнено стверджувати, що і ЄС, і США використають усі можливі засоби для того, щоб виборча кампанія в Україні була максимально чесною і прозорою.

Об'єкти зовнішнього впливу. Об'єктами зовнішнього впливу під час виборів є: (а) ті, хто обирає, — електорат; (б) ті, хто формує громадську думку, — еліта, ЗМІ, громадські організації; (в) сам процес виборів — процедури та норми, їх дотримання суб'єктами виборчої кампанії.

Та обставина, що еліта значною мірою формує громадську думку (позиції електорату), зумовлює особливий інтерес до неї з боку суб'єктів зовнішнього впливу на вибори. В українських умовах, з точки зору можливостей впливу на громадську думку, провідною складовою еліти є владна еліта.

Характер зовнішнього впливу в координатах демократичності/недемократичності визначається, в першу чергу, системою цінностей і національною практикою його суб'єктів. Відповідно, ЄС і США переважно послугуватимуться виробленою в межах розвинутих демократій системою *демократичних цінностей*, що охоплюють насамперед забезпечення прав людини. Росія виразно тяжіє до іншої системи цінностей — *державоцентричної*, що має у своїй основі політичні традиції і практики пострадянських суспільств.

Саме в контексті домінуючих цінностей може спрацювати чинник, який можна назвати *чинником подібності* та стисло визначити як збіг соціальних, культурних цінностей, стандартів, традицій суб'єкта й об'єкта зовнішнього впливу. *Подібність* передбачає також внутрішню потребу в зовнішньому впливі з певним характером, методами та засобами. З такої точки зору, можна констатувати, що Росія, безумовно, може мати перевагу, порівняно із Заходом, для якого відмінності України в цінностях і стандартах є суттєвим обмеженням впливу²³.

Виходячи із власної системи цінностей та політичної практики, ЄС і США концентрують вплив переважно на процедурі виборів і тих учасниках виборчого процесу, які значною мірою забезпечують його демократичний характер — структурах громадянського суспільства. Росія, на національному рівні не маючи усталених демократичних процедур виборів і не демонструючи сьогодні зацікавленості у розвитку громадянського суспільства, фактично ігнорує ці складові виборчого процесу і в Україні, — зосереджуючи вплив насамперед на українській владній еліті, і тим самим — на адміністративному ресурсі, яким та володіє.

Отже, *чинник подібності* може вирішальною мірою визначати вибір: спрямованості переважного впливу на ту чи іншу складову виборів (електорат, еліту, ЗМІ, процедуру); методів і засобів впливу (політтехнологій) та його основних каналів.

Ефективність зовнішнього впливу визначається такими чинниками, як: подібність/відмінність; наявність внутрішніх очікувань (сприйнятливості) зовнішнього впливу ("внутрішній союзник", прихильність з боку певних груп політичної еліти та електорату, а також — ступінь впливовості цих груп); місце України в системі зовнішньополітичних пріоритетів; присутність в Україні бізнесу відповідних суб'єктів; інформаційні можливості; наявність/відсутність механізму ефективних санкцій; наявність/відсутність обмежень у застосуванні методів тиску, "брудних" політичних технологій тощо.

2.2 ОЧІКУВАННЯ ЗОВНІШНЬОГО ВПЛИВУ З БОКУ УКРАЇНСЬКИХ УЧАСНИКІВ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

Як зазначалося вище, чинник подібності передбачає наявність внутрішньої (з боку політичної еліти та електорату) потреби в зовнішньому впливі з певним характером, методами та засобами, що визначають і характер виборчого процесу.

Політична еліта

Українська владна еліта (та переважною мірою — опозиційна), як і російська, вийшла з лав радянської партійно-господарської номенклатури; її характеристики є подібними до характеристик російської еліти — за винятком, можливо, компраторських рис, що властиві українській еліті більшою мірою, та ступеню консолідації навколо певної *національної ідеї*²⁴. Російській еліті компраторство властиве меншою мірою і, навпаки, — вона більшою мірою об'єднана навколо національної ідеї ("Великої Росії"). Але саме такі відмінності полегшують російській еліті вплив на українську.

Діюча влада та більшість провладних політичних сил зацікавлені у збереженні власних позицій, для чого потрібна перемога на президентських виборах кандидата від так званої парламентсько-урядової коаліції. Водночас, як свідчать результати багатьох соціологічних досліджень, на цей час кандидат від влади не має переконливих шансів на перемогу за умови, якщо вибори матимуть чесний і демократичний характер. Максимум, чого він може досягти, — вихід до другого туру разом із кандидатом від опозиції.

Це спонукає сили, зацікавлені в перемозі провладного кандидата, попри розбіжності політичних та/або бізнесових інтересів, об'єднатися та використати всі можливі засоби, не виключаючи застосування адміністративного ресурсу та "брудних" політичних технологій, — що може компенсувати відставання від опозиції за рівнем електоральної підтримки. Можливість подібного сценарію демонструють, наприклад, президентські вибори в Росії 1996р.²⁵

²³ Див. статтю Дж.Шерра "Вибори в Україні: зовнішній фактор", розміщену в цьому журналі.

²⁴ Докладно про українську політичну еліту див.: Жданов І., Якименко Ю. Україна у ХХІ столітті: виклики для політичної еліти. — Національна безпека і оборона, 2003, №9, с.2-18.

²⁵ У січні-лютому 1996р. рейтинг популярності діючого Президента Б.Єльцина становив 3-6%, основного його суперника Г.Зюганова — близько 20%. Завдяки безпрецедентному за масштабами використанню державного агітаційно-пропагандистського механізму, Б.Єльцин у першому турі зміг обійти Г.Зюганова, отримавши 35,8% голосів проти 32,5%, відданих лідеру комуністів. У другому турі Б.Єльцин переміг з результатом 53,8% голосів.

Відповідно, існує запит на російські технології, засоби та методи проведення виборів.

Як засвідчив перебіг політичних процесів 2002-2004рр. в Україні, певні провладні політичні сили з метою самозбереження, готові до використання заходів, що можуть поставити під загрозу суспільно-політичну стабільність у країні, її позиції на міжнародній арені (через підписання не вигідних міждержавних угод) або власні позиції цих політичних сил у стратегічній перспективі (наприклад, ініціюючи антизахідну кампанію у підконтрольних їм ЗМІ).

Водночас, провладні політичні сили не є однорідними. Їх стосунки можуть бути охарактеризовані як "прихована гостра конкуренція". Відтак, частина цих сил, прагнучи забезпечити збереження власних позицій незалежно від результатів виборів, веде переговори з усіма кандидатами, у т.ч. від опозиції, які мають шанси на перемогу, — з тим, щоб мінімізувати власні політичні ризики.

Опозиційні політичні сили головною метою визначають зміну політичного режиму (насамперед, зміну персоналій, які обіймають керівні державні посади), політичного курсу, перебудову всієї системи влади в Україні.

Частина опозиційних сил (правоцентристська та частково — СПУ) декларують свою прихильність до демократичних цінностей у їх західному розумінні.

Водночас, КПУ (і знову ж — частково, СПУ), усвідомлюючи недостатність шансів своїх кандидатів на перемогу на виборах, намагаються зайняти таку позицію, яка забезпечила б їм політичні перспективи, незалежно від результатів майбутніх виборів.

Намагання лівих партій поєднати взаємодію з владою з її критикою фактично посилює позиції діючої влади та, відповідно, знижує потенціал опозиційних сил у цілому.

Збіг або розбіжності інтересів певних груп української політичної еліти з інтересами зовнішніх суб'єктів впливу зумовлюють формування певних сегментів взаємодії внутрішніх і зовнішніх сил: західної (євроатлантичної) спрямованості — правоцентристські опозиційні сили, яким більше симпатизують США та ЄС, та східної (євразійської) — провладні сили, ліва опозиція, яким більше симпатизує Росія.

На підтвердження тези про взаємодію внутрішніх і зовнішніх сил на майбутніх президентських виборах, можна навести результати експертного опитування²⁶: за оцінками 41% експертів, усі політичні сили однаковою мірою використовуватимуть зовнішній фактор під час виборчої кампанії. На думку 30% опитаних, найбільшою мірою його використовуватиме влада; 21% експертів вважають, що цей чинник буде використаний правоцентристською опозицією ("Наша Україна", Блок Юлії Тимошенко).

Що стосується кандидатів, то, на думку експертів, Л.Кучма, В.Медведчук, П.Симоненко, В.Янукович, у разі перемоги на виборах, найбільшою мірою залежали б від Росії, а В.Ющенко — від США та ЄС.

Електорат

Структура та характеристики українського електорату, його система цінностей (зокрема, культурні традиції, включаючи фактичну українсько-російську двомовність), соціально-економічна ситуація, умови становлення середнього класу та структур громадянського суспільства є подібними до російських, що є додатковим чинником посилення східного впливу та навпаки — обмеження західного. Водночас, як свідчать результати соціологічних опитувань, проведених Центром Разумкова, виразними є регіональні та вікові відмінності, пов'язані саме з особливостями геокультурних (отже — геополітичних) орієнтацій громадян за регіональною та віковою ознакою (врізка *"Зовнішньополітичні пріоритети: оцінки громадян України"*, с.17-19).

Цим значною мірою пояснюються вищі, порівняно із Заходом, можливості інформаційного впливу з боку Росії. При тому, що інформацію громадяни України отримують переважно з вітчизняних ЗМІ та довіряють їм порівняно більше, ніж російським, — розрив рівнів популярності та довіри між російськими та західними ЗМІ є разючим (врізка *"Громадська думка про зовнішній вплив на вибори-2004"*, с.72-76).

Крім того, аналіз українського інформаційного ринку свідчить про переважну присутність російських інформаційних носіїв, що є значними за тиражами (територією покриття), цілком конкурентоспроможними за ціною та розраховані на всі цільові групи населення — від "масового" споживача до політичної еліти. Розрахована на "масового" споживача російська (російськомовна) культура є постійним фоном побуту українських громадян, діючи власне на рівні підсвідомості та формуючи потребу в такій культурі.

Західні ЗМІ на такому фоні є неконкурентоспроможними. А ті з них, що ведуть мовлення (друкуються) українською та/або російською мовами, пропагують західні цінності та висловлюють критичні зауваження на адресу владної еліти, усуваються з інформаційного простору країни. Так, наприклад, передачі "Радіо Свобода" з 17 лютого 2004р. вилучені з мовлення радіо "Довіра" — це може розглядатися як прояв намагання обмежити західний вплив на вибори в Україні через доступне радіомовлення²⁷.

Виборчий процес

Україна, як зазначалося в розділі 1, взяла на себе певні зобов'язання щодо проведення чесних і прозорих виборів. Вона має забезпечити їх виконання через формування відповідного міжнародним стандартам виборчого законодавства, забезпечення його неухильного дотримання та сприяння ефективній діяльності моніторингових місій у період президентської виборчої кампанії.

Процес виборів як об'єкт впливу охоплює норми, що визначають регламент цього процесу та послідовність його технологічних складових — етапів, процедур: голосування, підрахунку голосів, визначення,

²⁶ Узагальнені результати експертного опитування "Зовнішній вплив на вибори-2004: експертні оцінки" див. с.68-71.

²⁷ Мовлення "Радіо Свобода" покривало 33% території України, поступаючись лише УР-1 (майже 100%) та радіостанції "Наше радіо" з 46% покриттям; тривалість мовлення становила близько п'яти годин щоденно. Невдовзі після приходу на посаду генерального продюсера Радіо "Довіра" С.Кичигіна, якого вважають близьким до СДПУ(о), з'явилося офіційне повідомлення, що "передачі української служби Радіо "Свобода" не вписуються в нову концепцію" Радіо "Довіра".

Аналізуючи ефективність впливу зовнішнього фактору, його сприйняття електоратом України, слід враховувати зовнішньополітичні орієнтації (пріоритети) громадян, у т.ч. їх специфіку на регіональному рівні та в рамках вікових груп.

Результати довгострокового моніторингу, здійснюваного соціологічною службою Центру Разумкова протягом 2000-2004рр. свідчать, що **громадяни України загалом зорієнтовані переважно на пріоритетність відносин з Росією та країнами Європейського Союзу**¹. Водночас, протягом періоду дослідження спостерігалось певне зростання частки респондентів, які вважають пріоритетом відносини з Росією, і скорочення числа громадян, які віддають перевагу контактам з країнами СНД. Число прихильників контактів з країнами ЄС залишалося загалом стабільним — на рівні третини громадян.

Абсолютна більшість громадян України не відносять до числа зовнішньополітичних пріоритетів відносини зі Сполученими Штатами Америки. Значимість контактів із США оцінюється громадськістю критично низько: таким контактам віддають перевагу незначна частка респондентів (діаграми “Який напрям зовнішньої політики має бути пріоритетним для України?”²).

Отже, загальна картина зовнішньополітичних пріоритетів громадян України є більш сприятливою для Росії і країн ЄС, менше — для держав СНД і несприятливою для США. Останнє свідчить про наявність дещо упередженого ставлення до взаємовідносин України із США, однак, жодним чином не означає, що в суспільстві панують антиамериканські настрої.

Загалом, така ситуація є ілюстрацією: (а) наявності традиційних розвинутих зв'язків України з Росією — як економічних і культурних, так і суто побутових, родинних; (б) наявності значного потенціалу суспільної підтримки курсу євроінтеграції, що в суспільній свідомості сприймається як шлях до стабільності, соціального добробуту європейського зразка; (в) низької ефективності співробітництва в рамках СНГ, неспроможності вирішити в рамках організації ключові соціально-економічні проблеми країн-учасниць; (г) тривалої кризи довіри у двосторонніх відносинах України із США, посиленої в суспільній свідомості антиамериканськими кампаніями, що були розгорнуті у провладних ЗМІ у відповідь на жорстку позицію США з ряду внутрішньоукраїнських проблем.

Слід зазначити також, що результати соціологічних досліджень дають підставу для припущення, що значною частиною населення України орієнтації на Росію або на країни ЄС загалом не сприймаються як альтернативні³.

У зовнішньополітичних орієнтаціях громадян України існують помітні регіональні відмінності (карта “Який напрям зовнішньої політики має бути пріоритетним для України?”, с.18).

Як свідчать результати моніторингу, **на Заході країни** виразно домінує прихильність до ЄС. (Саме співробітництво з країнами Європейського Союзу протягом останніх чотирьох років віддають перевагу стабільна більшість жителів регіону). **На Сході та Півдні України** помітно переважають орієнтації на співробітництво з Росією. (Протягом останніх двох років у цих регіонах спостерігається

ЯКИЙ НАПРЯМ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ МАЄ БУТИ ПРІОРИТЕТНИМ ДЛЯ УКРАЇНИ?

% опитаних

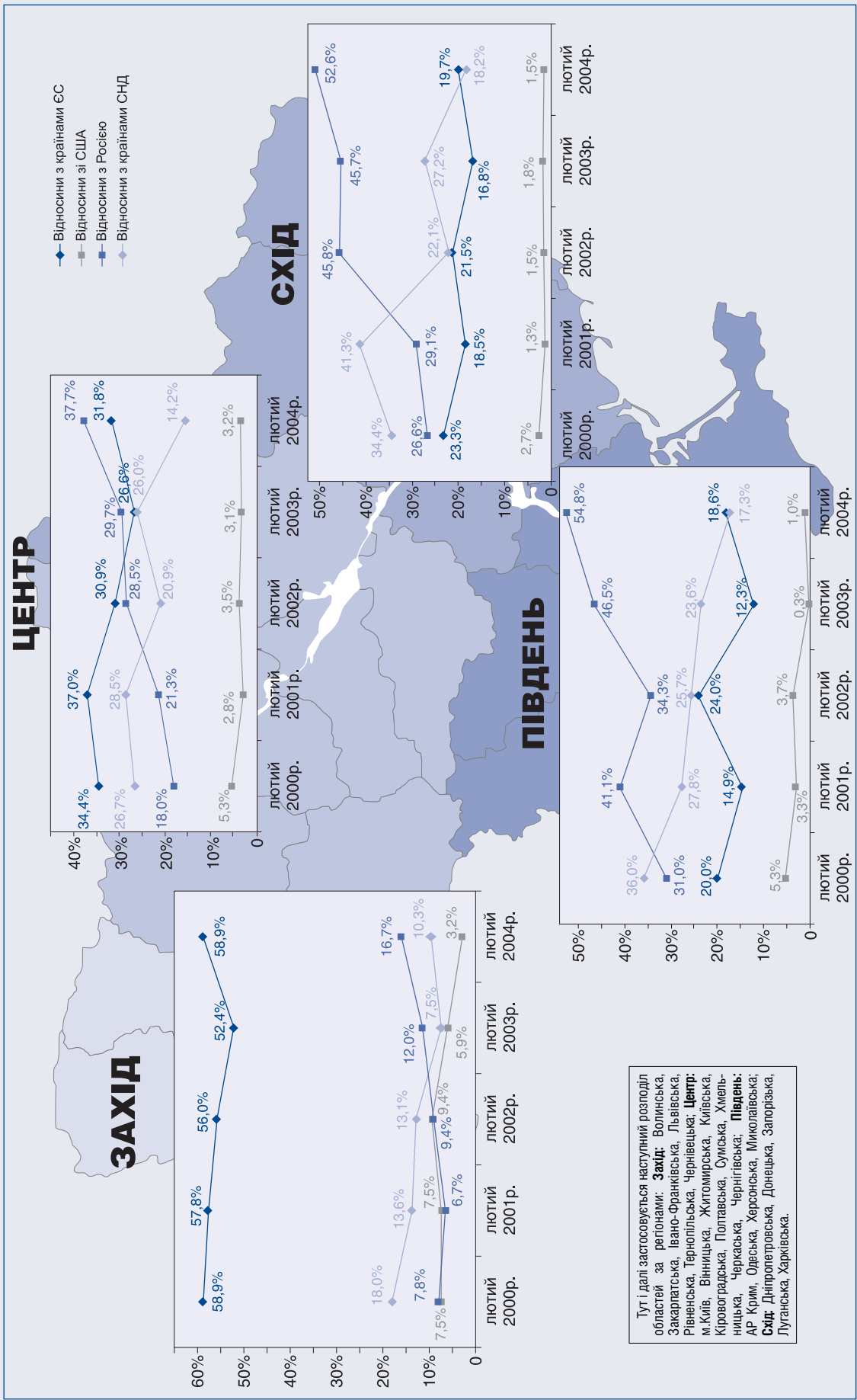
зростання числа респондентів, які вважають пріоритетними відносини з РФ). **У Центральному регіоні** співвідношення орієнтацій на контакти України з Росією та з країнами ЄС є більш збалансованим. (Кількісно частки респондентів, які відзначають пріоритетними відносини з Росією і, відповідно, з країнами ЄС відрізняються несуттєво).

¹ Докладно див.: Внутрішня і зовнішня політика України у фокусі громадської думки: результати загальнонаціональних соціологічних досліджень Центру Разумкова (2000-2003рр.). — Національна безпека і оборона, 2003, №3, с.40-44.

² На наведених діаграмах і картах не відображені відповіді респондентів “інші країни” і “важко відповісти”.

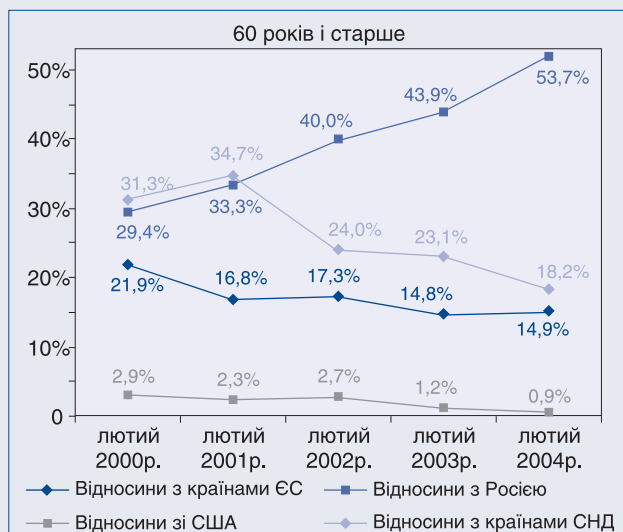
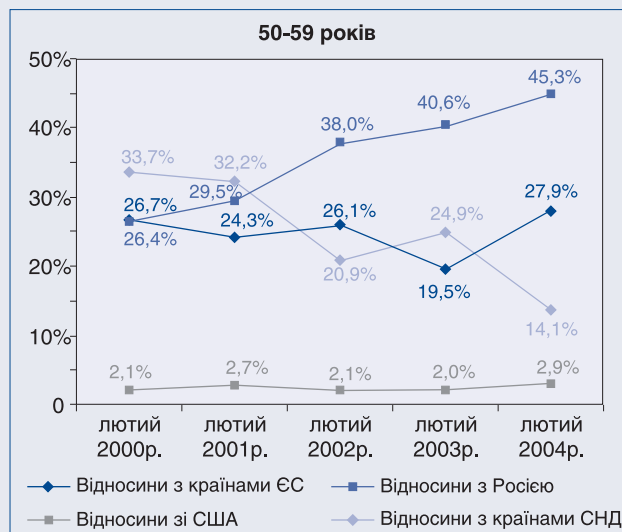
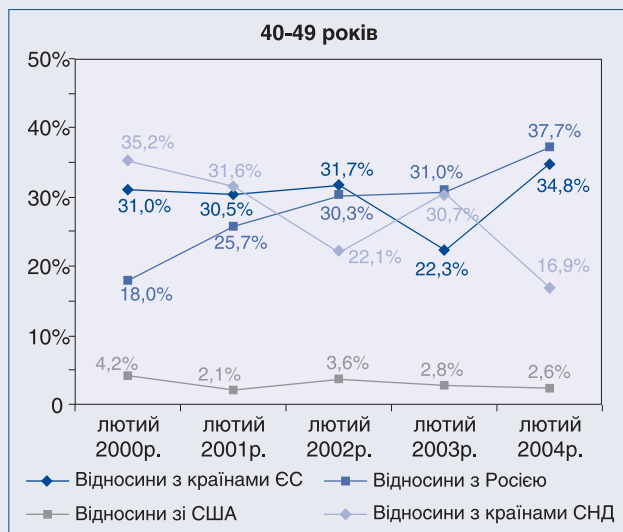
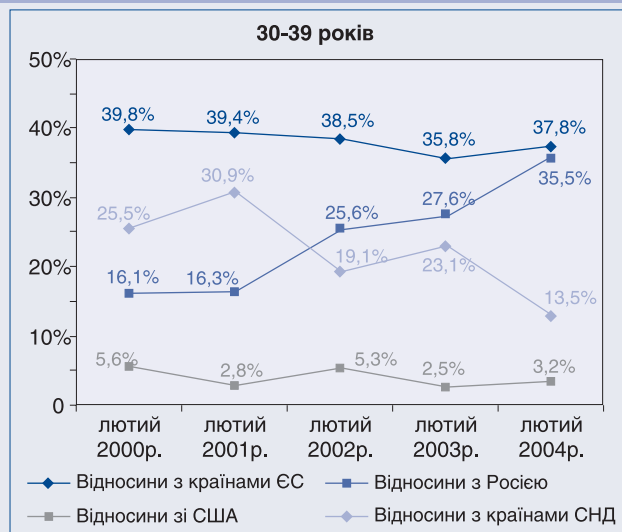
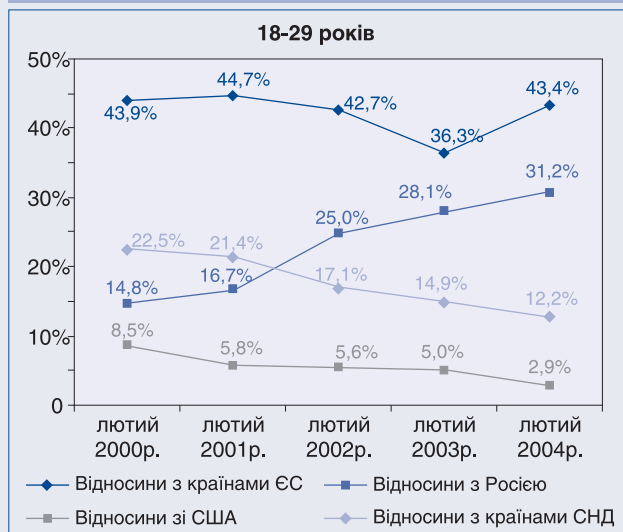
³ Докладно див.: Пашков М., Чалий В. Україно-російське співробітництво в оцінках населення України. — Національна безпека і оборона, 2003, №1, с.45.

ЯКИЙ НАПРЯМ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ МАЄ БУТИ ПРІОРИТЕТНИМ ДЛЯ УКРАЇНИ?
% опитаних

ЯКИЙ НАПРЯМ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ МАЄ БУТИ ПРІОРИТЕТНИМ ДЛЯ УКРАЇНИ?

% опитаних

Відмінності у зовнішньополітичних орієнтаціях громадян України мають також вікову специфіку. Серед **молодших вікових груп** (18-29 і 30-39 років) спостерігається переважна орієнтація на співробітництво з країнами Європейського Союзу. Найбільш виразно ця тенденція простежується серед респондентів наймолодшого віку. Молодь більшою мірою тяжіє до європейських соціо-культурних, демократичних цінностей, стилю життя. Тому, очевидно, для цієї мобільної категорії населення, яка відчуває себе частиною європейської спільноти, позиції та вимоги ЄС щодо України є більш зрозумілими.

У **старших вікових групах** (50-59 років, 60 років і старше) виразними є симпатії до контактів з Росією. Очевидно, в цих групах найбільш відчутною є ностальгія за минулим, яка трансформується у проросійські настрої.

Отже, молодь потенційно є більш чутливою до європейського впливу, а старші групи населення — до російського.

затвердження та оприлюднення результатів виборів. Усі вони характеризуються певною специфікою і залученням відповідних методів, сил і засобів впливу.

Загальними методами зовнішнього впливу на процес виборів є:

- ❖ тиск на владу з метою прийняття (узгодження) бажаних законодавчих норм, що визначають регламент виборчого процесу;

- ❖ моніторинг виконання процедур виборчого процесу, в т.ч. порушень виборчого законодавства, фальсифікацій виборчих документів тощо. Водночас, такий моніторинг поєднується з допомогою міжнародної спільноти у проведенні виборів (див. *врізку*).

Висування до України вимог стосовно її законодавства, наближення до демократичних стандартів виборчого процесу та їх дотримання свідчать про недостатній розвиток її демократичних інститутів.

Механізми координації дій міжнародної спільноти в Україні з моніторингу та допомоги у проведенні демократичних виборів

1. Неформальний механізм координації роботи іноземних дипломатичних представництв в Україні з моніторингу виконання Україною своїх зобов'язань стосовно проведення виборчої кампанії.

Створено комітет, очолюваний Канадою*, до складу якого ввійшли також посли країн ЄС (включно з тими, що нещодавно стали членами цієї організації), Норвегії, США, Туреччини, Швейцарії і Японії. "У комітеті створені робочі групи на рівні перших радників посольств, які концентруватимуть свою увагу на відстежуванні застосування адмінресурсу, на рівному доступі кандидатів до ЗМІ, дотриманні законності під час кампанії, на роботі громадських організацій і їх ролі у процесі виборів, на діяльності ЦВК і виборчих комісій на місцях"".

Відбулися робочі зустрічі з керівництвом Міністерства закордонних справ України.

Ефективність роботи цього механізму, з огляду на його дипломатичну специфіку, оцінити важко. З точки зору експертів Центру Разумкова, поінформованість української громадськості стосовно існування, форм і методів роботи такого механізму є на сьогодні недостатньою.

2. Спільна донорська ініціатива з підтримки виборчих проектів. Започаткована в червні 2003р. Міжнародним фондом "Відродження" (МФВ) в рамках *Media and Democracy Meeting* — регулярних зустрічей донорських, міжнародних, впливових громадських організацій. Зустрічі відбуваються щомісяця, координуються спеціальним працівником МФВ. Найбільш активними учасниками та ініціаторами зустрічей є МФВ, Посольство США в Україні, Посольство Королівства Нідерландів в Україні, Посольство Канади в Україні.

Мета зустрічей — координація зусиль донорів, вироблення спільних позицій з принципових питань, взаємне інформування та презентація проектів громадських організацій.

Основні типи проектів, що розглядаються для підтримки:

- ❖ створення законодавчих передумов для проведення виборів-2004. Зокрема, коаліція громадських організацій "Новий вибір-2004" запропонувала внести зміни до Закону України "Про вибори Президента України" стосовно надання права українським неурядовим організаціям, статутним завданням яких є спостереження на виборах, законного права спостерігати за перебігом виборчої кампанії;

- ❖ інформування та просвіта виборців. МФВ (передбачається також участь ОБСЄ) підтримує розміщення серії роликів соціальної реклами на центральних і регіональних телеканалах України та розміщення спеціального передвиборного додатку у 54 регіональних виданнях України накладом близько 1,5 млн. примірників (8 додатків). Мета — сприяння усвідомленню вибору громадян, просвіта виборців щодо їх виборчих прав, механізмів їх захисту, відповідальності за порушення законодавства про вибори;

- ❖ моніторинг контенту теленовин та регіональних друкованих видань. МФВ уже підтримує моніторинг, що проводиться Академією української преси, Асоціацією "Спільний простір".

3. Проект "Допомога в удосконаленні виборчого процесу в Україні". Координатор проектів ОБСЄ в Україні у рамках проекту подав і погодив з органами влади України відповідний **План дій**.

План дій включає напрями та види діяльності, організаційні механізми, а також визначає конкретних партнерів і виконавців. Це — робочий документ, відкритий для доповнень. Координація роботи буде здійснюватися

Робочою групою високого рівня, яка включає представників Міністерства закордонних справ, Центральної виборчої комісії, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, міжнародної спільноти.

Згідно з Планом дій, ОБСЄ має на меті забезпечити допомогу органам влади України у здійсненні кроків, необхідних для вдосконалення виборчого процесу та уникнення порушень українського законодавства та зобов'язань перед міжнародною спільнотою.

Для досягнення цих цілей передбачається:

- ❖ надати допомогу українським інституціям і структурам для вдосконалення та належного застосування чинного законодавства;

- ❖ полегшити доступ виборців, працівників виборчих комісій, судів, державних установ, кандидатів та інших осіб, задіяних у виборах, до відповідної правової підтримки;

- ❖ сприяти покращанню технічних аспектів виборчого процесу;

- ❖ сприяти просвіті посадовців, які працюють у сфері виборів;

- ❖ покращити поінформованість виборців;

- ❖ підвищити якість висвітлення виборів у ЗМІ;

- ❖ забезпечити всім виборцям рівний доступ до інформації про кандидатів;

- ❖ сприяти в установленні достовірності результатів виборів.

Основні напрями роботи спрямовані на забезпечення верховенства права, оптимізацію виборчих процедур, забезпечення можливостей для ЗМІ в повному обсязі виконувати свої функції у виборчому процесі.

План дій націлений на довгострокову допомогу протягом всієї виборчої кампанії та безпосередньо після виборів. При цьому є готовність матеріально-технічного та фінансового забезпечення заходів, виконання яких, згідно з українським законодавством, покладено на органи державної влади.

Ця допомога є особливо важливою в українських реаліях, при обмеженості ресурсів, програм громадської освіти, недостатньої поінформованості посадових осіб, громадян про свої права та обов'язки, пов'язані з виборчою кампанією, та механізми їх захисту.

Вся діяльність здійснюється відкрито, при постійному інформуванні та за безпосередньої участі органів влади України. Робоча група працює на регулярній основі, на засадах неупередженості, відкритості, постійного обміну інформацією.

Аналіз Плану дій дозволяє зробити наступні висновки:

Перше. Зазначені в ньому цілі, форми та механізми цілком відповідають українському законодавству та міжнародним зобов'язанням України з проведення демократичних виборів.

Друге. Використання запропонованої допомоги дозволить знизити навантаження на Державний бюджет України стосовно витрат, пов'язаних з належним забезпеченням виборчого процесу.

Третє. Впровадження заходів, передбачених Планом дій, покращить інформованість усіх суб'єктів виборчого процесу та допоможе посадовцям уникнути порушень, а громадянам — зробити усвідомлений вибір.

Четверте. Максимальне та ефективне виконання передбачених Планом дій заходів дозволить усім задіяним сторонам, що беруть участь у підготовці до справедливих та прозорих виборів, підтвердити репутацію України як демократичної правової держави.

* За повідомленням Надзвичайного і Повноваженого Посла Канади в Україні Е.Робінсона, до "неформальної групи з моніторингу за виборами, яку очолює Канада... входять представники понад 25 посольств і міжнародних організацій. Група координувала присутність ряду міжнародних спостерігачів у Мукачевому, а раніше — в Донецьку". Див.: Кравченко В. ...Порушення в Мукачевому — це щось більше, ніж просто порушення під час місцевих виборів. — Дзеркало тижня, 24 квітня 2004р.; <http://www.zn.kiev.ua/print/46312>.

** Мостова Ю. Чужий і ще чужіший. — Дзеркало тижня, 7 лютого 2004р.; <http://www.zn.kiev.ua/nn/show/480/45500>.

З іншого боку, позитивне сприйняття українською владою цих вимог могло б свідчити про її налаштованість на поступове впровадження в країні цих стандартів, непорушність курсу на європейську інтеграцію. У цій сфері можна спостерігати як позитивні зрушення, так і багато негативних прикладів.

Інститут міжнародних спостерігачів є одним з головних інструментів легітимного зовнішнього впливу на підготовку та проведення виборчих кампаній. В Україні інститут спостерігачів пройшов еволюцію у напрямі як збільшення їх числа, так і вдосконалення правового статусу їх повноважень²⁸.

Інститут міжнародних спостерігачів (ОБСЄ, ПАРЕ, Європарламент, СНД та ін.) матиме важливе значення на президентських виборах в Україні як механізм довгострокового та короткострокового спостереження за організацією і проведенням виборчих кампаній. Присутність офіційних міжнародних спостерігачів, насамперед групи, що здійснює довгострокове спостереження за підготовкою і перебігом виборчої кампанії, є одним з основних факторів, що стримує використання адміністративного ресурсу.

2.3 ЗАХІДНИЙ ВПЛИВ

ЄС, США, ОБСЄ, НАТО, інші західні країни та міжнародні організації зацікавлені в тому, щоб Україна була стабільною, передбачуваною, а отже — державою з легітимною владою. Лише вільне обрання представницьких органів влади є показником їх справжньої підтримки суспільством, і тим самим — відсутності принципових протиріч між інтересами держави і громадян, що завжди таїть у собі загрозу конфлікту.

Тому Захід зацікавлений у впровадженні та зміцненні демократичних принципів і стандартів у політичну практику України. Проблеми захисту прав людини, свободи слова, формування громадянського суспільства є ключовою темою політико-дипломатичних відносин західних держав з Україною, предметом пильної уваги їх урядів, а також міжнародних організацій.

Останнім часом розвиток відносин з Україною Захід ставить у пряму залежність від характеру президентських виборів 2004р. Так, головною вимогою США до українських виборів є їх легітимність і демократичність. “Американська позиція концентрується на чесності й прозорості процесу виборів, а не на конкретному кандидаті”²⁹. Аналогічні позиції викладені в ряді заяв країн ЄС та міжнародних структур (врзка “Західні країни та міжнародні організації про забезпечення демократичних виборів в Україні”).

З наведених заяв видно, що головним предметом уваги Заходу є виборчий процес і виборчі процедури. З метою забезпечення їх демократичного характеру, західні інституції здійснюють вплив на головних учасників виборчого процесу — українську політичну еліту (насамперед владну), та електорат — через структури громадянського суспільства.

²⁸ Так, у виборах 1998р. брали участь 402 міжнародних спостерігачів, у виборах 2002р. — 944. Правовий статус спостерігачів визначався спеціальним Положенням, що затверджувалося Центральною виборчою комісією, а на парламентських виборах (березень 2002р.) діяльність офіційних спостерігачів була врегульована відповідним законом.

²⁹ Помічник заступника державного секретаря С.Пайфер в інтерв'ю тижневику “Дзеркало тижня”. Див.: Мостова Ю. Коли вибори важливіші за вибір. — Дзеркало тижня, 30 квітня 2004р.; <http://www.zn.kiev.ua/ie/show/492/46393>.

Західні країни та міжнародні організації про забезпечення демократичних виборів в Україні

США

Перший заступник державного секретаря США Р.Армітедж 25 березня 2004р.: “Ми вважаємо, якщо міжнародна спільнота, ЄС і США переконуються у тому, що держава рухається до виборів у жовтні, забезпечуючи їх чесність і відкритість, не залякуючи ЗМІ, ми зможемо повернутися до того рівня взаємовідносин, який існував, коли Україна отримала свою незалежність”.

Помічник заступника державного секретаря США у справах Європи і Євразії С.Пайфер під час візиту до Києва 26-27 квітня 2004р.: мета візиту — “підкреслити важливість, яку США надають демократичним процесам в Україні та для того, щоб висловити підтримку, що їй забезпечуватимуть США для проведення чесних і вільних президентських виборів в Україні”.

Європейський Союз

Самміт Україна-ЄС 7 жовтня 2003р.: підкреслена важливість проведення в Україні чесних прозорих президентських виборів.

Заява ЄС 30 січня 2004р.: висловлена негативна оцінка голосування у Верховній Раді 24 грудня 2003р. законопроекту конституційних змін у контексті майбутніх виборів.

Резолюція Європарламенту 11 березня 2004р. про політичну ситуацію в Україні: висловлена вимога на адресу української влади забезпечити прозорість і демократичність президентських виборів. Європарламент “закликає Раду та Комісію уважно спостерігати за ситуацією в Україні, брати активну участь у президентських перегонах наступної осені та підтримувати об'єднані дії ОБСЄ та Ради Європи”.

Декларація ЄС з приводу свободи ЗМІ та демократичних стандартів в Україні 18 березня 2004р.: висловлена стурбованість погіршенням стану демократії в Україні напередодні президентських виборів.

Заяви аналогічного змісту зробили комісар ЄС з питань розширення Г.Ферхойген і Верховний комісар ЄС Х.Солана.

Засідання Ради співробітництва Україна-ЄС 19 травня 2004р. Міністр закордонних справ головної в ЄС Ірландії Б.Коуен: “Надзвичайно важливим є проведення президентських виборів в Україні за демократичними стандартами. ...Міцні відносини між Україною і ЄС залежать від конкретних дій з підтримки європейських цінностей, стандартів, серед яких основними є свобода мас-медіа й проведення вільних і чесних виборів”.

Рада Європи

Комітет Міністрів Ради Європи 21 квітня 2004р.: затверджено звіт по Україні з питань інформування та допомоги, в якому, крім рекомендацій стосовно підготовки до президентських виборів, наголошується на необхідності дотримання принципів нейтральності та нестворення у виборчий процес державного апарату.

ПАРЕ

Резолюція “Політична криза в Україні” 29 січня 2004р.: “Асамблея поділяє занепокоєння багатьох українських громадян, що вибори можуть не бути дійсно вільними, чесними, відкритими та прозорими”.

НАТО

Посли країн НАТО в Україні (листопад 2003р.) виступили зі спільною позицією щодо забезпечення демократичних виборів.

Засідання Україна-НАТО (березень 2004р.) представники держав Альянсу закликали українські власті гарантувати вільну і справедливую виборчу кампанію.

Генеральний секретар НАТО Я.Схеффер (квітень 2004р.): “Ми продовжуватимемо оцінювати, наскільки віддана Україна поставленій меті. Конституційна реформа та проведення майбутніх президентських виборів стануть важливим випробуванням відданості України нашим спільним євроатлантичним цінностям”.

Посли країн НАТО (квітень 2004р., після подій у Мукачевому): у виступах в українських мас-медіа поставили під сумнів перспективи членства України в Альянсі.

Президент Парламентської Асамблеї НАТО Д.Беройтер (травень 2004р.): забезпечення “вільних прозорих відкритих виборів... безумовно вплине на швидкість просування України до НАТО... Необхідно, щоб українське керівництво розуміло, що президентські вибори будуть розглядатися як своєрідний тест з лакмусовим папірцем на відданість України демократії”.

При цьому західний вплив має публічний характер: він здійснюється через офіційні канали, заяви представників і документи органів державної влади, засоби масової інформації. Західні держави, фонди публічно надають значну фінансову, організаційну, інформаційну та технічну допомогу як органам державної влади, так і громадським організаціям України.

Політична еліта

Мета ЄС і США в контексті президентської виборчої кампанії в Україні полягає у сприянні забезпеченню легітимних, чесних і прозорих виборів, власне — змушенні української влади дотримуватися взятих нею на себе міжнародних зобов'язань. Враховуючи, що інтереси влади можуть не збігатися із зазначеною метою або й суперечити їй, не виключене використання важелів тиску: обмеження міжнародної підтримки, загроза судових переслідувань за наявності приводів, обмеження доступу до західних фінансових ресурсів, економічні санкції.

Окремі об'єкти застосування тиску відомі вже сьогодні. Так, хоча США досі не вдавалися до публічних оцінок вірогідних кандидатів на пост Президента України, але вони, на думку спостерігачів, вже визначилися стосовно того, які кандидатури є для них небажаними — це діючий Президент Л.Кучма та глава президентської Адміністрації В.Медведчук. Складнішою є ситуація з бажаними для Заходу претендентами на посаду Президента України: США не вважають фаворитом лідера опозиції В.Ющенка (з яким пов'язані певні розчарування, спричинені нерішучістю дій та позицією “Нашої України” в іракському питанні); водночас, за певних умов для них може стати прийнятною кандидатура представника нинішньої влади, наприклад, В.Януковича.

Підтвердженням цього є те, що раніше заклики США стосовно забезпечення чесних і прозорих виборів адресувалися переважно президентській Адміністрації. Після визначення В.Януковича єдиним кандидатом від влади США наголошують уже на “особливій ролі” Уряду. Тобто, можна припустити: якщо В.Янукович чесно переможе на виборах, демократичність яких він (як глава Уряду) забезпечить, то США визнають перемогу його як легітимного нового Президента.

Обмеження міжнародної підтримки може виявлятися у згортанні або зниженні рівня зовнішньополітичних контактів, зокрема — обмеженнях

закордонних візитів, відмовах в особистих зустрічах на вищому рівні, недопущенні до участі в міжнародних форумах. До таких обмежень вдавалися США під час “касетного” та “кольчужного” скандалів. Можна також згадати про визначення рівня участі Президента Л.Кучми у Празькому самміті НАТО 2002р.

Санкції персонального характеру. Враховуючи ступінь зрощення української влади та крупного бізнесу, одним з найбільш дієвих механізмів запобігання порушенням на виборах і застосуванню адміністративного ресурсу можуть бути санкції, що мають не загальнодержавний, а персональний характер — арешт закордонних банківських рахунків та закордонної власності, невидача віз для в'їзду до провідних західних держав тощо.

У минулому такі приклади вже були. У 2000р. віцепрезидент США А.Гор передав Л.Кучмі список осіб з найближчого оточення Президента України, причетних до епізодів корупції. Американська сторона наполягала на позбавленні цих осіб можливості впливати на державні рішення.

За повідомленнями ЗМІ, народним депутатам України Г.Суркісу, О.Волкову та відомому бізнесмену В.Рабиновичу відмовили у відкритті американських віз³⁰, був заборонений в'їзд до США і колишньому керівникові НАК “Нафтогаз України”, а зараз керівникові Державного управління справами при Президентові України І.Бакаю³¹.

Не виключено, що такі заходи будуть вжиті й за наслідками президентських виборів 2004р. Колишній державний секретар США М.Олбрайт у статті в газеті *The New York Times* заявила: “Якщо вибори будуть нечесними, керівники України повинні знати, що це уповільнить вступ до західних інститутів, і що вони ризикують своїми власними банківськими рахунками та візовими привілеями”³².

Загроза переслідування з боку західних, насамперед американських судових органів залишається актуальною, особливо в контексті “справи П.Лазаренка” і особливо зараз, коли з нього зняті більшість обвинувачень (у т.ч. пов'язаних з Ю.Тимошенко) — але залишилися свідчення і фрагменти “плівок Мельниченка”, що визнані автентичними та пов'язані з представниками діючої української влади.

Економічний вплив може служити критерієм здатності української еліти відстоювати інтереси своєї країни на міжнародній арені, індикатором наявності чи відсутності у неї стратегічного мислення. Він може здійснюватися через застосування наступних стимулів.

❖ Прискорення (чи затримка) надання Україні з боку ЄС та США статусу країни з ринковою економікою, а також скасування Сполученими Штатами поправки Джексона-Веніка.

❖ Зволікання Сполученими Штатами підписання з Україною двостороннього протоколу про умови доступу до ринків товарів і послуг у рамках процедури приєднання України до СОТ, а також зайняття принципової позиції (разом з ЄС) стосовно загальної оцінки торговельного режиму країни під час обговорення проекту звіту Робочої групи з розгляду заявки на вступ України до СОТ. Поєднання цих чинників може істотно вплинути на термін та умови приєднання України до СОТ.

³⁰ Мостова Ю. Віктор Ющенко між Сциллою та харизмою. — Дзеркало тижня, 19 травня 2000р.; <http://www.zerkalo-nedeli.com/ie/show/292/27060>.

³¹ Див.: http://www.delo-ua.com/site/affairprint.php?page=affair&id_affair=132&id_doc=1018.

³² Див.: <http://etalkforum.com/showthread.php?threadid=8367>.

❖ Зміни терміну та умов укладення нової угоди між Україною та ЄС стосовно торгівлі певними сталеливарними виробами, що має розширити квоти для України у зв'язку з приєднанням до ЄС нових членів. Аналогічно, може змінюватися формат режиму тарифних квот на поставки на ринок ЄС українського зерна. Можливою є позитивна або, навпаки, негативна відповідь ЄС на заявку України стосовно отримання більш вигідного режиму в рамках Загальної системи преференцій ЄС — так званих “соціальних преференцій” ЄС³³.

❖ Перспектива набуття Україною додаткових переваг у рамках реалізації Стратегії щодо “Європейської політики сусідства”³⁴ за умов виконання нею умов, визначених у прийнятому 12 травня 2004р. повідомленні Європейської Комісії: впровадження та дотримання європейських стандартів демократії і верховенства права, поваги прав та основних свобод людини.

❖ Можливі санкції у вигляді активізації відповідних розслідувань у рамках процедур боротьби з відмиванням “брудних” коштів на випадок, якщо оцінка характеру та результатів виборів в Україні виявиться незадовільною для країн Заходу, що може безпосередньо зачепити інтереси певних бізнесових структур, окремих українських бізнесменів, корумпованих чиновників, причетних до сумнівної політичної діяльності.

Економічний вплив з боку міжнародних організацій буде обмеженим суто фінансовим аспектом — через те, що Україна, внаслідок значно кращого, ніж раніше, стану платіжного балансу, не потребує зовнішнього фінансування від’ємного сальдо балансу. Більше того, країна послідовно нарощує свої золотовалютні резерви, що у квітні 2004р. досягли \$8,1 млрд.³⁵ За цих умов Україна здатна своєчасно обслуговувати свої зовнішні зобов’язання, що зменшує її залежність від міжнародних фінансових інституцій, особливо від МВФ. Використання Україною кредитів Світового банку та ЄБРР має суто цільовий характер (спрямування коштів на конкретні економічні проекти структурного або інституційного характеру), що виключає (особливо враховуючи суворі процедури контролю з боку кредиторів) вплив цих відносин на перебіг політичного процесу в Україні.

Водночас, опосередковано міжнародні організації будуть здатні впливати на Україну через загальну оцінку здійснення ринкових реформ і здатності до ринкової конкуренції. Варто зауважити, що рейтинги, які складаються провідними міжнародними організаціями, наприклад, з оцінки міжнародної конкурентоспроможності країн, містять оцінку політичного середовища у країні.

Фактор оцінок провідних рейтингових агентств. Останнім часом провідні рейтингові агенції (*Moody's Investors Service, Standard & Poor's, Fitch Ratings*) підвищували рейтинг України. Ця тенденція може перерватися, якщо внаслідок політичних негараздів з проведенням виборів в Україні значно зростуть політичні ризики. Безумовно, це може мати безпосередній негативний вплив на перспективи як

залучення Україною прямих іноземних інвестицій, так і розміщення українських цінних паперів на міжнародних фінансових ринках.

Політтехнологічна допомога. З відкритих джерел невідомо про діяльність в Україні політтехнологів із США чи країн ЄС, що мала б на меті використання “брудних” політичних технологій, тим більше — технологій безпосередньої фальсифікації виборів.

Діяльність західних політтехнологів будується насамперед на принципах ринкової доцільності і тому невеликою мірою залежить від політичних позицій керівництва їх країн. Це стосується і залежності діяльності західних політтехнологічних структур від потужних ФПГ (корпорацій), що мають економічні інтереси в Україні.

Західні політтехнологи надають послуги різним політичним силам (як опозиційним, так і провладним), покладаючи в основу відносин комерційні, а не ідеологічні засади. Головною метою їх роботи є перемога клієнта за рахунок створення та просування його позитивного іміджу, а не за рахунок компрометації його опонентів. Це не означає, що західні політтехнологи не оприлюднюють фактів, що компрометують опонентів, — але, як правило, це факти перевірені та доведені. Судова відповідальність за поширення фальсифікованих даних є жорсткою, а суди — незалежними від клієнтів політтехнологів.

Надійність, професійність та політична незаангажованість західних політтехнологів робить їх послуги привабливими для кандидатів на пост Президента України від провладного табору. Західні джерела повідомляли про контакти лідера партії “Трудова Україна” С.Тігіпка з соціотехнологом Д.Шоеном³⁶. За інформацією тижневика “Дзеркало тижня”, фірма *Greenberg, Carville & Shrum*, що веде передвиборну кампанію кандидата у Президенти США Дж.Керрі, консулює і прем’єр-міністра В.Януковича³⁷.

Електорат: підтримка громадянського суспільства

Довготривала стабільність у державі може бути забезпечена через формування ефективних демократичних інституцій, до числа яких належать структури громадянського суспільства. На це спрямована значна фінансова, інформаційна і технічна допомога Заходу.

Вона має публічний характер, оскільки, *по-перше*, відкритість і публічність є спільними засадами демократичних західних суспільств, а *по-друге*, Україна добровільно обрала шлях розвитку демократії, що знайшло відображення в численних документах. Проте сам факт надання Україні допомоги, в т.ч. на забезпечення чесних і прозорих виборів, свідчить про ще недостатній рівень розвитку українських демократичних інститутів.

У цьому контексті, західна допомога розвитку неурядових організацій (НУО) як одного з головних інститутів громадянського суспільства спрямована, з одного боку, на зміцнення їх власних спроможностей з контролю над виборчим процесом на всіх його етапах, а з іншого — на покращання каналів їх впливу на владу та громадську думку. Незважаючи на

³³ Докладно див.: Україна на ринку Європейського Союзу. Аналітична доповідь Центру Разумкова. — Національна безпека і оборона, 2003, №11, с.4.

³⁴ *Comission of the European Communities. Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy. Strategy Paper.* — http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/strategy/Strategy_Paper.pdf.

³⁵ Див.: <http://www.bank.gov.ua/SDDS/Dates/dates.htm>; <http://www.bank.gov.ua/Macro/index.htm>.

³⁶ Цей факт наводить Дж.Конлан у статті, розміщеній у цьому журналі.

³⁷ Див.: Мостова Ю. Коли вибори важливіші, ніж вибір. — Дзеркало тижня, 30 квітня 2004р.; <http://www.zerkalo-nedeli.com/ie/show/492/46393>.

значні обсяги західної допомоги, НУО в Україні перебувають ще у стадії становлення, а ефективність їх впливу на політичну ситуацію і, зокрема, на якість виборчого процесу, є обмеженою.

На відміну від західних країн, де НУО мають можливість ефективно впливати на вибори практично на всіх етапах, включаючи процедуру встановлення їх результатів, в Україні діяльність цих організацій обмежена законом. Тому українські НУО зосереджують свою діяльність переважно на передвиборному етапі.

Обумовлення технічної допомоги Уряду вимогами цільового спрямування коштів на програми розвитку демократичних інститутів. США надають вагому фінансову підтримку демократичним реформам в Україні. У програмах допомоги Україні на 2003р. робився особливий акцент на підтримці демократичних реформ (насамперед, з огляду на наближення президентських виборів). Загалом вартість програм допомоги Україні з боку Уряду США склала \$188,5 млн., майже третина з яких (\$54,7 млн.) — програми підтримки демократії³⁸.

Співробітництво з неурядовими організаціями в Україні³⁹. Країни ЄС, США, міжнародні фонди надають постійну фінансову та організаційну допомогу українським неурядовим організаціям (врізка *“Західна фінансова та організаційна допомога третьому сектору в Україні”*).

Так, у 2003р. підписаний Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо основних напрямів та цілей програми допомоги з боку Агентства США з міжнародного розвитку. Згідно зі статтею 8 документа, основними напрямками програми є, зокрема, наступні: допомога у вдосконаленні виборчого законодавства, яке ефективніше забезпечувало б відкритість та конкурентність виборів; інформування виборців; спостереження за ходом виборів; ширше залучення до нього громадян через організації громадянського суспільства і політичні партії.

Країнами ЄС сформована різнорівнева система співробітництва в рамках програм технічної допомоги та програм малих грантів, що здійснюються через посольства країн ЄС.

Водночас, ефект цього впливу знижується через: (а) запроваджену донорами політику малих грантів, що заважає стратегічному плануванню діяльності структур третього сектору; (б) слабку координацію дій донорських інституцій; (в) несвоєчасність надання фінансової допомоги; (г) отримання значної частини фінансової допомоги самими західними фахівцями.

Допомога ЗМІ. Західними інституціями надається консультативна допомога українським ЗМІ, а також гранти для здійснення просвітницьких програм. При цьому, співпрацюючи з українськими ЗМІ, зазначені інституції не формують їх редакційну політику. За висновками експертів, редакційна політика, наприклад, західних радіостанцій, присутніх в українському ефірі, ґрунтується на стандартах об'єктивного висвітлення подій та плюралізму поглядів.

Західна фінансова та організаційна допомога третьому сектору в Україні

Міжнародний фонд “Відродження”. Протягом 1990-2002рр. Фонд надав неурядовим організаціям, науково-освітнім, просвітницьким, культурним закладам і видавництвам України гранти на загальну суму понад \$72 млн. Зокрема, в рамках Програми розвитку громадянського суспільства у 2002р. Фонд профінансував 529 проектів на суму \$3,1 млн., що склало понад половину (51,5%) загальної суми грантів, отриманих за рік українськими громадськими організаціями.

Під час парламентських виборів 2002р. Фонд сприяв спільним заходам громадських організацій; підтримував проведення першого форуму 280 громадських організацій “Суспільство перед вибором”; разом з іншими донорами підтримував всеукраїнський незалежний моніторинг виборів; забезпечив проведення екзит-полу за участю неурядових структур.

У рамках бюджету на 2004р. (\$5 млн.) Фонд підтримуватиме виборчі проекти структур третього сектору, спрямовані на забезпечення демократичності та відкритості виборчої кампанії; здійснює допомогу коаліції громадських організацій “Новий вибір-2004”.

Агентство США з міжнародного розвитку (АМР США, USAID). Працює в Україні з неурядовими організаціями з 1992р. Надає допомогу у просвіті виборців, підвищенні виборчої активності громадян, більш досконалому висвітленні виборчого процесу, покращанні діяльності політичних партій. У рамках програми з виборів та політичних процесів Агентство надало технічну допомогу для навчання майже 30 тис. членів виборчих комісій і спостерігачів; сприяло Комітету виборців України у здійсненні довготривалого спостереження напередодні виборів 2002р.

У 2004р. Агентство надало гранти компанії *Development Associates, Inc.* і Дому Свободи (*Freedom House*) з метою допомоги у зміцненні адміністрування та громадського спостереження за виборчим процесом; започаткована нова програма — “Спостереження за виборами в Україні”, метою якої є допомога громадськості у забезпеченні більш прозорих, змагальних і справедливих виборів; планується проведення щомісячних “круглих столів” з проблем виборів за участю громадських діячів та урядовців; здійснення навчання членів виборчих комісій і спостерігачів.

Міжнародний медіа-центр “Інтерньюз” створив архів новин для громадських організацій, залучених до моніторингу ЗМІ під час виборчої кампанії 2002р.

Альянс партнерства Каунтерпарт (CAP). Забезпечував, зокрема, у 2002р. підтримку реалізації 90 програм, у т.ч. для структур третього сектору, надав 10 грантів для здійснення проектів, спрямованих на залучення громадян до роботи виборчих дільниць та підвищення виборчої активності суспільства.

Провідні донорські структури та міжнародні організації виступили з ініціативами підтримки діяльності неурядових організацій України, спрямованої на забезпечення демократичних і справедливих виборів. Створений централізований офіс для обробки проектних заявок.

Як свідчать результати соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова, в суспільстві існує попит на позитивний вплив з боку іноземних країн, міжнародних організацій. Для 31,1% громадян є значущою зовнішня допомога Україні для проведення демократичних виборів; 39,1% — переконані у необхідності зовнішнього тиску на українську владу, якщо вона не забезпечуватиме чесних виборів⁴⁰.

Водночас, суспільний запит на моніторинг виборчої кампанії саме іноземними спостерігачами може свідчити не стільки про розуміння ролі та можливостей західних структур, скільки про крайній ступінь зневіри українського суспільства у своїй владі.

Виборчий процес

На Заході вважають, що саме характер виборчих процедур і здатність забезпечити їх дотримання свідчать про реальний рівень демократії в Україні. Тому головна увага зосереджується на формуванні демократичного виборчого законодавства та його дотриманні під час виборів.

³⁸ Див.: <http://usinfo.state.gov/ruski/regions/fsr/2004-02-19f-ukrhelp.htm>.

³⁹ Докладно див.: Неурядові аналітичні центри в Україні: стан і перспективи. Аналітична доповідь Центру Разумкова. — Національна безпека і оборона, 2003, №10, с.14-15.

⁴⁰ Узагальнені результати соціологічного опитування розміщені в цьому журналі.

Законодавче забезпечення виборів. З метою запровадження основоположних принципів Ради Європи до національних законодавств, у 1990р. у структурі РЄ була створена Європейська комісія “За демократію через право”, відома як **Венеціанська комісія**⁴¹. У її пленарних засіданнях беруть участь Європейська комісія та БДПІЛ.

Венеціанська комісія є авторитетним дорадчим органом з конституційного права, до якого можуть звертатися держави-учасниці РЄ за консультативною допомогою у процесі здійснення конституційних реформ. Венеціанська комісія розробила Кодекс добропорядності при проведенні виборів, який ПАРЕ розглянула 30 січня 2003р. та рекомендувала Комітету Міністрів переробити на Європейську конвенцію.

До Венеціанської комісії за консультативними висновками з різних питань часто звертається і РЄ. Висновки Венеціанської комісії стосовно референдуму 16 квітня 2000р. в Україні та механізмів імплементації його результатів, попри різке несприйняття українською владою, мали значний вплив на недопущення порушень Конституції України та збереження ролі українського Парламенту⁴².

Конституційні засади українського законодавства, пов'язані з президентськими виборами 2004р., відстоювала також ПАРЕ, яка в Резолюції “Політична криза в Україні” заявила про можливість впровадження санкцій проти України як держави-порушниці взятих на себе міжнародних зобов'язань: “Асамблея вважає, що нещодавні порушення процедури голосування у Верховній Раді суперечать зобов'язанням України згідно статті 3 Статуту РЄ. Якщо будуть робитися подальші спроби проштовхнути політичну реформу через внесення змін до Конституції шляхом, непередбаченим законодавством України та Конституцією, або якщо Україна не зможе гарантувати вільні та чесні вибори 31 жовтня 2004 року, Асамблея може вирішити піддати сумніву повноваження української делегації... і може вирішити звернутися до Комітету міністрів з проханням призупинити членство України в Раді Європи”⁴³.

Програми посилення громадського контролю на виборах. ЄС у рамках Програми технічної допомоги започаткував у березні 2004р. шість передвиборчих проектів на загальну суму \$472 тис. Проекти спрямовані на: забезпечення прозорості виборчого процесу у Збройних Силах; зміцнення свободи ЗМІ; навчання молодих виборців; забезпечення дотримання стандартів РЄ та ОБСЄ⁴⁴.

Моніторинг виборів. Спостереження міжнародними структурами за виборами в різних країнах є звичайною практикою. Відмова від спостерігачів свідчить скоріше про зневіру в те, що це допоможе вплинути на якість виборчої кампанії в недемократичних умовах. Водночас, широкомасштабне спостереження застосовується в країнах, що мають шанс на утвердження плюралістичної демократії, але потребують не лише оцінки виборів, а й додаткових стимулів у формі контролю та допомоги.

Безпосереднє спостереження здійснюється в рамках виконання міжнародних зобов'язань України. Міжнародна Місія із спостереження за виборами в Україні формується у складі ОБСЄ (БДПІЛ ОБСЄ та Парламентської Асамблеї ОБСЄ), ПАРЕ та Європейського Парламенту. ОБСЄ/БДПІЛ проводить довгострокове спостереження за виборами (30-40 осіб) та короткострокове спостереження (300-400 осіб). Місії ПАРЕ та Європейського парламенту, як правило, є короткостроковими і працюють за організаційним планом ОБСЄ/БДПІЛ. Крім того, спостереження проводять окремі особи, або їх групи (2-7 осіб), які представляють різні іноземні дослідницькі інституції, українську діаспору, посольства. Значно активізувалися у здійсненні попереднього моніторингу політичних процесів в Україні представники західних посольств. Поширюється практика відвідання представниками посольств довиборів у регіонах, регіональних заходів різних політичних сил, проведення спеціальних брифінгів та прес-конференцій представників опозиції для дипломатів.

Протягом двох останніх національних виборчих кампаній з'явилися нові групи спостерігачів, що, за оцінками Комітету виборців України, є доволі ефективними — групи з 20-40 осіб, які представляють позапартійні громадські організації країн Центральної та Східної Європи, що також займаються моніторингом виборчих кампаній у своїх країнах. Їх робота досить ефективна з огляду на професійний досвід та подібність порушень⁴⁵. Найбільше число західних спостерігачів — із Великої Британії, Канади, Польщі, США.

Під час парламентської кампанії-2002 ЦВК зареєструвала 944 офіційних спостерігачів, що є найвищим показником в Україні. Водночас, досвід попередніх виборчих кампаній свідчить про те, що для максимального охоплення виборчих дільниць у разі масштабних порушень на недемократичних виборах, такої кількості міжнародних спостерігачів явно недостатньо. Представники Міжнародної Місії спостерігачів побували в день парламентських виборів-2002 лише на 1400 з

⁴¹ До її роботи залучені майже 60 держав (45 держав-членів РЄ, Киргизія, один асоційований член — Білорусь, 10 спостерігачів; крім того, Південно-Африканська Республіка має спеціальний статус).

⁴² Реакція влади була наступною: “Президент Леонід Кучма... заявив, що розмовляти з Україною з позиції сили неприпустимо, а топ-менеджер кампанії з проведення плебісциту Олександр Волков просто сказав, що ми — не бананова республіка. Крім того, були й заяви Міністерства закордонних справ, і протести лідерів парламентської більшості...”. Див.: Юрчук О. Венеціанська fuga. — Дзеркало тижня, 21 жовтня 2000р.; <http://www.zn.kiev.ua/ie/show/314/28797>.

⁴³ Resolution 1364 (2004) / Political Crisis in Ukraine. — <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA04/ERES1364.htm>.

⁴⁴ Інтерфакс-Україна, 25 марта 2004г.

⁴⁵ Див.: Вибори Президента України: міжнародний вимір (аналітична записка). — Комітет виборців України; <http://www.polit.com.ua/index.php>.

Інформаційний ресурс зовнішнього впливу

Аналізуючи ефективність "східного" і "західного" векторів зовнішнього впливу на електорат України, необхідно враховувати також, з яких ЗМІ виборці отримують суспільно-політичну інформацію та рівень їх довіри до цих джерел.

Результати соціологічного дослідження свідчать, що **найчастіше виборці отримують інформацію з українських телеканалів, українських радіостанцій та українських друкованих ЗМІ** (узагальнені результати дослідження див. с.76).

За показником **частоти отримання інформації**, російські телеканали більш ніж удвічі поступаються українським і знаходяться приблизно на одному рівні з українськими газетами та журналами. Ще менш значимим каналом отримання інформації для українських громадян є російські радіостанції і видання російських ЗМІ в Україні.

Західні ЗМІ не є значимим каналом поширення інформації в Україні і навряд чи можуть суттєво вплинути на формування настроїв електорату у виборчій кампанії.

За **рівнем довіри** громадян, українські телеканали та радіостанції випереджають усі інші ЗМІ — як російські, так і західні. Примітно, що російські телеканали за рівнем довіри посіли третє місце серед усіх ЗМІ. Найменшим рівнем довіри користуються західні радіостанції, телеканали та друковані ЗМІ.

Таке ставлення українських громадян до ЗМІ (а отже — сприйняття ними інформаційного впливу) пояснюється наступними чинниками.

(1) Українські центральні телеканали є найбільш поширеними на території України й охоплюють практично всю її територію. Російські телеканали, як правило (за винятком АР Крим та окремих східних областей України), транслюються через кабельні мережі, створені переважно в містах з населенням понад 50 тис. Приймачів західних телеканалів ще більш обмежений. Аналогічною є ситуація з розповсюдженням інших ЗМІ.

(2) Відсутність мовного бар'єру створює можливості для сприйняття інформації, що транслюється російськими, а не західними ЗМІ. Приклади мовлення українською або російською мовами на західних ЗМІ (мовлення російською мовою на телеканалі *EuroNews*) є поодинокими і на загальну ситуацію практично не впливають.

(3) Протягом років незалежності була збережена (не втрачена) традиція перегляду російських телеканалів, які і зараз сприймаються громадянами старшого покоління як московське телебачення радянських часів.

(4) Найбільше інформації про внутрішні справи України оприлюднюється (і це цілком природно) саме в українських ЗМІ. В російських ЗМІ така інформація з'являється періодично. В західних — українській тематиці не надається пріоритетного значення, і тому більшості громадян України ці ЗМІ просто не цікаві.

(5) Західний інформаційний продукт коштує значно дорожче, ніж українські та російські друковані ЗМІ. Українському громадянину важко виділити приблизно \$800 на передплату журналу *Forbes* або встановити супутникові системи прийому телеканалів.

понад 33 тис. виборчих дільниць. Ефект міжнародного спостереження може бути значно посилений, якщо це будуть підготовлені особи, переважно без мовного бар'єру та числом не менше 8-10 тис.⁴⁶

Єдиною міжнародною інституцією, що оприлюднювала звіти про українські вибори та надавала рекомендації стосовно покращання виборчих процесів є ОБСЄ/БДІПЛ. Порівняльний аналіз цих звітів свідчить, що Україна в основному виконує рекомендації, що стосуються виборчого законодавства. Водночас з виконанням рекомендацій щодо власне проведення виборчих кампаній виникають серйозні проблеми. Експерти ОБСЄ неодноразово наголошували на тому, що в Україні органи влади втручаються у виборчі

кампанії, ЗМІ все ще є тенденційними, фінансування — непрозорим, правоохоронні органи — заангажованими⁴⁷.

Країни Заходу об'єктивно зацікавлені у стабільній, передбачуваній українській державі з легітимною владою. Тому мета західного впливу полягає у сприянні забезпеченню демократичних виборів. Характер президентських виборів 2004р., за офіційною позицією країн Заходу, визначатиме подальший розвиток відносин з Україною.

Для сприяння демократичним виборам західні інституції здійснюють вплив на головних учасників виборчого процесу: *по-перше*, на українську політичну еліту (насамперед владну) через офіційні канали та загрозу санкцій персонального характеру; *по-друге*, на електорат — через структури громадянського суспільства.

Важливим аспектом західного впливу є допомога законодавчому забезпеченню виборів та організація моніторингу за виборчим процесом. Однак, як свідчить досвід українських виборів, традиційна практика здійснення довгострокового спостереження (протягом одного - двох місяців обмеженням числом осіб) не дає можливості забезпечити масштабний та ефективний моніторинг на всіх етапах виборчої кампанії. Для забезпечення прозорості виборів, запобігання використанню адмінресурсу Україна потребує широкомасштабного довгострокового моніторингу з боку міжнародних спостерігачів⁴⁸.

2.4 СХІДНИЙ ВПЛИВ

Росія оцінює українські вибори як стратегічно важливі. Пріоритетність України як сфери російських інтересів зафіксована в офіційній позиції державного керівництва та ряді основоположних документів, що визначають зовнішню політику країни⁴⁹. Президент РФ В.Путін 16 квітня 2004р. під час зустрічі з главою Адміністрації Президента України В.Медведчуком заявив: "Серед небагатьох наших пріоритетних напрямів робота з Україною є найбільш пріоритетною, найбільш важливою для нас"⁵⁰.

У контексті майбутньої президентської кампанії, Росія зацікавлена у збереженні курсу діючої владної еліти України, про що досить прозоро сказав Президент В.Путін: "Ми приймемо будь-яке рішення українського народу і будемо працювати з будь-яким керівництвом. Зрозуміло, ми б розраховували на те, що буде збережена спадкоємність у майбутньому"⁵¹.

Росія фактично вже зробила значні кроки в напрямі утримання України у полі власного тяжіння, забезпечивши укладення та ратифікацію ряду багатосторонніх і двосторонніх угод. Мірою наближення виборів активність РФ зростає. Протягом трьох днів (20-23 квітня 2004р.) були проведені внутрішні та зовнішні процедури (ратифікація, обмін вірчими грамотами) стосовно Угоди про формування ЄЕП, Договору про державний кордон, Договору про співробітництво у використанні Азовського моря та Керченської протоки.

⁴⁶ Див. статтю Дж.Конлана, розміщену в цьому журналі.

⁴⁷ Україна. Парламентські вибори 31 березня 2002р. Заключний звіт. — ОБСЄ/БДІПЛ, Варшава, 27 травня 2002р.

⁴⁸ З пропозицією продовжити термін довгострокового спостереження виступав віце-президент ПА ОБСЄ І.Осташ; про важливість масового приїзду до України представників діаспори з Канади та інших країн для спостереження за виборами наголошувала Ю.Тимошенко.

⁴⁹ Послання Президента В.Путіна Федеральним Зборам РФ 2003р.: "Ми розглядаємо простір СНД як сферу наших стратегічних інтересів"; Концепція зовнішньої політики Російської Федерації: "Пріоритетним напрямом зовнішньої політики Росії є забезпечення відповідності багатостороннього та двостороннього співробітництва з державами СНД завданням національної безпеки країни"; Концепція національної безпеки РФ: "Основні загрози у міжнародній сфері зумовлені наступними факторами: ...зміцнення воєнно-політичних блоків та союзів, насамперед розширення НАТО на схід; послаблення інтеграційних процесів в СНД"; Воєнна доктрина Російської Федерації: РФ "надає пріоритетного значення зміцненню системи колективної безпеки в рамках СНД на основі розвитку та зміцнення Договору про колективну безпеку". Див.: <http://www.in.mid.ru>.

⁵⁰ Див.: Інтернет-сайт МЗС РФ — http://www.in.mid.ru/brp_4.nsf.

⁵¹ Там само.

Отже, яким би не був характер президентських виборів в Україні і хто б з кандидатів не став переможцем, він постане перед фактом необхідності дотримання згаданих угод і навряд чи ініціюватиме (принаймні на початку своїх повноважень) їх денонсацію.

Проте Росія до цього часу не зробила виразного акценту на бажану кандидатуру та не відмовилася повністю від можливості обрання Президентом В.Юшенка (в цьому випадку проблема полягає скоріше в пошуку відповідних важелів впливу на нього).

Проблема забезпечення демократичного характеру виборів в Україні не є предметом інтересу Росії. Її переважна увага зосереджується на українській політичній еліті, насамперед владній.

Еліта

Вплив з боку Росії на українську владну еліту відзначається високою інтенсивністю внаслідок активності переговорного процесу, зокрема на вищому рівні (у 2003р. відбулося вісім зустрічей президентів).

Російський політичний вплив (як і україно-російська політика загалом) **часто має непрозорий характер**. Ряд рішень стосовно важливих інтеграційних проектів (міжнародний газотранспортний консорціум, ЄСП) приймалися в централізованому та закритому режимі. Головними причинами цього є: практика двосторонніх відносин, побудована на принципах політико-економічного бартеру⁵²; зосередження владних важелів з прийняття зовнішньополітичних рішень у руках Президента Л.Кучми та його Адміністрації⁵³.

Матеріальне та моральне заохочення представників еліти. Публічного фінансування Росією певних суб'єктів в Україні з метою впливу на характер виборів немає⁵⁴. Однак не можна виключати здійснення Росією "тіньового" фінансування через підтримку діяльності певних політичних партій, громадських організацій, релігійних конфесій, матеріальне заохочення державних службовців у прихованій формі (наприклад, через дочірні структури російських компаній, що працюють в Україні).

Такий вплив можливий через російські ФПГ, які, на відміну від ситуації 1999р., значно більшою мірою залежать від Кремля — особливо з огляду на нещодавню кампанію проти олігархів. Російським компаніям більшою мірою, ніж українським, властиве обстоювання інтересів влади — навіть тоді, коли це йде врозріз з їх власними бізнес-інтересами.

Росія активно використовує методи морального заохочення до співробітництва представників української політичної, наукової і культурної еліти. У 2003-2004рр. Указами Президента В.Путіна російськими нагородами були відзначені українські високопосадовці (заступник глави Адміністрації Президента України А.Орел, голова Київської обласної державної адміністрації А.Засуха), представники наукової еліти

(президент НАНУ Б.Патон, перший віце-президент НАНУ А.Шпак), творчої інтелігенції (голова національного Союзу художників України В.Чепелик, директор Національного академічного театру ім.Л.Українки М.Резнікович).

Надання підтримки окремим політичним фігурам. Принципово важливими для кандидатів на посаду Президента України є зустрічі з Президентом РФ В.Путіним, оскільки це, на думку експертів, може розглядатися як факт (чи політичний аванс) підтримки, що збільшує їх шанси на перемогу⁵⁵. Дуже коротка зустріч (у буквальному сенсі) між В.Путіним і В.Ющенком під час одного із заходів у Києві в Палаці "Україна" була представлена у прихильних до лідера "Нашої України" ЗМІ як визначна подія. В.Янукович у ранзі прем'єра, за повідомленнями ЗМІ, також дуже наполегливо прагнув повноцінної зустрічі з Президентом РФ⁵⁶.

Економічний вплив. Можливості впливу Росії пов'язані насамперед з її досить жорсткою позицією стосовно умов реалізації Україною Угоди про формування ЄСП. У цьому контексті можуть істотно змінюватися терміни та умови реалізації домовленості про створення зони вільної торгівлі без обмежень і вилучень (щорічні втрати України через наявність таких прямих обмежень у режимі вільної торгівлі становлять \$180 млн.). При цьому зберігатиметься також можливість маніпулювання термінами та умовами режиму операцій, що безпосередньо не належать до вилучень з режиму вільної торгівлі, але негативно впливають на економіку України:

- ❖ скасування експортного мита на важливі статті російського експорту в Україну (поточний обсяг втрат України — \$460 млн. щорічно);

- ❖ скасування податку на додану вартість на експортовані до України російські нафту і газ (втрати України — \$360 млн.);

- ❖ скасування спеціальних захисних заходів стосовно українських поставок на російський ринок (втрати України — \$250 млн.)⁵⁷.

Істотний вплив може справляти ставлення Росії до реалізації спільних проектів у певних високотехнологічних галузях, зокрема, в авіабудуванні та оборонно-промисловому комплексі (проект літака АН-70).

Росія має значні важелі впливу на можливі обсяги транспортування територією України енергоносіїв (нафти і газу), що походять з Росії або транспортуються до України російською територією (зокрема, каспійської нафти).

Значний резерв російського впливу пов'язаний із присутністю російського капіталу в ряді галузей економіки України, включаючи насамперед такі галузі, як нафтопереробка, де росіянами контролюються приблизно 83% активів, кольорова металургія — приблизно 66,7%, особливо виробництво алюмінію — 90%, телебачення — 38,5%, енергорозподіл — 36%, машинобудування — 33%,

⁵² Доречно нагадати про політичну підтримку Л.Кучми з боку Президента Росії в моменти гострих внутрішніх криз (лютий 2001р., жовтень 2002р.).

⁵³ Указ Президента України "Про заходи щодо підвищення ефективності зовнішньополітичної діяльності держави" №1387 від 29 листопада 2003р., по суті, підпорядковує діяльність МЗС України Головному управлінню з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України. Див.: http://www.president.gov.ua/officdocuments/officdecrees/210894462_mode_print.html.

⁵⁴ В.Черномырдин: "Россия не будет никого финансово поддерживать на президентских выборах 2004г. в Украине. У нас денег нет". — ИТАР-ТАСС, 2 декабря 2003г.; <http://www.olo.ru/news/politic/21678.html>.

⁵⁵ Див. статті російських експертів В.Ігнатунова та А.Піонтовського, розміщені в цьому журналі

⁵⁶ Див.: Гості калашного ряду. — Дзеркало тижня, 24 квітня 2004р.; <http://www.zn.kiev.ua/nn/show/491/46327>.

⁵⁷ Див.: Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про ратифікацію Угоди про формування Єдиного економічного простору". — <http://www.rada.gov.ua>.

банківський сектор — 33%, експортоорієнтовані підприємства — 30%, чорна металургія — 20%, газова промисловість — до 20% активів⁵⁸.

Водночас, сумнівним виглядає теза про вирішальну залежність динаміки україно-російських економічних відносин (що виявляється насамперед через зміни обсягів взаємної торгівлі) від особистих впливів на політику з боку ключових фігур. Так, дуже позитивна динаміка останнім часом українського експорту товарів до Росії (+35,2% у 2003р. та +41,3% за перший квартал 2004р.) та імпорту з Росії (+36,9% у 2003р. та +37,6% за перший квартал 2004р.) є результатом не стільки укладання угоди про ЄЕП (його механізми ще не задіяні, оскільки знаходяться у стадії опрацювання відповідних угод), скільки загального покращання світової економічної кон'юнктури. В цьому контексті слід нагадати, що у 2000р. (за часів Уряду В.Ющенка), коли кон'юнктура була також сприятливою, приріст українського експорту до Росії складав 46,7%, хоч у першому кварталі 2001р. (коли В.Ющенко ще очолював Уряд) він становив лише 4,7%, адже відбувся загальносвітовий спад у торгівлі.

Політтехнологічна допомога. Об'єктивно існує більше сприятливих передумов для використання російських політтехнологів як носіїв зовнішнього впливу РФ⁵⁹. В Україні, як і в Росії, PR-агенції як суб'єкти економічної діяльності вимушені рахуватися з політичними інтересами владної еліти, а часто — обслуговувати її інтереси. Наприклад, за оцінками експертів, така російська PR-агенція, як Фонд ефективної політики, представники якої консультують СДПУ(о), брала участь у президентських кампаніях Б.Єльцина та В.Путіна⁶⁰.

Російські політтехнологічні структури, за оцінками багатьох українських експертів, братимуть активну участь у президентській кампанії в Україні, в т.ч. — переслідуючи політичні цілі своїх українських клієнтів, спільні з цілями російського політичного керівництва. На наближеності російських політтехнологів до владних структур РФ наголошує відомий російський експерт А.Піонтковський⁶¹. Таку думку поділяють і українські експерти.

На вибір певними українськими політиками послуг конкретних російських політтехнологів впливає і зв'язок цих політиків з відповідними бізнес-колами Росії. Українські експерти зазначають: "Як мінімум, російські партнери завжди можуть порадити своїх спеціалістів. Подібна ситуація мала місце, коли у 1999р. на Л.Кучму в Дніпропетровську працювала група Школи виборчих технологій Дмитра Алексєєва"⁶².

Важливим чинником є попередні зв'язки російських політтехнологічних структур та їх клієнтів у Росії з відповідними політичними силами в Україні та особисті зв'язки їх власників (топ-менеджерів) з потенційними клієнтами. Так, експерти, які брали участь у розробці та реалізації кампаній політичних сил у Росії, були згодом залучені до відповідної діяльності в Україні⁶³.

Російські кампанії будують іміджеві стратегії не стільки на доведенні переваг свого клієнта, скільки на дискредитації його опонентів. Це підтверджують, наприклад, заяви відомого російського PR-технолога М.Гельмана⁶⁴.

Російські політтехнології значною мірою орієнтовані на створення конфліктів, підвищення рівня конфронтаційності. Під час президентських виборів 1996р. в РФ був реалізований конфронтаційний сценарій протидії небезпеці "червоної загрози". За цією технологією проведена виборча кампанія Л.Кучми в 1999р.

У кампанії 1999р. найвищий рівень конфліктності вносився у стосунки між Л.Кучмою і О.Морозом, який мав найкращі, порівняно з іншими кандидатами, шанси на перемогу. Апогеем цієї конфліктності став "замах на кандидата Н.Вітренко", нібито здійснений прихильниками О.Мороза, після чого його шанси в боротьбі проти Л.Кучми знизилися. У кампанії 2002р. деякі з російських технологів (П.Щедровицький), які брали участь в кампанії блоку "КОП", працювали "на позитиві" — однак лише через те, що опонентами КОПів в електоральній ніші були також провладні партії і блоки (послугами російських політтехнологів користувалися, наприклад, СДПУ(о), Партія Зелених України, "Жінки за майбутнє").

⁵⁸ Див.: Сікора Б. Російська економічна експансія в Україні. — Київ, 2003, с.85.

⁵⁹ "Почему украинские политики обращаются к российским политтехнологам? Потому что за многие заказы украинских политиков украинские же политтехнологи просто не берутся, иначе им будет стыдно смотреть в глаза своим будущим заказчикам... Они думают, что у российских политтехнологов больше опыта политических кампаний и, соответственно, больше вероятность успешного проведения ими кампании в Украине... Третье условие присутствия российских политтехнологов в Украине — ностальгия и мазохизм некоторых украинских политиков: им нравится временно ощутить себя некомпетентными, слабыми, несамостоятельными... Четвертое условие присутствия российских политтехнологов — иллюзия, что они передадут нам свои технологии, обучат наших отечественных технологів, создадут здесь рынок политических услуг... Российские политтехнологи создают условия для усиления влияния России на Украину". Див.: Русские бегут. Новые тенденции избирательной кампании 2002 года. — Интернет-сайт "Телекритика", 17 апреля 2002г. — <http://www.telekritika.kiev.ua/technolog/?id=2647>.

⁶⁰ Див.: Фаворська О. "Брудні" політичні технології. — <http://uv.ukranews.com>.

⁶¹ Див. статтю А.Піонтковського, розміщену в цьому журналі.

⁶² Фаворська О. "Брудні" політичні технології. — <http://uv.ukranews.com>.

⁶³ Наприклад, засновник Школи культурної політики П.Щедровицький, відомий своїми зв'язками із "Союзом правих сил" у Росії, брав участь у здійсненні аналогічного за ідеологічним наповненням і формами діяльності українського проекту на парламентських виборах 2002р. — "Команди озимого покоління". Цей фахівець серед найвідоміших своїх клієнтів називає і Президента України Л.Кучму. Див.: Фаворська О. "Брудні" політичні технології. — <http://uv.ukranews.com>.

⁶⁴ Під час дискусії з О.Медведевим у програмі "Громадського радіо" 19 травня 2004р. М.Гельман заявив "Скоро ти дізнаєшся стільки реальних фактів про твого улюбленого Ющенка, що тобі стане погано". Див.: <http://www2.pravda.com.ua/archive/?40519-2-new>.

Можна припустити, що і в майбутній кампанії, працюючи на кандидата від влади, російські політтехнологи використовуватимуть переважно технології дискредитації опонента. Можна очікувати на експорт “порушень та екстремальних ситуацій”, технологій використання адмінресурсу, багато з яких апробовані під час виборчих кампаній різного рівня в Росії (наприклад: у Башкирії, Московській області⁶⁵; на виборах до Державної Думи РФ⁶⁶). Політолог Е.Вільсон (Велика Британія) засвідчив: “Багато з російських політтехнологів, яких Україна наймала у 2002р., погоджуються з тим, що на цей раз їх головним завданням буде ускладнення процесу виборів⁶⁷”.

За оцінками народного депутата України М.Томенка, “російські політтехнологи в майбутній президентській кампанії в Україні прораховують кілька варіантів її проведення, один з яких — “відмова в реєстрації головного претендента на президентську посаду В.Юшенка або зняття його з реєстрації як кандидата”⁶⁸”.

Електорат

Як зазначалося вище, структура та характеристики українського електорату, його система цінностей є подібною до російського. З огляду на цей чинник, сприйнятливість українським населенням східного впливу є підвищеною. Наявність спільного інформаційного простору дозволяє владі України та Росії здійснювати потужний і цілеспрямований вплив на електорат з метою підвищення політичної конкурентоспроможності певного кандидата на виборах. За цих умов потреба у співробітництві з громадськими організаціями (як канал формування громадської думки) відпадає.

Інформаційний потенціал східного впливу складається з російських друкованих та електронних ЗМІ, що поширюються в Україні, українських мас-медіа, що мають російське походження (як версії російських видань), а також з проросійських ЗМІ України. Російські видання та мовлення мають значні наклади (тривалість мовлення та територію покриття), розраховані на всі цільові групи населення та здійснюють досить активну інформаційну політику.

За висновками експертів Комітету виборців України, які проводять довгострокове спостереження за виборчим процесом, “під час усіх попередніх кампаній російські газети та телеканали активно висвітлювали українські вибори, часто підходячи до цього дещо тенденційно, ігноруючи принципи збалансованості. Під час парламентських виборів в Україні провідні російські видання надавали переважно позитивну оцінку провладному Блоку “За Єдину Україну!”, СДПУ(о) і масово зосереджували критику на “проамериканському” Блоці “Наша Україна”⁶⁹”.

Здійснення PR-кампаній. Значний інформаційний потенціал дає можливість російській стороні впливати на громадську думку в Україні через відповідні PR-кампанії. Іноді вони здійснюються за традиційними канонами “спецоперацій” спеціальних служб, у т.ч. — за їх безпосередньої участі. Найбільш виразний приклад — спецоперація з компрометації лідера Блоку “Наша Україна” В.Юшенка через його найближче оточення у зв’язку зі скандалом навколо перебування в Києві російського політика І.Рибкіна⁷⁰.

Інформація, що мала дискредитуючий характер, очевидно, була “знята” з телефонної мережі спільними зусиллями українських і російських спецслужб, “вкинута” з посиланням на анонімне джерело в інформаційне агентство Інтерфакс-Україна, а потім — ретрансльована російськими друкованими виданнями та масово розтиражована українськими телеканалами, близькими до глави Адміністрації Президента України.

Аналогічною спецоперацією можна вважати поширення російськими телеканалами в день парламентських виборів в Україні 31 березня 2003р. заздалегідь неправдивої інформації про нібито прийняття міською радою м.Івано-Франківська з ініціативи представників Блоку “Наша Україна” рішення про реабілітацію воїнів дивізії СС “Галичина”⁷¹.

Ще одним прикладом замовних операцій може бути використання візиту Дж.Сороса до України для дискредитації структур третього сектору. Провокації, здійснені проти Дж.Сороса, а також негативні оцінки його діяльності і підтримуваних ним проєктів широко висвітлювалися у ЗМІ, контрольованих СДПУ(о). Дж.Сорос прямо пов’язав такі прояви з главою президентської Адміністрації⁷².

Інституалізація ідеї слов’янської єдності. Для цього за ініціативою Росії створені громадські структури. У 2001р. в Москві відбувся з’їзд слов’янських народів, під час якого створено “Собор слов’янських народів Білорусі, Росії та України”. Організація здійснює в Україні громадські заходи, міжнародні конференції інші публічні акції. Активно діє молодіжний Форум “Слов’янські зустрічі”, що об’єднує державних службовців України, Росії, Білорусі, які працюють з молоддю. У 2001р. створене міжпарламентське об’єднання ЗУБР (“За союз України, Білорусі та Росії”).

Пропаганда досягнень РФ. Зокрема, в рамках чисельних культурно-масових заходів у рамках Року Росії в Україні (кінематографічні, театральні, літературні форуми; виставки підприємств російської харчової, хімічної та легкої промисловості).

⁶⁵ Див.: Бондаренко В. Как кандидата в президенты Башкортостана, немусульманина Сергея Веремеенко, которого там уважительно называют “нашим баши”, подвел религиозный фактор. А бывшего вице-президента ЛУКОЙЛа, а ныне сенатора Ралифа Сафина — его дочь, певица Алсу. — <http://versii.com.ua/print.php?pid=6694>; Грязные политтехнологии против Бориса Громова. — Выборы-Инфо, 26 ноября 2003г.

⁶⁶ “По данным национального отделения *Transparency International*, партия “Единая Россия” сэкономила как минимум \$7,6 млн. из своего избирательного фонда на использовании возможностей доступа к подконтрольным государству медийным ресурсам. Кроме того, в арсенале российских политиков были замечены такие инструменты предвыборной борьбы, как повышение зарплаты госслужащим”. Див.: Корня А. Первые по лихому. — Независимая газета, 14 апреля 2004г.; http://ng.ru/politics/2004-04-14/2_bribe.html.

⁶⁷ Див.: <http://www.korrespondent.net/main/94935>.

⁶⁸ УНІАН, 24 січня 2004р.

⁶⁹ Див.: Моніторинг регіонального Фонду “Злука”. — http://zluka.isr.lviv.ua/files/sci_41.htm.

⁷⁰ Про це нагадується в статті А.Піонтковського, яка розміщена в цьому журналі.

⁷¹ Див.: Україна за рік до президентських виборів. Аналітична доповідь Центру Разумкова. — Національна безпека і оборона, 2003, №12, с.19.

⁷² Див.: Кучма хочет знать, откуда Сорос знает о Медведчуке. — Корреспондент.net, 31 марта 2004г.; <http://www.korrespondent.net/main/91883>.

Активізація регіонального співробітництва та його пропаганда. На сьогодні укладено близько 300 між-регіональних угод; лише у 2003р. укладені угоди про економічне, культурне, наукове співробітництво з 16 областями та районами; з них 12 — розташовані у Східному та Південному регіонах України. Зростає обсяг міжрегіональних торговельних зв'язків — лише на прикордонну торгівлю припадає в середньому \$2-2,5 млрд. на рік, що забезпечує тисячі робочих місць⁷³.

Підтримка російської мови та традицій культурних зв'язків з Росією. Уряд Москви проводить Міжнародні олімпіади з російської мови, в яких беруть участь понад 2 000 українських школярів щорічно. У 2003р. в українському ефірі почала мовлення радіокомпанія "Голос Росії"; у Києві — почав трансляцію канал "РТР-Планета". Російським "Медіа союзом" проведений загальноукраїнський конкурс серед журналістів, письменників на найкращий твір про Росію.

Співробітництво Росії з українськими організаціями третього сектору має значною мірою формальний характер і здійснюються переважно в рамках офіційних заходів. Протягом Року Росії в Україні (2003р.) відбулися: Форум "Молодь XXI століття" (квітень, Харків), II Форум ділових жінок України і Росії (травень, Київ), VI Молодіжний економічний форум "Слов'янські зустрічі" (вересень, Білгород), II Українсько-російський діловий форум (вересень, Одеса); серія наукових конференцій та семінарів у Києві, Дніпропетровську, Одесі із залученням представників третього сектору обох країн.

Громадські ініціативи, на зразок Російсько-української громадської ради, не стали масштабними інтеграційними проектами.

Спроби організувати системну роботу з громадськими організаціями України реалізуються, зокрема, через неурядову структуру "Російський медіа-центр" (з листопада 2001р.) за сприяння Посольства РФ в Україні, Торговельного представництва, Центру наукового та культурного співробітництва при МЗС РФ. Зараз Центр здійснює довгостроковий проект з організації серії круглих столів, конференцій за участю українських аналітичних центрів з тематики президентських виборів. Проте, ці заходи є малоформатними за складом учасників і не мають широкого громадського резонансу.

Зосереджуючи свій вплив на владній еліті Росія не зацікавлена та не виявляє активності у розвитку в Україні інститутів громадянського суспільства, в т.ч. незалежних громадських організацій, які мали б змогу контролювати дотримання демократичних стандартів на виборах. Цим зумовлюється низька увага Росії до українських НУО та практична відсутність співпраці з ними.

Виборчий процес

Маючи значну перевагу у впливі на електорат та еліту України, Росія не вважає за необхідне зосереджувати зусилля на моніторингу виборчих процедур. Діючи через українську владу, яка, у свою

чергу, має у розпорядженні величезний адміністративний ресурс, російські політики розраховують на отримання бажаного результату за будь-якого характеру та результатів голосування. Участь у нормуванні виборчих процедур і моніторингу на виборах з боку Росії і країн СНД є переважно формальною.

Моніторинг. З вересня 2001р. діє Місія спостерігачів від СНД, що здійснює довгострокове та короткострокове спостереження за парламентськими та президентськими виборами в країнах Співдружності. Специфіка діяльності інституту спостерігачів від Співдружності зумовлюється наступними чинниками.

- ❖ Місія спостерігачів від СНД має невеликий досвід діяльності, причому — лише в рамках Співдружності. За час існування Місія спостерігала за ходом восьми виборчих кампаній в країнах СНД⁷⁴. Для порівняння: Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) з 1991р. має в активі спостереження 100 виборчих кампаній, до участі в місіях залучалися понад 10 тис. міжнародних спостерігачів.

- ❖ Залишається остаточно не визначеною нормативно-правова база діяльності Місії спостерігачів від СНД. У своїй діяльності ця інституція спирається на документи, що не пройшли необхідних внутрішньодержавних процедур у більшості країн-учасниць (відповідно до "Конвенції про стандарти демократичних виборів, виборчих прав і свобод у державах-учасниках Співдружності Незалежних Держав", "Рекомендацій для міжнародних спостерігачів СНД із спостереження за виборами")⁷⁵.

Практика виборчих кампаній в Україні свідчить про посилення тенденції до згортання демократичного характеру виборів; кожні наступні вибори, порівняно з попередніми, є менш демократичними, вільними і прозорими; поширюється використання адміністративного ресурсу, "брудних" політичних технологій; стає виборче законодавство відсутнє, фактично кожні вибори Парламенту і Президента країни проходять за новим законом. Це відбувається на фоні та у поєднанні із загальними процесами згортання демократії в країні: зростанням рівня монополізації ЗМІ, гальмуванням розвитку структур громадянського суспільства.

⁷³ Див. сайт МЗС РФ. — <http://www.in.mid.ru/ns-rsng.nsf/6bc38aceada6e44b432569e700419ef5>.

⁷⁴ Вибори Президента Білорусі (9 вересня 2001р.); Парламенту України (31 березня 2002р.); Президента Вірменії (19 лютого і 5 березня 2003р.); Парламенту Вірменії (25 травня 2003р.); Президента Чечні (5 жовтня 2003р.); Президента Азербайджану (15 жовтня 2003р.); Парламенту Грузії (2 листопада 2003р.); Президента Грузії (4 січня 2004р.).

⁷⁵ Документи ухвалені відповідно Радою глав держав СНД (7 жовтня 2002р.) та Міжпарламентською Асамблеєю СНД (7 грудня 2002р.).

Оцінки результатів виборчих кампаній у країнах СНД спостерігачами від ОБСЄ і СНД

Вибори	Оцінки Місії СНД	Оцінки Місії ОБСЄ
Президента Білорусі (9 вересня 2001р.)	"Аналіз... спостереження дозволяє зробити висновок, що вибори Президента Республіки Білорусь були вільними, відкритими, з дотриманням усіх універсальних демократичних принципів... Ми визнаємо вибори в Республіці Білорусь легітимними..."	"Президентські вибори 2001р. не відповідали зобов'язанням у межах ОБСЄ стосовно демократичності виборів, сформульованим у Копенгагенському документі 1990р., і стандартам Ради Європи".
Парламенту України (31 березня 2002р.)	"Ми, міжнародні спостерігачі від Співдружності Незалежних Держав, вважаємо, що вибори народних депутатів України 31 березня 2002р. проведені виборчими комісіями згідно з національним виборчим законодавством, визнаємо ці вибори вільними, прозорими, демократичними і легітимними".	"В той час, як Україна виконала повністю або частково цілу низку своїх зобов'язань, таких, як забезпечення загальності, прозорості, свободи та підзвітності, вона не змогла гарантувати рівні умови для всіх учасників, що є обов'язковою умовою забезпечення справедливого виборчого процесу... У період перед виборами домінувала загальна атмосфера недовіри як серед кандидатів, так і серед виборців... Найбільш серйозними проблемами, відзначеними під час голосування, були: порушення таємності голосування, внесення у реєстр виборців явно всупереч закону, надмірний натиск на деяких виборчих дільницях через недостатні розміри приміщень і зловживання "відкріплювальними талонами", що дозволяло деяким учасникам перегонів здійснювати під час виборів певні маніпуляції".
Президента Вірменії (19 лютого, 5 березня 2003р.)	"Ми, міжнародні спостерігачі від Співдружності Незалежних Держав, вважаємо, що вибори Президента Республіки Вірменія 19 лютого 2003р. проведені виборчими комісіями згідно з національним виборчим законодавством, визнаємо ці вибори вільними, прозорими, демократичними, справедливими і легітимними".	Вибори "не відповідають міжнародним демократичним стандартам і Виборчому кодексу Вірменії".
Парламенту Вірменії (25 травня 2003р.)	"Ми, члени групи спостережної місії СНД, вважаємо, що вибори відбулися згідно з вимогами виборчого законодавства й оцінюємо їх як демократичні і легітимні".	"Парламентські вибори у Вірменії не відповідали міжнародним стандартам з ряду основних критеріїв, зокрема, при підрахунку голосів".
Президента Азербайджану (15 жовтня 2003р.)	"Ми, міжнародні спостерігачі від Співдружності Незалежних Держав, вважаємо, що вибори Президента Азербайджанської Республіки 15 жовтня 2003р. проведені виборчими комісіями згідно з національним виборчим законодавством, визнаємо ці вибори вільними, демократичними і відкритими".	Вибори не відповідали зобов'язанням, взятим на себе Азербайджаном перед ОБСЄ, та міжнародним стандартам демократичних виборів. "У цілому була продемонстрована відсутність бажання запровадити чесний виборчий процес... Президентські вибори стали втраченою можливістю для проведення правдивих демократичних виборів... Особливе занепокоєння викликало затримання і переслідування багатьох членів виборчих комісій з метою змусити їх підписати сфальсифіковані протоколи результатів голосування".
Парламенту Росії (7 грудня 2003р.)	"Ми, міжнародні спостерігачі від Співдружності Незалежних Держав, вважаємо, що вибори до Державної Думи Федеральних Зборів Російської Федерації 7 грудня 2003р. проведені Центровиборчком, виборчими комісіями згідно з нормами федерального виборчого законодавства, визнаємо ці вибори вільними, відкритими і демократичними".	"Вибори 7 грудня не відповідали багатьом зобов'язанням, прийнятим країнами-членами ОБСЄ і Ради Європи стосовно демократичних виборів, тим самим поставлено під сумнів намір Росії просуватися в напрямі відповідності європейським критеріям демократичних виборів".
Президента Росії (14 березня 2004р.)	"Міжнародні спостерігачі від СНД вважають, що вибори Президента Російської Федерації 14 березня 2004р. пройшли згідно з Федеральним законом "Про вибори Президента Російської Федерації" і визнають ці вибори вільними, демократичними і справедливими".	"Президентські вибори в Російській Федерації 14 березня 2004р. були в цілому добре організовані і відбили стабільно високий рейтинг довіри до діючого Президента, але в них були відсутні елементи справді демократичної змагальності. На додаток до дефіциту змістовних дебатів і справжнього плюралізму, процес виборів не забезпечив виконання важливого зобов'язання стосовно відсутності дискримінації при висвітленні діяльності кандидатів державними ЗМІ, особливо телебаченням".

* "Європейські спостерігачі, за оцінками яких ...вибори Президента Вірменії не відповідали міжнародним демократичним стандартам через нібито численні порушення, допущені на виборчих дільницях, упереджено й однобічно підійшли до висвітлення процесу виборів і результату голосування. Це підтвердили і результати досліджень, проведених Робочою групою, створеною Указом Президента Вірменії від 17 березня 2003р. з метою вивчення Висновку про порушення в ході президентських виборів, представленого міжнародними організаціями. За результатами докладної перевірки Робоча група зробила висновок про те, що переважна більшість наведених європейськими спостерігачами фактів порушень у ході виборів не мають ні документального обґрунтування, ні безпосередніх свідчень". — Інформація о виконанні Решення Совета глав государств Содружества Независимых Государств от 7 октября 2002 года о направлении наблюдателей от СНГ на выборы Президента Республики Армения и выборы Национального Собрания Республики Армения.

До Заяви спостерігачів від СНД приєдналися міжнародні спостерігачі від Парламентських Зборів Союзу Білорусі та Росії, керівники центровиборчків Білорусі й Таджикистану, представник ЦВК України.

Подібні процеси відбуваються і в країнах СНД, в яких, за наявності формальних ознак демократичного державного устрою, зокрема, виборності влади, утверджуються недемократичні політичні режими.

Співвіднесення звітів міжнародних місій від європейських структур та від місій СНД про результати виборчих кампаній в Україні та країнах Співдружності дає підстави для констатації, що Місія спостерігачів від СНД виявляє ознаки перетворення на інституцію формальної легітимації результатів виборчих кампаній, незалежно від рівня їх демократичності, наявності чи відсутності порушень прав людини, міжнародних зобов'язань держави та національного виборчого законодавства (таблиця "Оцінки результатів виборчих кампаній у країнах СНД спостерігачами від ОБСЄ і СНД").

Метою російського впливу є утримання України у полі власного тяжіння, збереження нинішньої характеру двосторонніх взаємовідносин, інтенсифікація договірно-правового оформлення процесу євразійської інтеграції в рамках ЄЄП.

Проблема забезпечення демократичного характеру виборів в Україні не є предметом інтересу Росії. Її переважна увага традиційно зосереджується на українській політичній еліті, насамперед владній.

Участь у нормуванні виборчих процедур і моніторингу на виборах з боку Росії і країн СНД є переважно формальною. Загалом, інститут спостерігачів від СНД можна охарактеризувати як бюрократичний інструмент легітимації результатів виборчих кампаній у країнах Співдружності.

3. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

ВИСНОВКИ

За умов існуючого високого рівня централізації і персоніфікації української влади зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні перспективи України, її геополітична орієнтація значною мірою залежатимуть від особи, яка восени 2004р. обійме посаду Президента. Тому президентські вибори в Україні вже зараз привертають пильну увагу її західних і східних партнерів. Аналіз зовнішнього фактору на президентських виборах 2004р., проведений Центром Разумкова, дозволяє зробити наступні висновки.

1. Перспективи визначення зовнішньополітичної орієнтації України безпосередньо пов'язані з внутрішньополітичним курсом державної влади.

Посилення авторитарних тенденцій у державному управлінні, проведення президентських виборів із значними порушеннями, застосуванням адміністративного ресурсу полегшує рух у східному напрямі, оскільки це відповідає політичним стереотипам і практиці переважної більшості партнерів України по СНД і ЄЄП. І навпаки, підвищення темпів ринкових реформ, демократизація державного управління та всієї політичної системи, розвитку громадянського суспільства спонукають Україну до орієнтації на вступ до ЄС і поглиблення стосунків із США.

Вибори Президента у жовтні 2004р. можуть стати для України “моментом істини”, подією, здатною або припинити стагнаційні процеси та вивести країну на шлях стабільного розвитку, або надовго законсервувати існуючу ситуацію. Варіанти можливих сценаріїв відбивають інтереси певних політичних сил усередині України та зовнішніх суб'єктів. Саме збіг або розбіжності цих інтересів є головним мотивом зовнішнього впливу на вибори в Україні та чинником, що визначатиме механізми такого впливу.

2. Позиції головних суб'єктів впливу на президентські вибори в Україні зумовлюється насамперед їх інтересами. І Росія, і США, і ЄС мають свої специфічні інтереси, пов'язані з Україною.

Росія намагатиметься зберегти та посилити свій вплив на Україну, забезпечити її довгострокове перебування у сфері російських інтересів — оскільки російська політична еліта розуміє, що без України Росія об'єктивно не зможе розраховувати на роль провідного гравця на євразійському континенті та відновлення статусу потужного центру впливу.

Європейський Союз зацікавлений у стабільності та прогнозованості України, гарантованому збереженні її транзитних функцій, посиленні її здатності до співпраці з ЄС у протидії нелегальній міграції, розповсюдженню злочинності, іншим новим загрозам безпеці на континенті. Водночас ЄС навряд чи здійснюватиме кардинальні заходи, спрямовані проти

посилення політичного та економічного впливу на Україну з боку Росії, від якої, до того ж, залежить стабільність європейського енергетичного ринку.

Сполучені Штати Америки, геополітичні інтереси та прагнення яких значно ширші, намагатимуться втримати Україну від реінтеграції з Росією, запобігти домінуванню Москви на пострадянському просторі та посиленню її ролі на світовій арені. Водночас, США зацікавлені у конструктивній співпраці з Росією у боротьбі з тероризмом, забезпеченні стабільності в Афганістані, Іраку.

Слід також враховувати, що значимість українських виборів для її головних зарубіжних партнерів є різною. Для Росії українські вибори є очевидним зовнішньополітичним пріоритетом. Для країн ЄС та США Україна не належить до “регіонів критичної ваги”. Це також зумовить силу та інтенсивність впливу кожного з цих суб'єктів.

Російський чинник буде найвагомішим на українських виборах-2004. У випадку, якщо Росія займе принципову позицію рішучої підтримки бажаного для неї кандидата, з боку США та ЄС слід очікувати, скоріше жорстких санкцій до нового українського керівництва, ніж спроб завчасно виправити ситуацію.

3. Специфічність інтересів основних зовнішньополітичних гравців на президентських виборах в Україні зумовлює і головні критерії, за якими вони оцінюватимуть кандидатів на пост Президента України.

Росію влаштовуватиме кандидат, готовий і здатний забезпечити наступність нинішнього політичного курсу української влади, зокрема, стосовно формування ЄЄП, газотранспортного консорціуму, подальшого поглиблення політико-економічної інтеграції на євразійському просторі.

Для ЄС і США реальна демократичність кандидата, виявлена ним послідовність в обстоюванні та просуванні західних суспільно-політичних цінностей та норм служитимуть індикаторами відповідності їх спільним інтересам. Але головними критеріями для Заходу все ж будуть відкритість і чесність виборів — за цих умов ЄС і США готові визнати легітимним обрання будь-якого кандидата.

4. Впливи Росії, ЄС і США є різними за своєю природою, спрямованістю, публічністю та ефективністю.

Можливості Росії впливати на громадську думку та політичну еліту України є незрівнянно більшими, ніж у Сполучених Штатів і західноєвропейських країн — враховуючи ту обставину, що за багатьма параметрами Україна залишається частиною євразійського (російського) культурного, інформаційного та, значною мірою, церковно-релігійного простору.

Зазначений вплив посилюється *чинником подібності*, що охоплює багато складових: від спільної структури цінностей до відсутності мовного бар'єру. З огляду на те, що інформаційний простір України значною мірою насичений російськими ЗМІ, можна стверджувати, що інформаційний канал впливу відіграватиме одну з головних ролей. Інформаційна присутність в Україні західних країн є значно меншою і має регіонально-нерівномірний характер. Між західними ЗМІ та більшою частиною українських споживачів інформації стоїть мовний бар'єр.

Зворотню є картина використання каналів впливу через громадські організації. Західний вплив через структури третього сектору є більш системним, довгостроковим, спрямованим на зміцнення мережі неурядових організацій, підвищення їх ролі у виборчому процесі. Західні країни, міжнародні організації та установи здійснюють значну за обсягами фінансово-технічну допомогу структурам третього сектору України. Для Росії цей канал впливу не є пріоритетним. Її вплив через громадські структури є обмеженим, має переважно формальний характер.

Різною є специфіка використання і фінансово-економічних важелів впливу. Країни Заходу мають широкий інструментарій фінансово-економічного впливу на Україну. Від позиції США та ЄС значною мірою залежить розвиток відносин України з фінансовими інституціями (ЄБРР, Світовий банк, МВФ), набуття членства у СОТ. Потенціал фінансово-економічного впливу Росії реалізується через контакти російських бізнес-структур (що обстоюють державні інтереси) з наближеними до влади фінансово-політичними групами України.

Канал впливу через експорт політичних технологій є найбільш непублічним. Пріоритет його використання належить США та Росії. Специфіка полягає у характері технологій, що ними використовуються. Зокрема, з боку російських фахівців можна передбачати експорт "сірих" технологій, апробованих на попередніх виборах в Україні та Росії.

З боку як Росії, так і США можлива персональна підтримка відповідних кандидатів шляхом організації зустрічей, спільних заяв, демонстрацій приязного ставлення до них вищого державного керівництва. При цьому, враховуючи певні стереотипи української суспільної свідомості, можна прогнозувати, що така підтримка В.Путіним для будь-якого кандидата на пост Президента України, матиме більшу вагу, ніж підтримка з боку Дж.Буша. Остання може навіть виявитися контрпродуктивною.

Загалом, недостатній розвиток засад громадянського суспільства в Україні, прихильність політичної еліти до "сірих схем" з необмеженим застосуванням адміністративного ресурсу у поєднанні з чинником подібності українського та російського суспільств за багатьма параметрами є непереборними перевагами східного вектору впливу на вибори в Україні.

5. Суб'єкти зовнішнього впливу мають різні можливості запобігання порушенням на виборах та реагування на них.

Росію не дуже турбуватимуть порушення на президентських виборах в Україні, а ЄС і Сполучені Штати мають досить обмежений набір дієвих механізмів для запобігання порушенням на виборах.

Вплив Заходу переважно зводиться до моніторингу виборчого законодавства, передвиборної кампанії, виборчого процесу, а в разі можливих порушень — відповідного реагування на дипломатичному та політичному рівнях. Більш дієвими вважаються персоналізовані способи реагування — поновлення розслідувань стосовно корумпованих українських чиновників, замороження та арешт їх банківських рахунків, відмови у відкритті віз, наданні гарантій безпечного майбутнього нинішньому Президенту та його оточенню, на яких, найвірогідніше, покладатиметься головна відповідальність за демократичність процедури виборів.

6. Впливи "західного" та "східного" векторів на вибори Президента України не є рівноцінними за своїми наслідками та різною мірою співвідносяться з її національними інтересами.

Україна сама потребує того, чого вимагає від неї Захід, — посилення демократії, побудови ринкової економіки, незалежної судової системи, забезпечення свободи ЗМІ, вільного волевиявлення громадян. Це збігається з її національними інтересами. Тому кандидата, який визнає справедливості цих вимог і виявляє готовність у разі свого обрання їх задовольнити, можна вважати не стільки прозахідним, скільки проукраїнським.

Натомість посилення впливу Росії на Україну, активізація зусиль з її залучення до євразійських структур, а отже *об'єктивно — відповідне* гальмування процесу формування української політичної нації як суб'єкта та основи державності, послаблення самої української державності (оскільки її посилення перешкоджатиме інтеграційним процесам на пост-радянському просторі) — суперечать національним інтересам України.

Під час виборчого процесу-2004 можна очікувати на подальше зближення української і російської влад. Водночас, українською владою можуть бути вжиті певні заходи для запобігання посиленню західних впливів на виборчу кампанію. Зокрема, у підконтрольних владі ЗМІ, що охоплюють більшу частину інформаційного простору України, можуть почастишати звинувачення США та ЄС у втручанні в українські внутрішні справи, озвучені відомими політиками, наприклад, представниками лівого табору, як це вже не раз бувало.

7. Аналіз міжнародно-правових аспектів зовнішнього впливу на президентські вибори свідчить про досить обмежений перелік дій зовнішніх чинників, які можна трактувати як пряме протизаконне втручання у внутрішні справи України. Такими діями є: пряме фінансування кампанії кандидата на пост Президента; агітація за того чи іншого кандидата іноземними громадянами (в т.ч. офіційними представниками), або через іноземні ЗМІ, що діють на території України; дії міжнародних спостерігачів, що не відповідають їх статусу.

Такими діями ніяк не можна вважати публічні вимоги західних політиків і державних діячів, аби президентські вибори в Україні проводилися демократично, чесно і прозоро, з дотриманням чинного законодавства, або моніторинг передвиборної ситуації і виборчого процесу. Право на вільні, демократичні, справедливі вибори є складовою міжнародних

стандартів прав людини, які *добровільно* зобов'язалася забезпечувати Україна, визнавши, водночас, право міжнародного співтовариства контролювати виконання цих зобов'язань як через систему спостереження (моніторингу) виборчих процесів, так і через політичні засоби.

ПРОПОЗИЦІЇ

Враховуючи викладене, необхідно підвищити ефективність позитивної складової впливу зовнішнього чинника для забезпечення прозорості, чесності, демократичності виборів Президента України. З цієї метою доцільно вжити наступних заходів.

1. Сприяти більш ефективному використанню потенціалу міжнародних спостерігачів, їх залученню до широкомасштабного довгострокового моніторингу перебігу виборчої кампанії та спостереження у день голосування. Для цього:

- ❖ Центральній виборчій комісії (ЦВК) разом з Міністерством закордонних справ України (МЗС) у рамках реалізації п.1-2 статті 70 Закону України “Про вибори Президента України” провести консультації з керівництвом ОБСЄ, ПАРЕ, Європарламенту, СНД, МПА СНД, інших міжнародних структур стосовно зручних для сторін термінів подання пропозицій щодо реєстрації міжнародних спостерігачів та ухвалення відповідних рішень ЦВК з метою забезпечення можливості довгострокового спостереження;

- ❖ Верховній Раді звернутися до керівництва ОБСЄ, ПАРЕ, Європарламенту з пропозицією забезпечити максимально можливе число міжнародних спостерігачів на виборах в Україні, у т.ч. із залученням представників Центральної і Східної Європи, зокрема, країн Балтії, Болгарії, Польщі, Словаччини, Чехії, які володіють українською/російською мовою і не матимуть мовного бар'єру під час спостереження;

- ❖ сприяти створенню змішаних груп міжнародних спостерігачів, до яких залучити представників дипломатичних місій, спостерігачів Комітету виборців України (КВУ), представників коаліції громадських організацій “Новий вибір-2004”, експертів інших неурядових структур;

- ❖ КВУ, коаліції громадських організацій “Новий вибір-2004”, представництву ОБСЄ організувати для міжнародних спостерігачів серію консультативних семінарів з проблем специфіки українського виборчого законодавства (зокрема, нового Закону України “Про вибори Президента України”), можливих форм застосування адміністративного ресурсу та “брудних” політичних технологій;

- ❖ створити спеціальний Моніторинговий комітет для спостереження за перебігом виборчої кампанії і президентських виборів. Запропонувати увійти до цього комітету представникам політичних партій, що офіційно оголосили про підтримку певного кандидата в Президенти України, ЦВК, українських та іноземних громадських організацій, які мають досвід спостереження за виборчими процесами, а також представникам міжнародних організацій (зокрема, ОБСЄ, ПАРЕ, СНД). Засідання комітету доцільно проводити не рідше одного разу на місяць;

- ❖ за підсумками міжнародного спостереження проводити регулярні громадські обговорення, круглі столи, конференції, оприлюднювати результати експертиз у вітчизняних і іноземних ЗМІ;

- ❖ запровадити практику проведення за результатами моніторингу теле- та радіомостів міжнародних спостерігачів, членів ЦВК, представників громадських організацій з керівництвом ОБСЄ, ПАРЕ, ЄС, Європарламенту;

- ❖ запровадити в державних і неурядових друкованих виданнях (“Урядовий кур'єр”, “Голос України”, “Сільські вісті”, “Дзеркало тижня”), провідних інформаційних агентствах (Інтерфакс-Україна, УНІАН), Інтернет-виданнях (“Форум”, “Українська правда”, “Кореспондент.net”), на теле- та радіоканалах постійну рубрику “Точка зору міжнародного спостерігача”;

- ❖ ЦВК запропонувати Асоціації організаторів виборів країн Центральної і Східної Європи, ОБСЄ, ПАРЕ, СНД провести у вересні 2004р. в Києві міжнародну конференцію з проблем дотримання міжнародних виборчих стандартів під час виборів Президента України.

2. Забезпечити публічність та ефективність реалізації легітимної зовнішньої фінансово-технічної допомоги проведенню виборів в Україні. Для цього:

- ❖ у червні 2004р. під егідою ЦВК провести конференцію з проблем зовнішньої допомоги проведенню виборчої кампанії за участю представників провідних іноземних донорських організацій, керівників профільних комітетів Верховної Ради, Кабінету Міністрів, Адміністрації Президента України, МЗС;

- ❖ Управлінню планування та фінансового контролю Секретаріату ЦВК запровадити практику щомісячних звітів про використання зовнішньої допомоги, офіційно наданої на підготовку та проведення виборчої кампанії. Результати оприлюднювати в центральних та регіональних ЗМІ, на Інтернет-сайтах ЦВК, громадських організацій. Зокрема, розмістити на Інтернет-сайті ЦВК інформацію про реалізацію компанією *Development Associates, Inc.* і Домом Свободи (*Freedom House*) фінансової допомоги у зміцненні адміністрування (навчанні членів виборчих комісій і спостерігачів) та громадського нагляду за виборчим процесом;

- ❖ у рамках коаліції громадських організацій “Новий вибір-2004” створити робочу групу з числа керівників столичних і регіональних громадських організацій з метою скоординованої ефективної реалізації грантової допомоги, наданої їм для здійснення виборчих проектів. Пріоритетними напрямками мають бути: поліпшення ефективності громадських організацій у спостереженні за виборчим процесом, забезпечення прозорості виборів, зміцнення свободи ЗМІ, підвищення культури учасників виборів, дотримання міжнародних стандартів;

- ❖ Централізованому офісу з обробки проектних заявок Міжнародного фонду “Відродження” (МФВ) запропонувати окрему програму скоординованої підтримки суспільно важливих проектів регіональних неурядових структур під час виборів-2004. Узгодити

цей напрям діяльності з програмами *USAID* “Спостереження за виборами в Україні”, нового етапу проекту “Мережа громадянської дії в Україні (*UCAN*)”, планами регулярного проведення круглих столів з проблем виборів;

- ❖ запропонувати головним донорським структурам в Україні (зокрема, *USAID*, МФВ, *Freedom House*, Інституту сталих спільнот, Фонду “Євразія”) запровадити практику щорічних звітів стосовно використання грантової допомоги, наданої для реалізації проектів, пов’язаних з виборчої кампанією;

- ❖ у рамках скоординованої підтримки виборчих проектів громадських організацій запланувати проведення серії семінарів у регіонах за участю міжнародних спостерігачів на тему міжнародних зобов’язань України з проведення виборів та стану їх дотримання.

3. Вжити заходів із запобігання нелегітимному зовнішньому впливу на перебіг виборчої кампанії. Для цього:

- ❖ у вересні 2004р. провести парламентські слухання з проблем дотримання виборчих прав громадян України, у т.ч. дотримання законодавчих норм стосовно заборони зовнішнього втручання у виборчий процес;

- ❖ у травні-червні 2004р. Верховній Раді України заслухати звіт за підсумками роботи Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань встановлення фактів закордонного втручання у фінансування виборчих кампаній в Україні через недержавні організації, що існують на гранти іноземних держав, ухвалити рішення про завершення її діяльності та зробити відповідні висновки, у т.ч. з метою унеможливлення нелегітимного зовнішнього впливу на виборчі процеси;

- ❖ у червні 2004р. провести засідання Громадсько-політичної консультативної ради при голові Верховної Ради України. Розробити план її діяльності з урахуванням виборчої проблематики;

- ❖ запропонувати кандидатам у Президенти України оприлюднити інформацію про іноземних експертів, консультантів, політичних технологів, які беруть участь у проведенні їх виборчих кампаній;

- ❖ у червні-липні 2004р. Коаліції громадських організацій “Новий вибір-2004”, КВУ спільно з ЦВК провести громадські слухання, присвячені запобіганню можливого експорту “брудних” політичних технологій.

4. Сприяти об’єктивному та всебічному висвітленню виборчої кампанії вітчизняними та іноземними мас-медіа. Для цього:

- ❖ створити робочу групу для моніторингу діяльності ЗМІ під час президентської кампанії. До її складу мали б увійти представники ЦВК, Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, профільного парламентського комітету, а також громадських галузевих інституцій і журналістів. Мета — здійснювати моніторинг інформаційного простору, зокрема, проводити публічні розслідування фактів ретрансляції національними мас-медіа необ’єктивної, неправдивої інформації іноземного походження, що компрометує кандидатів у Президенти;

- ❖ ЦВК, разом з МЗС України та Державним комітетом телебачення і радіомовлення України, підготувати та надіслати інформаційні листи українським журналістам, менеджерам українських ЗМІ, а також провідним зарубіжним інформаційним агентствам, теле- та радіокомпаніям, друкованим ЗМІ з роз’ясненням норм законодавчого регулювання інформаційної діяльності під час виборчої кампанії. Провести консультативний семінар з цієї теми з представниками іноземних мас-медіа, акредитованих в Україні;

- ❖ МЗС України через дипломатичні представництва за кордоном здійснювати моніторинг висвітлення перебігу українських виборів у ЗМІ; результати розмішувати на Інтернет-сайті Міністерства;

- ❖ на період виборів організувати пул представників впливових іноземних та українських ЗМІ для моніторингу зовнішнього інформаційного простору, запобігання поширенню “чорного” *PR*, “брудних” інформаційних технологій, компромету. Залучити до цієї діяльності Міжнародний медіа-центр “Інтерн’юз”, Комісію з журналістської етики, російський “Медіа-центр”. Запросити до участі представників Асоціації організаторів виборів країн Центральної і Східної Європи. За результатами моніторингу проводити громадські обговорення, прес-конференції. Підсумковим результатом роботи журналістського пулу міг би стати звіт про висвітлення українських виборів з боку іноземних ЗМІ.

Реалізація цих пропозицій, на думку експертів Центру Разумкова, сприяла б підвищенню позитивного ефекту дії зовнішнього чинника для забезпечення чесних, прозорих, демократичних виборів Президента України. ■

ЗОВНІШНІЙ ФАКТОР НА ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ-2004*

**НЕ МОЖНА ОТОТОЖНЮВАТИ
ДЕРЖАВУ І СУСПІЛЬСТВО**

Євген БИСТРИЦЬКИЙ,
виконавчий директор
Міжнародного фонду "Відродження"

У світі, що стає дедалі відкритішим, зовнішнього впливу на політичні процеси всередині країн не може не бути. Як представник Міжнародного фонду "Відродження", хочу привернути увагу до досить вузької теми, пов'язаної з явищем зовнішнього впливу. Ідеться про вплив на вибори іноземних держав, донорів (державних і приватних) через структури українського третього сектору. Це питання є аспектом більш загальної проблеми становлення громадянського суспільства та його взаємовідносин з демократичною державою.

Думаю, що непорозуміння навколо українського третього сектору, його впливу на виборчі процеси в країні кореняться саме в недостатньо чіткому розумінні принципової відмінності між державою і громадянським суспільством. Із старих марксистських підручників ми знаємо досить точне визначення держави як апарату, що може, використовуючи адмінресурс, визначальним чином впливати на суспільне життя. Водночас, ми не знаємо, ще не відчули в реальному житті, що таке громадянське суспільство, як воно може впливати на державу в інтересах громадян, змушуючи владу бути підконтрольною суспільству, підзвітною, прозорою, не корумпованою. Не розроблена одна проста теза, що мусить стати фактом громадської думки, — теза про нетотожність і навіть інколи принципову відмінність між державою (державною владою) і суспільством.

Навпаки, мушу сказати, що багатьма політиками ці поняття ототожнюються. Можливо, тому, що існує острах перед контролем, прозорістю, існує традиція закритості політики, процесів прийняття рішень і т.ін. І тому вимоги громадських організацій стосовно впровадження в діяльність влади принципів підконтрольності, підзвітності, прозорості сприймаються як втручання у справи держави, а такі ж вимоги від організацій, що співпрацюють із зарубіжними фондами, — як втручання у внутрішні справи країни.

Ототожнення держави і суспільства, держави і країни — це зараз загальник, яким послуговуються навіть багато аналітиків, які розповідають з екранів телевізорів про жахливий вплив американської

Адміністрації, американського імперіалізму на українські політичні процеси, в т.ч. виборчі, через Дж.Сороса та "агентів впливу", якими називають громадські організації.

Насправді йдеться про становлення громадянського суспільства в Україні.

Зараз воно лише постає, існують лише окремі його ознаки, паростки. І ці паростки підтримуються окремими країнами (насамперед, США), приватними донорами, європейськими структурами через їх представництва в Україні; підтримуються грантами західних держав і фондів (російські гранти, наскільки мені відомо, фактично відсутні). Організації, які зрозуміли, який ефект вони можуть викликати, діють досить активно. Тому можна говорити про опосередкований вплив через них на вибори, але вплив — спрямований винятково на забезпечення демократичних процедур, демократичного характеру виборів, а не на підтримку того чи іншого кандидата.

Зараз в Україні існують понад 33 тис. зареєстрованих громадських організацій. З них велика частина у той чи інший спосіб утворені владними структурами, лише окремі — бізнесменами. Менша, але досить ефективна частина (близько 3500 — 5000) організацій, — отримують гранти іноземних донорів.

Попередні вибори та процес підготовки до виборчої кампанії 2004р. виявили досить численну групу організацій, що займаються моніторингом виборчих процесів, у т.ч. моніторингом дотримання прав суб'єктів виборів (наприклад, станом забезпечення рівного доступу кандидатів до мас-медіа) та випадків їх порушень через застосування адмінресурсу.

З метою досягнення системного ефекту, ці організації намагаються зараз об'єднатися в певні коаліції. При цьому — хочу підкреслити, — спостерігається процес, який можна назвати деполітизацією громадських організацій. Громадські організації, налаштовані на моніторинг виборчого процесу, заявляють про їх дистанційованість від будь-якого конкретного політика чи політичної сили та наполягають на створенні умов саме демократичної процедури виборів. У цьому ж зацікавлені і донори.

Так, нещодавно відбулася нарада представників організацій-донорів з питання підтримки екзит-полу. Учасники наради дійшли висновку: екзит-пол не може здійснюватися лише однією соціологічною інституцією та підтримуватися однією донорською організацією, він має здійснюватися консорціумом соціологічних організацій і підтримуватися пулом донорських — щоб таким чином забезпечити максимальну дистанційованість від політизації цього процесу та убезпечити дослідників і дослідження від звинувачень в ангажованості та необ'єктивності.

* Круглий стіл на тему "Зовнішній фактор на президентських виборах-2004" відбувся 21 травня 2004р. Виступи учасників подані зі скороченнями; мовою, якою послуговувався доповідач; в алфавітному порядку.

Останнє: висвітлення мас-медіа ролі громадських організацій як необхідного елемента життя людей в країні, необхідного суб'єкта впливу на владу через українські ЗМІ. Суспільство, повторюся, мало знає про громадські організації та їх діяльність. Вкрай необхідно усунути блокаду третього сектору в мас-медіа — з тим, щоб громадські організації, які здійснюють моніторинг та/або вимагають забезпечення демократичних процедур виборчого процесу, були представлені широкому загалу. Усунення такої блокади сприятиме поширенню демократичних цінностей, а відтак — становленню громадянського суспільства в Україні. ■

ВНЕШНЕЕ ВЛИЯНИЕ — ТЕМА СКОРЕЕ АКАДЕМИЧЕСКАЯ

Дмитрий ВЫДРИН,
директор Европейского института
интеграции и развития

Тема внешнего влияния представляется мне скорее академической, чем практической. Не помню ни одного случая, когда внешний фактор оказал бы решающее воздействие на исход выборов и стал доминирующим в победе того или иного политика.

Два года назад, будучи наблюдателем на выборах в Венгрии, я видел, с какой страстью Запад пытался сохранить Правительство молодых демократов, используя для этого все рычаги влияния. Венгрия уже была членом НАТО, и все границы (физические, масс-медийные, финансовые) были открыты. Однако — победили нежелательные для Запада социалисты. Россия столь же страстно стремилась поддержать неких претендентов в зоне своего влияния, например, Э.Шеварднадзе, — но, несмотря на ее доминирование в масс-медиа и других сферах, сделать это не удалось.

Видимо, отсутствие конкретных результатов связано с тем, что **пока не найдены (к счастью или несчастью) конкретные механизмы, с помощью которых можно было бы осуществлять эффективное влияние на третьи страны на государственном уровне.** За 12 лет мне приходилось участвовать в поиске реальной поддержки и для власти, и для оппозиции. Не помню случая, чтобы такая поддержка была оказана — как в части финансирования, так и технической помощи или других видов материального содействия.

Большое сомнение возникает и в отношении *частных компаний*, которые якобы представляют интересы других стран. Сегодня структура капитала столь сложна, что трудно представить ситуацию, в которой частный капитал абсолютно адекватно представлял бы интересы той страны, под чьим флагом он оперирует в другой. Например: в Украине работает Тюменская нефтяная компания, в структуре ее капитала в равной степени присутствует российский и британский капиталы. Чьи интересы она будет лоббировать, какой вектор влияния поддерживать? Сомнительно, что подобные частные компании могут выступать лоббистами тех или иных государственных интересов.

Донорские фонды. На мой взгляд, большинство из них стали не лоббистами тех или иных ценностей Востока или Запада, а превратились в некие фирмы, обслуживающие приватные интересы довольно узкой группы лиц, часто не имеющих никакого базового интереса к тем странам, под эгидой которых они создавались.

Масс-медиа. Как в бизнес-корпорациях сложна структура капитала, так в масс-медиа сложна структура концепций, интеллектуальных, культурных исходных. Когда я смотрю программу российского ТВ “Свобода слова”, у меня складывается впечатление, что автор (С.Шустер) — проводник скорее западных, а не евразийских ценностей. Поэтому возникают вопросы: чьими проводниками и каких интересов являются те или иные информационные источники?

Есть некоторые константы, которые сложно опровергнуть. На исходе прошлого века была сформулирована базовая константа политологии: **уровень политики не может быть выше уровня, во-первых, благосостояния, во-вторых — культуры общества.** Видимо, влияние на выборы в Украине будет происходить через косвенное воздействие на эти базовые константы. Кто-то, быть может, будет пытаться понизить или повысить нашу культуру — но это громадный инвестиционно сложный процесс; кто-то — повысить или понизить наш уровень жизни, поскольку это базовая составляющая, от которой зависят выборы, — но это тоже самый сложный инвестиционный процесс.

В итоге, в вопросе внешнего влияния на украинские выборы я остаюсь очень большим скептиком. ■

ВЫСОКИЕ СТАНДАРТЫ В БУДУЩЕМ — ИЛИ НОРМАЛЬНЫЕ УСЛОВИЯ ЖИЗНИ СЕГОДНЯ?

Вадим ГРЕЧАНИНОВ,
президент
Атлантического совета Украины

Несколько слов о проблеме: выборы и военные, офицерский состав Вооруженных Сил. На военных, безусловно, будет влиять внешний фактор. С одной стороны — НАТО. Украинские военные более успешно, чем представители других структур, овладели его стандартами. Однако, с учетом перспектив вступления Украины в Альянс и согласно проекту Стратегического оборонного бюллетеня, в военных структурах происходит сокращение офицерского состава. Очевидно, этот процесс в офицерской среде вызывает недовольство и соответственно — обратную реакцию на западное влияние.

С другой стороны — Россия. Там сейчас идет не сокращение Вооруженных Сил, а значительное их увеличение. Например, железнодорожные войска численностью 100 тыс. чел. были включены в общий состав российских Вооруженных Сил, который достиг 1,1 млн. чел. А в Украине железнодорожные войска отданы другим структурам. Россия более внимательно относится к военным. Это касается окладов, материального содержания, ипотечной системы приобретения квартир и т.д.

В президентской кампании один кандидат может предложить военному высокие стандарты в будущем. Другой — выступит против сокращения армии, за увеличение бюджетного финансирования Вооруженных Сил. За первым стоят требования НАТО, за вторым — пример России. Кому отдать предпочтение?

Такая дилемма стоит сегодня перед большинством офицерского состава среднего звена. Генералитет в большинстве своем, конечно, за НАТО. За стратегические перспективы, которые, якобы, у нас есть. Но — жить военному нужно сегодня, кормить семью, решать проблему жилья — сегодня...

Поэтому надо больше внимания уделять сегодняшним проблемам армии, бороться за офицера — он пока не определился. ■

**НЕОБХОДИМО РАЗЛИЧАТЬ
ИМПЕРСКУЮ ДЕМОКРАТИЮ
АМЕРИКАНЦЕВ И ЕВРОПЕЙСКУЮ
ДЕМОКРАТИЮ**

Анатолий ГУЦАЛ,
заместитель директора
Национального института проблем
международной безопасности

По сравнению с предыдущими президентскими выборами в Украине, появились новые внешне-политические нюансы, которые, возможно, повлияют на предстоящий избирательный процесс.

Первое и, очевидно, главное отличие нынешней ситуации в том, что Украина стала негативно резонансным государством, в т.ч. в контексте президентских выборов 2004г. в России и в США. Ее имидж настолько демонизировали, что сейчас для того, чтобы очернить любого политика в мире, достаточно связать его деятельность с Украиной. Что и делают американские демократы. Украина стала картой в предвыборной игре в США. Дж.Буша обвиняют в поддержке Украины, и возможно, визит Дж.Буша-старшего в Украину в мае 2004г. должен как-то смягчить этот эффект. В свою очередь, приезд в Украину И.Рыбкина тоже был политтехнологическим шагом в предвыборной борьбе в России.

Второе. Ситуация нагнетается и со стороны самой Украины: политические дебаты, публикации в СМИ сориентированы не на избирателей (которые вообще исключены из процесса осмысления того, что происходит в преддверии выборов), а на внешних игроков. На то, чтобы показать, что из себя представляют украинские политики, В.Путину, Дж.Бушу, европейским чиновникам.

Третье. Статья А.Аслунда в *Washington Post* в мае 2004г. четко определяет, что В.Ющенко — ставленник демократов, а В.Янукович — олигархов. Через все публикации об Украине четко проходит эта мысль. Западному обывателю, как и украинскому, навязывается мнение: этот — от демократов, этот — от олигархов. Причем Запад обладает некой монополией на определение того, кто является демократом. И после этого мы защищаем демократию? Не говоря уже о ее качестве. Необходимо различать имперскую демократию американцев и европейскую демократию, четко понимать и говорить, что одни оказывают позитивное внешнее влияние на избирательный процесс, а другие — негативное.

Четвертое. В эту предвыборную борьбу, кроме главных игроков, включаются третьи страны, демонстрируя “позитивный” пример. Я имею в виду визиты М.Саакашвили и попытки трансформировать революционный грузинский опыт в Украине. Для черновой работы, которую не хотят выполнять европейская или американская демократии, включается боевая, откровенно авторитарная демократия в лице М.Саакашвили. ■

**ЦВК ПРАЦЮЄ, ЩОБ ЗАБЕЗПЕЧИТИ
ПРОЗОРИ ВИБОРИ**

Ярослав ДАВИДОВИЧ,
заступник голови
Центральної виборчої комісії (ЦВК)

Нова редакція Закону “Про вибори Президента України” більш-менш відповідає міжнародним стандартам. Коли будуть відрегульовані питання реєстру виборців, участі громадських організацій у спостереженні за виборами та окремі інші, це буде саме той документ, якого чекала українська спільнота і з яким можна проводити президентські вибори.

Ми відчуваємо інтерес міжнародних громадських організацій до роботи ЦВК, з ними укладено ряд угод про співробітництво. Однак за сім років моєї роботи ЦВК практично ніколи не отримувала жодного centa від міжнародних організацій на ті чи інші заходи — надавалася лише практична допомога у розв’язанні окремих питань. Насамперед, підвищення правової культури виборців, виготовлення відеоматеріалів для пропаганди виборчого законодавства. Так ми працюємо з міжнародними організаціями і зараз. Зокрема, сподіваємося на допомогу у виданні науково-практичного коментарю до Закону “Про вибори Президента України”.

Закон чітко регулює порядок спостереження за виборами, в т.ч. міжнародними організаціями: їх діяльність на виборах Президента почнеться після офіційного оголошення початку виборів, тобто після 3 липня 2004р. Оцінюючи вибори-2002, ОБСЄ відзначила, що ЦВК зробила все, щоб вибори були прозорими і щоб забезпечити спостерігачам від міжнародних організацій можливість відслідковувати виборчий процес. У цьому напрямі працюватиме і новий склад ЦВК.

Сьогодні ЦВК розробляє систему контролю за формуванням особистих виборчих фондів кандидатів на пост Президента України — з тим, щоб запобігти залученню коштів іноземних організацій.

Розглядаються питання контролю над висвітленням виборчого процесу у ЗМІ. На жаль, ми не готові до здійснення їх моніторингу. Для цього має бути створений спеціальний центр, до якого ввійшли б представники ЦВК, відповідних державних інституцій, журналісти. Потрібні технічні, кадрові ресурси, врегульований порядок проведення моніторингу та — головне — правова оцінка порушень і санкції за їх допущення.

Про це ми говорили в 1999р., 2002р., але системного моніторингу ЗМІ в Україні не було. І чого сьогодні лукавити? На виборах-2004 державний моніторинг

ЗМІ, якщо й буде проводитися, то в неповному обсязі. Якщо громадські організації самостійно здійснюватимуть моніторинг, він теж буде неповним, породжуватиме лавину скарг і в результаті — звинувачення ЦВК в необ'єктивності. До початку агітації є час, тому слід привернути увагу до моніторингу ЗМІ, його справді необхідно проводити.

Сьогодні законодавство не регулює питання участі у виборчій кампанії міжнародних експертів, консультантів, технологів та інших спеціалістів, які залучаються практично всіма кандидатами на пост Президента України. Думаю, це є прямим порушенням Закону, адже використовуються іноземні матеріальні, інтелектуальні ресурси; зарубіжні спеціалісти далеко не завжди працюють на користь демократії та відповідно до норм українського виборчого законодавства. Потрібно дати належну правову оцінку таких дій.

Уже розроблений кошторис виборчої кампанії. За попередніми розрахунками ЦВК, необхідно майже 400 млн. грн., або \$80 млн. На кожного виборця в Україні буде витрачено в середньому \$2, тоді як у країнах Європи я зустрічав цифри \$0,8-1.

Подорожання виборчої кампанії зумовлене, насамперед, виготовленням прозорих скриньок (близько 90 млн. грн.). Причому це питання до кінця не відрегульоване: не передбачено виготовлення відповідних конвертів, а коли скринька прозора, і голосування провадиться бюлетенями без конверта — не забезпечується його таємність.

ЦВК передбачає також повністю оновити єдину інформаційну аналітичну систему “Вибори”. Офіційні спостерігачі, журналісти, які працюватимуть у ЦВК матимуть можливість спостерігати прямі відеорепортажі з регіонів.

Є ще кілька питань, що потребують або законодавчого врегулювання, або технічного забезпечення та додаткового фінансування. Бюджет виборчої кампанії зростає фактично вдвічі. Але головне — це забезпечити демократичні, прозорі вибори. ■

**В УКРАЇНІ Є ЗАПИТ
НА ЗОВНІШНІЙ ВПЛИВ**

Олександр ЛИТВИНЕНКО,
заступник директора Національного
інституту стратегічних досліджень

Є старе російське прислів'я: “танго танцюють завжди двоє”. Якщо йдеться про зовнішній вплив (зараз в Україні це одна з найпопулярніших тем), то відповідно є і запит на нього з боку українських еліт — політичних, економічних, бізнесових, експертних. Це, очевидно, зумовлено, соціально-економічними, соціально-культурними реаліями.

Нааявність зовнішнього впливу і внутрішнього попиту на нього створює поле для спекуляцій на проблемі зовнішнього фактору — і, мабуть, ці спекуляції стають не менш, а подекуди і більш важливим чинником розвитку політичної ситуації, ніж сам зовнішній вплив.

Як правило, йдеться, що вплив здійснюватимуть США, Росія, меншою мірою — ЄС. Слід чітко наголосити на тому, що реальну публічну підтримку когось із кандидатів може здійснити винятково РФ. За даними соціологічних досліджень, проведених Національним інститутом стратегічних досліджень у квітні 2004р., для 44% українських виборців підтримка В.Путіна буде надзвичайно важливою у позитивному сенсі, лише для 4% — у негативному, тоді як підтримка Дж.Буша буде важливою для близько 20% як позитивна і для 21% — як негативна. Стосовно всіх інших персоналій — відсоток ще менший. Отже, фактично матиме значення публічна підтримка лише з боку Росії.

Хочу наголосити також на тому, що законодавство та добровільно взяті міжнародні зобов'язання України вимагають від нас проведення виборів відповідно до демократичних стандартів. Якщо зовнішній вплив здійснюватиметься з метою дотримання цих стандартів, якщо він не суперечитиме українському законодавству — його можна розглядати як винятково позитивний фактор.

Українська держава зацікавлена в максимально прозорому проведенні виборів, оскільки будь-які порушення поставлять під сумнів легітимність майбутнього Президента і зумовлять надзвичайні проблеми для майбутнього розвитку країни. ■

**ДОПОМОГА ЧЕСНИМ ВИБОРАМ —
СЕРІОЗНИЙ ФАКТОР ВПЛИВУ**

Юрій ЛУЦЕНКО,
народний депутат України

Є два вирішальні фактори зовнішнього впливу на Україну — російський і західний, точніше американський, оскільки Європа, на мій погляд, явно дистанціюється від процесів в Україні.

Вплив Росії здійснюється: через електронні ЗМІ (на всій території України); друковані ЗМІ (популярні у Східній і Південній Україні); фактор популярності В.Путіна, який має найвищий, порівняно з українськими політиками, рейтинг в Україні; роботу політехнологів; а також через фактор нового міфічного утворення — ЄЕП.

Думаю, що всі ці фактори будуть застосовані, але кардинально впливати на українського виборця може лише фактор популярності В.Путіна та, відповідно, його заяви про підтримку чи не підтримку певного кандидата на пост Президента України.

Створення ЄЕП — насправді добра пропозиція для красивого відходу Л.Кучми на посаду його “директора”. Це влаштувало б і В.Путіна, адже через три роки і для нього постане питання третього терміну, і він тоді зможе очолити ЄЕП як наднаціональне об’єднання, або навіть нову союзню державу. Тому я вважаю цей фактор важливим.

Захід, натомість, має досить обмежений вплив на вибори в Україні, на волю виборців. Він, звичайно, може “вприскувати” окремі публікації західних мас-медіа, існує також вплив західних політтехнологів, але основною зброєю Заходу є “справа П.Лазаренка”. Це фактор впливу не лише на українську еліту, але й на російську. У разі непоступливості Л.Кучми ми найближчим часом зможемо переконалися в ефективності цієї зброї.

Однак головне західне надбання, дуже вигідне для України, для будь-якої чесної політичної сили, — сприяння прозорим демократичним виборам. Усі названі вище фактори зовнішнього впливу не стануть вирішальними. **Виборець більше думає про корупцію і виживання в нинішніх українських умовах, ніж про намагання російських чи американських політтехнологів інтегрувати Україну до ЄЕП чи ЄС.** А єдине що може серйозно вплинути на вибори в Україні, — це їх прозорість чи непрозорість, демократичність чи недемократичність, конкурентність чи неконкурентність. Якщо Захід — оскільки лише він опікується цією проблемою, на відміну від Росії, — зможе докласти досить зусиль для забезпечення чесних виборів, то це стане серйозним фактором впливу. Якщо цього не буде (а сьогодні ми таких зусиль не бачимо), тоді українські вибори відбудуться за сценарієм України, без жодного помітного впливу на їх результат як із Заходу, так і зі Сходу. ■

ВНЕШНЕЕ ВЛИЯНИЕ НЕ СТОИТ ПРЕУВЕЛИЧИВАТЬ

Владимир МАЛИНКОВИЧ,
директор украинского отделения
Международного института
гуманитарно-политических
исследований

Хочу поддержать тезис о том, что мир смотрит на Украину как на объект чужой политики. В течение веков мы были объектом польской, шведской, турецкой или российской политики и, к сожалению, такими остаемся и сегодня. Пора, наконец, стать субъектом европейской политики и решить проблему президентства и политической реформы (которая, на мой взгляд, более важна, чем президентские выборы) самостоятельно, за счет внутреннего потенциала.

Внешнее влияние не стоит преувеличивать. Оно будет достаточно значительным, но в то же время — разнаправленным.

Влияние Запада будет сводиться, по-сути, к контролю за процедурой выборов, но вряд ли этот контроль будет активным, в т.ч. со стороны европейских

структур. Безусловно, Запад может помочь в организации квалифицированных экзит-полов. Крайне важно прибывших в Украину наблюдателей максимально приблизить к “глубинке”, где будет больше всего фальсификаций в пользу власти. Необходимы мобильные группы наблюдателей с переводчиками, которые могли бы реагировать на жалобы избирателей на местах.

Но процедура — лишь один аспект выборов, который больше волнует экспертов, а не население Украины, привыкшее жить в недемократическом мире и другого мира не знающее.

Более активно проявит себя Россия — тем, что поможет одному из кандидатов достичь победы. Я имею в виду, естественно, В.Януковича. Западная Европа, прежде всего, ЕС преподнесли ему серьезный подарок, когда устами Р.Проди, а позже Г.Ферхойгена заявили о том, что Евросоюз с присоединением Балкан ставит точку на процессе расширения. Уйдут и Г.Ферхойген, и Р.Проди, но точка, поставленная ими сейчас, очень важна, ибо для избирателя, неискушенного в политике, ясно: Европа нас не хочет — поэтому и В.Ющенко, как сторонник европейского направления, не очень нужен, ибо ничего конкретного не предлагает.

А Россия предлагает. Хотя реально, ЕЭП — это политический трюк В.Путіна, проект не имеет серьезных перспектив. Однако, в ближайшее время карта ЕЭП будет активно разыграна. Ближе к выборам появятся совместные российско-украинские проекты, возможно, будет снят (или хотя бы сокращен) НДС на энергоресурсы. Будут своеобразные подачки, которые скажутся на кошельке рядового избирателя. И все это будет преподноситься нашими и российскими СМИ вкупе с имиджем популярного в Украине В.Путіна. Не сомневаюсь, что влияние российского фактора в этом плане будет куда более серьезным, нежели влияние фактора западного. И именно этот фактор может быть решающим.

Не думаю, что все стоит сводить к избирательной процедуре — дескать, будет реальный контроль, будут выборы прозрачными и победит кандидат от демократов. Прозрачность — отнюдь не гарантия победы.

Я не считаю В.Ющенко демократом (впрочем, идеальных кандидатов у нас сегодня нет), он по-прежнему не имеет серьезной поддержки на Востоке и Юге Украины. В любом случае, во втором туре президентских выборов (а, может, и раньше), будет разыгрываться так называемая “русская карта”, прямо с Россией не связанная. Проблема русского

языка, отношения к ценностям русской культуры станет предметом спекуляций, которым В.Ющенко противопоставит нечего, ибо в этом вопросе у него никакой политики нет.

Когда В.Ющенко публично заявляет, что сплошная украинизация медиа — дело хорошее, что единый язык — основа единой нации, то это, во-первых, не соответствует действительности: более 70 государств имеют два или более языков в статусе государственных. Во-вторых, такая позиция не будет воспринята большей частью населения Украины, проживающей на Востоке и Юге страны, которая определит исход выборов. И если В.Ющенко не представит себя в качестве “гетмана всея Украины”, у него даже в условиях прозрачных выборов будут очень небольшие шансы на победу.

Сторонникам В.Ющенко надо еще раз подумать о том, что политическую реформу бойкотировать не нужно. Ибо если реформы не будет, то авторитарный режим, по наследству от Л.Кучмы может перейти к В.Ющенко — и тогда будет работать такая же Администрация Президента, которую возглавит уже не В.Медведчук, а кто-то другой. И будут десятки, а может быть, и сотни Мукачехо. ■

РЕЗУЛЬТАТИ ВИБОРІВ ВИЗНАЧАТИМУТЬСЯ В УКРАЇНІ УКРАЇНЦЯМИ

Анатолій МАТВИЄНКО,
народний депутат України,
голова Української республіканської
партії “Собор”

Кілька тез з приводу обговорюваних проблем.

(1). Аналізуючи зовнішній фактор, роблю висновок, що все складається для нас досить несимпатично. **Україною так звикли користатися, що від цієї її ролі зовнішній світ уже не може відмовитися.** Безбезпека змін його лякає, він переймається скоріше тим, щоб в Україні не стало гірше — і хай би було так, як до сьогодні.

(2). Акценти зовнішнього впливу на громадську свідомість змінюються залежно від динаміки соціально-економічного стану суспільства. А вона сьогодні є позитивною і буде такою до виборів. Отже, вплив зовнішнього чинника на виборця зменшиться. Крім хіба що Росії, бо це “старе, давно відоме”.

Однак динаміка соціально-економічного розвитку не пояснюється ніякою унікальною політикою нинішньої влади. Так склалися обставини на зовнішніх ринках (зокрема, металу). Крім того, сім мільйонів українців, які працюють за кордоном, інвестують до України близько \$10 млрд. щорічно, чого раніше в таких обсягах не було. Зрозуміло, що в перспективі це призведе до краху, але як пояснити це за шість місяців до виборів?

(3). **Вибори відбуватимуться на тлі краху європейських надій України.** У цьому вина правлячого режиму, адже 13 років тому в нас були приблизно такі стартові можливості, як у країн Балтії, а сьогодні ми виявилися “недоЄвропою”, без реальних перспектив інтеграції до ЄС у найближчому майбутньому. Але є й вина самої Європи, яка з цим змирилася і, більше того, в передвиборній ситуації підіграє політичним противникам інтеграції, заявляючи про відсутність

для України перспектив вступу до ЄС. Сьогодні в Старій Європі домінує прагматизм, а в новій Східній Європі — самозакоханість, ейфорія динамічної інтеграції.

(4). **Суспільна свідомість українців роздвоєна.** Коли їх запитують, куди ви хочете — в ЄС чи ЄП, більшість обирає (або донедавна обирала) ЄС, знаючи, що там вищі стандарти життя. Проте на логічне питання, де має бути справжній кордон з контролем і митницями — на Заході чи на Сході, та сама більшість відповідає — на Заході. Люди звикли до кордону на Заході та його відсутності на Сході, а влада нічого не робить, щоб пояснити, в чому полягає національний пріоритет. Ще вчора вибори виглядали як референдум: демократичний і цивілізований Захід — чи анархічний, злиденний, але звичний Схід, і кандидат, який декларував європейський вибір, отримував симпатії виборців. Сьогодні ж ситуація змінилася, і нинішній кандидат В.Янукович отримує загальну підтримку, коли каже: “Нащо нам Європа? Нам головне — європейські стандарти”. Насправді — це підміна понять.

Україна за 13 років своєї незалежності ні на йоту не просунулася на шляху народження нації. А лише нація вибирає майбутнє. Населення ніколи не може не лише вибороти своє майбутнє, а навіть сформулювати його.

(5). На вибори в Україні вже впливає і посилює вплив **іракський фактор**. Здається, що США, маючи проблеми в Іраку, готові Україні пробачити все, аби лише вона вела себе прогнозовано. У політиці, пов’язаній з Іраком, жодних національних інтересів Україна не сформулювала. Вона загалом живе не національними інтересами. Нинішній правлячий еліті все прощається, а суспільство не отримує відповідного зовнішнього сигналу. Думаю, що йдеться не лише про послаблення зовнішнього впливу, спрямованого на забезпечення чесних і справедливих виборів в Україні. Нинішній режим, цинічний за своєю суттю, може вчинити і провокацію, пояснюючи, що це буде помста Україні за Ірак.

(6). Тональність коментарів стосовно майбутніх українських виборів є різною. Вищі посадовці **США заявляють: нам байдуже, хто переможе, важливо, щоб вибори були чесними.** З боку Росії лунає інше: **перемога В.Ющенка була б катастрофою.** Це повторюють усі — від комуніста Г.Зюганова до галериста М.Гельмана. В.Путін нарешті привітав В.Януковича з блискучими економічними успіхами та побажав українській владі спадковості.

А суд США на цьому тлі не хоче залучати до доказів свідчення і записи М.Мельниченка. Для українського суспільства це дуже тривожний сигнал: таким чином виправдовується те, що діялося чи діється в Україні, всі злочинні дії Кучми і його команди. Цей сигнал уже сприймає українська еліта, і мене тривожить, як вона себе веде: прагне не України прислужити, а вгадати Президента. Справді, В.Ющенко, можливо, не найкращий Президент — але що можна сказати про В.Януковича і перспективи України з таким Президентом?

(7). Захід ще не визначився, наскільки жорстко реагувати на порушення, що матимуть місце під час української кампанії. Це демонструє реакція на вибори в Мукачевому. Вона свідчить: якщо вибори Президента будуть такими ж, — нам це пробачать. Є ризик, що Захід буде підходити до України з тими

полегшеними стандартами демократії, які застосовують сьогодні до Йорданії чи Марокко. Ці арабські королівства, разом з Україною, називають у числі найперспективніших сусідів ЄС. Українське прислів'я каже, що краще з розумним загубити, ніж із дурним знайти.

(8). Захід має не підтримувати опозицію, а чітко показати елітам: буде значно краще, якщо вони гратимуть за правилами, а не гратимуть правилами. Він повинен пройти тонкою межею, що відокремлює толерування будь-яких порушень від контрпродуктивної ізоляції за прикладом Білорусі, коли подальший позитивний вплив на місцеві еліти вже неможливий.

(9). В умовах згорання свободи слова, саме Захід утримує чи не останні електронні ЗМІ із загальнонаціональним покриттям — “Свобода”, BBC, “Голос Америки”, — з яких громадяни України ще можуть отримати об'єктивну інформацію. І дуже хотілося б, щоб діяльність цих ЗМІ не згорталася.

(10). Попри все, результати виборів визначатимуться в Україні українцями. Велика помилка шукати рішення за межами України. Переможе той, хто знайде його в українському суспільстві. ■

**ЗАПАДУ С НАМИ ТЯЖЕЛО —
КАК ШАХМАТИСТАМ
С ФУТБОЛИСТАМИ**

Александр МОРОЗОВ,
народный депутат Украины

Предваряя выступление, хотел бы, как представитель “Нашей Украины”, отреагировать на поднятую В.Малинковичем языковую проблему и его оценку соответствующих позиций В.Ющенко. Эта оценка не учитывает реальные факты. Например, решение Национального совета Украины по вопросам телевидения и радиовещания, сужающее возможности использования русского языка в Украине, лидер “Нашей Украины” назвал провокацией.

А теперь по теме.

Влияние на Украину со стороны России и Запада (Европы, США) имеет разную природу, вследствие различия их задач. У Запада — это развитие демократии, достижение тех стандартов жизни, которые Запад считает правильными. В России национальная объединяющая идея все равно остается имперской. Поэтому Россия стремится восстановить влияние на мировые процессы, а демонстрация такого влияния без Украины — невозможна.

Вместе с тем, ЕЭП — скорее политтехнологический прием, чем искреннее намерение. В выводах Кабинета Министров Украины, приложенных к договору, который ратифицировала Верховная Рада, сказано, например, что если Украина не голосовала за то или иное решение в едином регулирующем органе, то она вправе не выполнять его. Тогда зачем ратифицировать договор, зачем вообще ЕЭП — может, честнее вести речь просто о сотрудничестве, а не некоем “едином пространстве”?

Есть и другие сомнения по поводу ЕЭП. На Межпарламентской украинско-российской конференции в Алуште (апрель 2004г.) на мой вопрос, может ли к ЕЭП присоединиться, например, Афганистан

или Пакистан, последовал ответ: “Да, конечно, это открытый договор”. То есть, договор до такой степени открытый, что к нему может присоединиться любой диктаторский режим. В нем нет понятий “демократия”, “свобода слова”, “права человека”. Если представить, что к нему присоединится какой-либо диктаторский режим, то это, согласно принципу, который декларирует Л.Кучма, нас никак не смущает, ибо мы абстрагируемся от политики и занимаемся исключительно экономикой.

Но “Наша Украина” так не считает. Нас “смущает” очевидное игнорирование, во-первых, того простого факта, что нет экономики без политики и наоборот, во-вторых, что союзу, в который собирается вступить Украина, объявившая себя демократическим правовым государством, откровенно безразличны демократические ценности и права человека. Поэтому мы отстаиваем позицию, согласно которой для Украины важно движение к Европейскому Союзу. Важно даже не с вполне конкретной целью вступления, а само по себе — ибо таким образом мы движемся к демократическим стандартам, для нас приемлемым и желательным.

Что касается западного влияния.

Американцам очень сложно влиять на ситуацию в Украине, ибо они находятся в совершенно иной системе координат принятия решений. А руководству Украины достаточно легко заниматься манипуляциями. Яркий пример — телеканал “1+1”, который на 70% принадлежит американским инвесторам и в то же время является одним из главных инструментов по дискредитации политики США. При этом понятно, что инициаторов дискредитации интересуют не Соединенные Штаты, а В.Ющенко. Основная политтехнологическая установка исходит из того, что российский фактор более популярен в Украине, чем американский. Поэтому для победы желаемого кандидата нужно, чтобы этот кандидат был максимально пророссийским и, по возможности, антиамериканским. Так наши политтехнологи пользуются внешними факторами. И внешние факторы становятся внутренними.

Европа как всегда демонстрирует прагматизм, а в последнее время — и усталость от расширения. Помощь украинской демократии, конечно, оказана будет, но очень сдержанная и потому — вряд ли эффективная. Западу вообще тяжело с нами. Как шахматистам с футболистами. Хотя у футболистов тоже есть голова и руки, но они думают по-другому и играют не руками, а ногами. Поэтому, если мы хотим в шахматный клуб, то надо бы хоть шахматные правила выучить. И не стоит, демонстрируя наличие рук, возмущаться, что нас не принимают в шахматный клуб. ■

ВИБОРИ-2004 БУДУТЬ ПОЗБАВЛЕНІ РОМАНТИЗМУ

Ігор ОСТАШ,
заступник голови Комітету Верховної
Ради України у закордонних справах

Попередні президентські вибори в Україні, з точки зору зовнішнього впливу, можна назвати романтичними. Досить було кандидатів у Президенти Л.Кучми заявити про європейський вибір, як ця ідея допомогла йому стати Президентом. Тепер ми бачимо, як він здійснював її протягом усього часу президентства і чим завершує...

Серед факторів, що опосередковано, але значною мірою впливатимуть на перебіг майбутніх президентських виборів в Україні, будуть глобалізаційні, геополітичні, економічні. Зокрема, питання транспортування газу й нафти до Європи, Євразійський транспортний коридор, проекти в галузі електроенергетики. Зараз докладаються надпотужні зусилля, щоб створити державну енергетичну компанію на зразок російської. Ці ласі шматки, безперечно, будуть цікавити наших сусідів; безперечно також, що ця тема буде завуальована, прямо не звучатиме, але вплив матиме великий.

Уже сьогодні зовнішні впливи набувають великої потуги. Про це свідчать і візит до України Дж.Буша-старшого, і обговорення у Верховній Раді теми фінансування виборчих кампаній в Україні через недержавні організації, що існують на гранти іноземних держав; і ЄЄП, що є винятково виборчим проектом, і, нарешті, нещодавній візит В.Януковича до Москви. Очевидно, прем'єр, невпевнений, що українці повірили у зростання економіки на 10% у першому кварталі 2004р., вирішив, що з вуст російського Президента це прозвучить переконливіше.

Європа не дистанціюється від виборів в Україні. Навпаки, вона структурується у ставленні до української політики. Її вплив буде багатоканальним, зокрема, тому, що політичні партії, які братимуть участь у президентських виборах, стали членами (кандидатами у члени чи асоційованими членами) європейських і міжнародних партійних союзів. Усі політичні сили, представлені на європейській сцені, будуть, очевидно, працювати в Україні — так само, як це відбувається зараз у країнах, сусідніх з Україною, де проходять вибори до Європейського парламенту.

У червні 2004р., відразу після виборів до Європарламенту, відбудеться важливий візит до України парламентської трійки: Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Ради Європи і Європарламенту. Це також свідчення того, що Європа не дистанціюється, а дуже цікавиться тим, що відбувається у нового сусіда ЄС. Важливою є участь міжнародних спостерігачів у виборчому процесі: відповідне запрошення передане під час візиту української парламентської делегації до Ради Європи.

Якщо йдеться про європейські організації, доречно відзначити ОБСЄ. Маю досвід керівництва трьома місіями ОБСЄ — в Киргизії, Казахстані та Сербії — і можу засвідчити, що організація є надзвичайно авторитетною. На відміну від інших структур, ОБСЄ

здійснює довгострокове спостереження, що дає можливість ґрунтовного аналізу законодавства, забезпечення свободи ЗМІ, впливу влади на виборчі процеси. Тому, як правило, оцінка ОБСЄ є найбільш точною та авторитетною для інвесторів.

Європа не підтримуватиме певного кандидата. Росія — зробить ставку на кандидата від влади, оскільки для неї дуже важливо зберегти і розвивати її економічні проекти в Україні. Я назвав би цей процес “політичним дерибаном” — інакше його назвати важко, адже про прозорість і демократичність тут не йдеться.

Українське керівництво стоїть зараз перед вибором: чи прислухатися до того, що скаже демократична Європа, чи зробити все можливе, щоб залишитися при владі, знехтувавши при цьому зовнішньою оцінкою, перспективою європейської інтеграції України. Події, які відбувалися останнім часом на виборах різного рівня, зокрема в Мукачевому, засвідчили, що українське керівництво піде на все, щоб зберегти себе при владі — навіть якщо доведеться закрити очі на оцінку виборів світовою спільнотою. Занадто висока ціна цих президентських виборів.

Тому я надзвичайно вітаю зовнішні впливи, спрямовані на те, щоб президентські вибори були прозорими, демократичними, чесними і залишили для України реальну політичну перспективу європейської інтеграції. ■

ВЛАДА МАЄ НАМІР ЗАБЕЗПЕЧИТИ ПЕРЕМОГУ СВОГО ПРЕДСТАВНИКА, ВИКОРИСТОВУЮЧИ БУДЬ-ЯКІ ПОЛІТИЧНІ МЕТОДИ

Володимир ПОЛОХАЛО,
шеф-редактор
журналу “Політична думка”

Надзвичайно важливо прояснити для всіх, включаючи діючого Президента, головне питання: які зовнішні впливи є легітимними, а які — можна вважати втручанням у внутрішні справи України? Це найбільш спекулятивна тема, оскільки для керівних політичних еліт будь-який вплив, якщо він не на їх користь, є втручанням у внутрішні справи України. Критерії втручання/невтручання в концептуальному, науковому сенсі не визначені.

Тому дуже корисними є експертні опитування. Починаючи з грудня 2003р., журнал “Політична думка” провів кілька досліджень, які засвідчують наступне.

По-перше, в експертному середовищі є чітке розуміння того, що вважати втручанням у внутрішні справи країни. Оцінюючи поради й рекомендації доповідачів Моніторингового комітету ПАРЕ стосовно конституційної реформи, висловлені в січні 2004р., 83% опитаних експертів сказали, що ці поради та рекомендації “зроблені якраз у контексті відповідних зобов'язань України як члена Ради Європи і не є втручанням у внутрішні справи України”. 78% експертів погодилися з тим, що “різка критика з боку Л.Кучми, МЗС України та представників більшості у Верховній Раді зауважень доповідачів Моніторингового комітету ПАРЕ суперечать продекларованому європейському вибору України та зашкоджують іміджу України в Європі”, погодилися 78% експертів.

По-друге, не варто перебільшувати значення та позитивні аспекти зовнішнього впливу. За результатами опитування, проведеного у грудні 2003р., лише 17% респондентів вважають, що “об’єктивний і регулярний моніторинг перебігу політичного і виборчого процесу та виконання відповідних міжнародних зобов’язань України з боку міжнародних інституцій та спостерігачів, іноземних ЗМІ має дуже ефективний вплив з точки зору протидії маніпулятивним і “брудним” технологіям”; приблизно 60% відповіли, що цей вплив є “частково ефективним”.

По-третє, експерти чітко диференціюють зовнішній вплив. На питання про те, який із зовнішніх центрів впливу сприятиме вільному волевиявленню громадян, чесним, прозорим і демократичним виборам Президента України, 57% опитаних експертів відповіли — США, 36% — європейська спільнота (Рада Європи, ЄС і т.д.) і 6% — Російська Федерація.

І нарешті — приблизно 80% експертів вважають, що **брутальні порушення виборчого процесу можуть дати спотворення результатів виборів приблизно на 10%, які можуть бути вирішальними.** У цьому сенсі небезпека є величезною.

Що до кампанії проти тих, кого назвали образним словом “грантоїди”. Вважаю, що вона є спланованою і має на меті, по-перше, формування негативного образу демократичних громадських інституцій як таких, що слугують лише Заходу (США чи Європі), по-друге, виправдання того, що в новій редакції Закону “Про вибори Президента України” громадські організації не внесені до числа офіційних спостерігачів. Загалом, ця кампанія є спробою послабити вплив демократичної спільноти на політичний процес в Україні. До речі, окремі олігархи мають тісніші стосунки із західними структурами, ніж інститути громадянського суспільства. В.Пінчук має більш розгалужену інфраструктуру контактів із західними урядовцями та фондами і, хоч не є грантоїдом, але з точки зору західного впливу набагато випереджає нечисленні неурядові організації.

Важливими є наступні висновки.

Перший: **сьогодні серед демократично налаштованих політичних сил, представлених у Парламенті, немає базових консенсусних позицій стосовно ролі неурядових організацій.** У програмах багатьох партій і блоків тези про необхідність громадянського суспільства є, але під час голосування у Верховній Раді виявляється, що ці партії і блоки перебувають під

впливом саме тих політичних сил, які не зацікавлені у становленні неурядових структур. І це може дуже негативно вплинути на характер майбутніх виборів Президента України.

Другий: **влада має намір забезпечити перемогу свого представника, використовуючи будь-які політичні методи,** — готується буквально політична афера на президентських виборах. Потрібно, щоб ця важлива думка постійно циркулювала в суспільстві. Думаю, ми неспроможні зробити вибори абсолютно чи навіть відносно демократичними і прозорими. Але сьогодні є реальні шанси мінімізувати використання “брудних” технологій, адміністративного ресурсу, прямої фальсифікації. Є шанси зробити так, щоб використання цих прийомів не стало вирішальним. Тому ми повинні не залишатися безсторонніми експертами, а доносити свої висновки до широкого загалу. ■

СПІВПРАЦЯ НА ВИБОРАХ МІЖНАРОДНИХ СПОСТЕРІГАЧІВ І ПРЕДСТАВНИКІВ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ — ЦЕ ЛЕГІТИМНИЙ ВПЛИВ НА ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС

Ігор ПОПОВ,
голова правління
Комітету виборців України

Оцінка виборів в Україні міжнародними організаціями та зарубіжними державами є важливою — як і *PR* навколо цього питання у країнах, що є її стратегічними партнерами, оскільки це може вплинути на інвестиції, тарифи і квоти на експорт. Як відомо, М.Олбрайт писала і про інші форми впливу на українську політику. Справді, до виборів і після них ми можемо почути багато нового як із свідчень П.Лазаренка, так і з інших джерел.

На наше, мабуть, нещастя, вибори президентів в Україні та США відбуватимуться майже одночасно. І діючі еліти однаково прагнуть залишитися при владі — тому між ними можуть бути певні домовленості. Дж.Бушу-старшому, який прибув з візитом до України, потрібна, ясна річ, перемога Дж.Буша-молодшого. Єдине, що може вплинути на американського виборця, — це присутність України в Іраку, її участь у подібних операціях з підпорядкуванням силам НАТО. Тому можна очікувати певних змін у відносинах між Україною і США, що впливатимуть на вибори в Україні.

Як завжди, на виборах працюватимуть міжнародні спостерігачі. Найбільшу участь у спостереженні за виборчим процесом братиме ОБСЄ. Як правило, на вибори прибуває місія Бюро демократичних ініціатив і прав людини (БДІПЛ), штаб-квартира якого знаходиться у Варшаві. Бюро відряджає близько 30 спостерігачів терміном на місяць до виборів і близько 300 — на тиждень безпосередньо виборів. Уже зараз Бюро готує таку місію, зокрема, керівник Міжнародної секції БДІПЛ Дж.Мітчелл разом із своїм заступником відвідали Мукачеве. Вони були, мабуть, не просто здивовані, а вражені побаченням, оскільки потрапили саме на ті дільниці, де спочатку бандити, а потім спецназ здійснювали “фізичний вплив” як на членів комісії, так і на народних депутатів України. Безпрецедентним було те, що Бюро зробило після візиту спеціальну заяву.

У спостереженні за президентськими виборами 2004р. головну роль відіграватиме вже не БДІПЛ, а офіс координатора проектів ОБСЄ в Україні, підпорядкований Відню, і спостереження буде більш уважним. Сьогодні ОБСЄ відкриває представництва в кожному обласному центрі України. Спільно з Міністерством закордонних справ України, Центральною виборчою комісією та українськими громадськими організаціями розроблено План дій для проведення максимально чесних виборів в Україні, що містить ряд рекомендацій. Це легітимний вплив, оскільки План розроблений спільно українськими та зарубіжними структурами.

Участь у спостереженні за виборами братиме і місія СНД, чия роботу критикують справедливо. Водночас, досить ефективною могла б бути участь у спостереженні за виборами представників громадських організацій країн СНД.

Зі свого боку, Комітет виборців України, як завжди, сприятиме роботі міжнародних спостерігачів, працюватиме разом із ними як перед виборами, так і в день голосування, зокрема, надаючи об'єктивну і повну інформацію про перебіг виборчого процесу.

Думаю, що саме у формі офіційної співпраці дії з боку міжнародних організацій і зарубіжних країн були б найбільш прийнятними.

Проте, складається враження, що владні інституції України намагаються протидіяти саме легітимному, офіційному впливу міжнародної спільноти на виборчий процес. З боку керівників держави постійно звучать жорсткі заяви з приводу Моніторингового комітету ПАРЕ. У Верховній Раді створюється Тимчасова слідча комісія для вивчення діяльності громадських організацій, що отримують міжнародну допомогу для роботи на виборах, уже протягом місяця ці організації перевіряються податковими установами. Чесно кажучи, це заважає роботі.

Замість недовіри і підозр, ми чекаємо на розуміння і співпрацю. Світовою практикою доведено — прозорість, чесність і демократичність виборів забезпечується не в останню чергу участю у спостереженні за виборчим процесом з боку саме громадських організацій — агента не зовнішнього впливу, а внутрішнього, національного громадянського суспільства. Тому вважаємо за необхідне невідкладно внести до Закону “Про вибори Президента України” зміну, якою визнати право представників громадських організацій бути спостерігачами на виборах-2004. ■

**ПРО ЩО ГОВОРІТЬ ЗАХІД
І МОВЧИТЬ РОСІЯ**

Борис ТАРАСЮК,
голова Комітету Верховної Ради України
з питань Європейської інтеграції,
директор Інституту
Євро-Атлантичного співробітництва

Інститут Євро-Атлантичного співробітництва у квітні 2004р. провів опитування експертів, результати якого загалом збігаються з висновками Центру Разумкова. 71% опитаних вважають, що майбутня президентська кампанія буде найбільш залежною від зовнішніх впливів, порівняно з попередніми,

найбільший вплив на неї здійснюватиме Росія (100% опитаних), другу позицію посіли США (89%), третю — різні європейські структури сумарно (60%). На думку третини опитаних, зовнішній вплив буде спрямований на агітаційну кампанію; вплив на виборчу процедуру та на встановлення результатів виборів відзначили однакове число експертів (по 21%). Найефективнішим впливом на виборчу кампанію в Україні з боку Росії буде вплив на виборців та органи влади, з боку ЄС та США — на органи влади.

Серед ресурсів впливу, якими володіє Росія, найвище оцінено інформаційний (4,62 бала з п'яти), а найнижче — організаційний (3,77). Для ЄС та США, на думку експертів, найвпливовішим ресурсом є політичний (3,13 та 3,88, відповідно), а найслабкішими — фінансово-економічний для ЄС (2,54) та організаційний для США (3,16). За всіма ресурсами домінує Росія, а ЄС поступається США.

Серед зарубіжних лідерів, які найбільшою мірою можуть впливати на президентські вибори в Україні, називають Президента Росії В.Путіна (87% опитаних експертів), Президента США Дж.Буша (68%) і Президента Польщі О.Кваснєвського (18%).

Найвірогіднішими внутрішньополітичними наслідками впливу на виборчу кампанію з боку США і ЄС будуть сприяння утвердженню демократії в Україні (такої думки дотримуються 62% і 69% опитаних, відповідно) та стимулювання ринкових реформ (37% і 53%, відповідно). Водночас, вплив з боку США може призвести до загострення політичного протистояння (31%). Вплив Росії, на думку експертів, призведе до консервації існуючого політичного режиму (72%) та загострення політичного протистояння (56%).

Найвірогіднішими зовнішньополітичними наслідками впливу будуть: з боку ЄС і США — сприяння утвердженню проєвропейського курсу (66% і 40%, відповідно) та посилення позицій в реалізації курсу на членство в ЄС і НАТО (47% і 75%); з боку Росії — сприяння утвердженню євразійських пріоритетів (69%) і посилення стратегічної невизначеності України (44%).

Таким чином, вплив Заходу на виборчу кампанію оцінюється переважно позитивно з точки зору національних інтересів України, а вплив Росії, на думку експертів, ускладнюватиме їх реалізацію.

І справді, на вибори міського голови Мукачівського району США відреагували блискуче, ЄС, як і годиться справжній бюрократичній установі, підійшов до цього питання ґрунтовніше, призначивши дату прийняття офіційного рішення на червень. Проте обидва зовнішньополітичні актори продемонстрували занепокоєння і провели чіткі паралелі між результатами розв'язання конфліктної ситуації в Мукачевому та покаранням винних — і перспективами вільних і прозорих демократичних виборів Президента України.

Росія ж красномовно промовчала. І не через те, що схвалює ці події, а тому, що відіграє зовсім іншу роль в українських виборах. Окремі представники української влади намагалися, як це заведено на теренах СНД, конвертувати політичний жест вступу до ЄП у підтримку свого кандидата на пост Президента особисто В.Путінім. Проте, поведінка російського Президента під час кризи в Грузії та Аджарії засвідчила відхід російської зовнішньої політики від підтримки непопулярних у себе вдома

номенклатурних політичних лідерів країн СНД. Росія вже відмовляється енергетично дотувати Білорусь в обмін на політичні жести Президента О.Лукашенка. **Прагматична політика сучасної російської еліти — це гроші та власність. Тому в обмін на ресурс політичної підтримки Росія В.Путіна вимагатиме власності, а не політичних жестів.** І “Криворіжсталь” — не єдиний ласий шматок для російського бізнесу. Ціна українських президентських виборів для Росії — це також газотранспортна мережа та інші об’єкти, стратегічно важливі для національної безпеки України.

Економічні інтереси США — далеко від України, ЄС — набагато ближче. Проте Україна цікава Заходу, насамперед, як транзитна держава, а монополії на транзит енергоносіїв та інших вона не має. Отож, у разі поразки демократії в українській виборчій кампанії Захід без партнерів не зостанеться, а просто оголосить про існування ще однієї країни, “яка не відбулася”. Росії залишиться радо приєднатися до такої оцінки.

Щоб цього не сталося, маємо ще раз нагадати світові: Україна прагне жити за сучасними демократичними стандартами, а її політична еліта готова діяти за цивілізованими правилами політичної боротьби, що полягають у готовності мирно передати владу тій політичній силі, за яку проголосують більшість громадян. У нашій сучасній історії вже був прецедент мирної передачі влади від Президента Л.Кравчука Президенту Л.Кучмі. Це мало величезний вплив на сприйняття світом України як демократичної держави. **Ніщо так не покращує імідж країни на зовнішній арені, як мирна демократична передача влади на основі чесних, прозорих і відкритих виборів за зрозумілими для світу правилами гри.** ■

**ВАЖНА РОЛЬ ВНЕШНИХ СИЛ
В ЛЕГИТИМАЦИИ РЕЗУЛЬТАТОВ
ВЫБОРОВ**

Владимир ФЕСЕНКО,
председатель правления
Центра прикладных политических
исследований “Пента”

Внешнее влияние на украинские выборы существенно преувеличено, на этой теме активно спекулируют не только власть, но и оппозиция. Более того, обе стороны стремятся усилить влияние внешнего фактора в собственных целях.

Я понимаю представителей оппозиции и экспертов, которые определяют влияние Запада как сдерживающий фактор, способствующий демократизации политических процессов в Украине. Действительно, если бы не влияние Запада, то авторитарные тенденции в Украине были бы гораздо сильнее. Но очевидно и другое: благие цели могут иметь не самые благие последствия. Сейчас часто звучат призывы к представителям Запада усилить влияние (давление) на Украину. З.Бжезинский в ответ заявил, что прямая поддержка тех или иных политических сил в Украине была бы контрпродуктивной с точки зрения национальных интересов США. Я бы добавил: и национальных интересов Украины — не тактических, на 2004г., а стратегических.

Различия между влиянием и вмешательством определить сложно, но граница между ними существует. Если, наблюдается прямая поддержка кандидатов со стороны внешних сил, можно говорить о вмешательстве во внутренние дела. Впрочем, тут есть нюансы: вряд ли сейчас В.Путин прямо призовет украинских избирателей голосовать за конкретного кандидата. Думаю, Россия будет действовать более гибко. Однако элементы прямого вмешательства, прежде всего, со стороны России, уже ощутимы.

Запад, прежде всего США, тоже может вмешиваться, но с формальной точки зрения его позиция следующая: мы за честные выборы, пусть победит любой кандидат в честной борьбе. Такая позиция все же более джентльменская, нежели прямое давление в пользу того или иного кандидата.

О специфике воздействия США и России. США оказывает влияние, прежде всего, на руководство страны и верхушку политической элиты. Влияние на общественное мнение в стране не так велико, чтобы принимать его во внимание. Влияние через гранты — спекулятивный прием, используемый противниками оппозиции. Этот фактор влияния, несомненно, используется для поддержки демократических сил, а они сейчас сосредоточены в лагере оппозиции. Причем, грантоеды не такие уж прозападные агенты влияния, потенциальные шпионы и т.д. Просто им не нравится сегодняшний политический режим и нынешняя ситуация в стране. Их личные интересы и ценности совпадают с ценностями западного демократического мира.

Влияние России будет очень сильным, но сомневаюся, что решающим. В восточном факторе можно выделить несколько аспектов.

Популярность В.Путина. Его личная поддержка будет одним из серьезнейших факторов влияния на избирательный процесс в Украине. Вряд ли это будет прямая поддержка — скорее знаковые жесты, как, например, встреча с В.Януковичем. Но эффект будет отнюдь не однозначным. Могут столкнуться доверие к В.Путину и, недоверие к кандидату, например, В.Януковичу. И каков будет результат — неизвестно. На российских региональных выборах было немало случаев, когда поддержка В.Путиным того или иного кандидата не приводила к необходимому результату. Думаю, в Украине влияние фактора В.Путина будет меньшим, чем в России, и этот фактор не будет решающим.

Проект ЕЭП. Технология раскола страны на сторонников и противников ЕЭП наверняка будет использована. Но еще в большей степени, чем фактор В.Путина эта проблема будет восприниматься абстрактно. Значительная часть населения с трудом представляют себе, во что выльется ЕЭП. Даже большая часть политической элиты воспринимает его абстрактно. Такие достаточно сложные политико-экономические модели всерьез не повлияют на общественное мнение.

Российские СМИ. По результатам опроса Института социологии НАН Украины, масштабы влияния российских СМИ в Украине следующие. Аудитория самой влиятельной российской газеты в Украине “Аргументы и факты” — 18%, уровень доверия — 13%. Следующая по влиянию — “Комсомольская правда в Украине”: аудитория — 6%, уровень доверия — 3%.

Телеканал “ОРТ”: аудиторія — около 15%, довіре — 9%. Телеканал “НТВ”: аудиторія — 11%, рівень довіри — 7%. Другі російські телеканали: аудиторія — 5%, довіре — менше 3%. То єсть, впливе вельма ограниченне, и тоже не будет решающим.

Политтехнологи. Зная закулисну сторону политического процесса, могу сказать: и в оппозиции работают российские политтехнологи. Более того, их там гораздо больше, чем западных. Кстати, европейские и американские политтехнологи, работавшие в Украине, были в основном российского происхождения. Уровень эффективности их работы показали парламентские выборы 2002г. Это профессионалы, которые в большинстве случаев не учитывают украинской специфики. Поэтому их КПД низок.

Вывод: влияние российского фактора, несомненно, будет достаточно весомым, но не решающим.

Роль внешних сил в легитимации результатов выборов в Украине. Проблема серьезная, ибо власть не доверяет оппозиции и наоборот. Вельма вероятно, что результаты выборов будут оспорены. Отмечу два момента: во-первых, влияние оценок ОБСЕ. По выборам в Армении, Азербайджане и России они были очень критичны, в некоторых случаях — негативны. Однако, эффективность влияния таких оценок невелика. Публичное порицание не повлияло на внутривнутриполитические процессы в этих странах и на отношение к ним международного сообщества. Должны действовать более серьезные факторы влияния.

Во-вторых, роль США и России может быть действительно позитивной и весомой с точки зрения легитимации результатов выборов. Позитив в том, чтобы не допустить конфликтного развития событий как на самих президентских выборах, так и сразу после них. Крайне важна именно такая роль и США, и России. Если они к тому же договорятся действовать хотя бы частично сообща, то влияние админресурса, “грязных” избирательных технологий, и тем более — вероятность фальсификации результатов выборов будут существенно снижены. ■

**ВЛАДА ЩЕ НЕ ВИЗНАЧИЛАСЯ У
СТАВЛЕННІ ДО УЧАСТІ ГРОМАДСЬКИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ У ВИБОРЧИХ ПРОЦЕДУРАХ**

Олександр ЧЕРКАШИН,
голова Комітету
“Рівність можливостей”

Захід заявляє, що погодиться з будь-яким переможцем, якщо вибори відбудуться демократично. Не зовсім коректно є теза про те, що західні країни, насамперед США, підтримуватимуть “прозахідного” кандидата — для того, щоб “відірвати” Україну від Росії і тим самим послабити останню. На Заході дедалі частіше конфліктогенний спосіб розв’язання проблем заміщується прагматичним. Там розуміють: у контексті російських демографічних процесів, що відбуватимуться впродовж наступних 20-30 років (з огляду на східний і китайський фактори), саме Росії потрібна прозахідна Україна — потрібна як чинник, що буде європеїзувати Росію, а не стане буфером між нею і Європою.

Тим часом, Росію дійсно мало турбує демократичність процедур виборів, її цікавить переможець — який найбільшою мірою відповідатиме не зовсім мотиваційно правильній російській стратегії — дедалі більшому втягуванню України у свою орбіту. З огляду на нехтування демократичністю процедур і водночас, прагнення посилити вплив на Україну, “російський фактор” на виборах-2004 може бути дестабілізуючим.

Які українські громадські організації (з огляду на їх ресурси та програми діяльності) можуть бути використані у ролі своєрідних посередників, що справлятимуть той чи інший вплив?

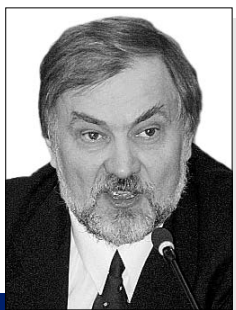
Український третій сектор, порівняно із ситуацією на Заході, є певною мірою деформованим на користь організацій, що реалізують політичні проекти. У США і Європі більшість організацій третього сектору далекі від політики, вони працюють над проблемами захисту бідних, боротьби з наркоманією, СНІДом тощо. В Україні такі організації теж є, однак напевно чи можна вважати їх впливовими структурами.

Є також організації, що працюють над економічними і соціальними проектами. Економічні проекти, як правило, зводяться до підтримки малого і середнього бізнесу, лобювання певних законопроектів. Будь-який вплив таких організацій на процес виборів виглядає сумнівним.

Нарешті, є організації, одну з яких я представляю, — що займаються моніторинговими проектами (ЗМІ, громадської думки). Якщо під об’єктом впливу розуміти широке коло виборців, то вплив таких організацій на вибори не є великим; якщо представників еліт — відчутнішим. Однак найбільший вплив організації, що займаються моніторингом, справлятимуть на ставлення до результатів виборів, на визнання їх тією чи іншою стороною легітимними. І якщо в забезпеченні прозорості процедури виборів вони є агентами впливу, то це — агенти демократії.

Стосовно виборчого процесу українська влада ще до кінця не визначилася — грати в шахи чи в “Чапаєва”. Її співпраця (хоча б умовна) з громадським сектором означатиме певну легітимність процедур. Проте, окреслюються інші тенденції: дискредитації українського третього сектору; створення штучних квазігромадських структур; ігнорування неурядових організацій, у т.ч. з боку підконтрольних владі ЗМІ. Звичайно, це може спричинити згорання демократичних процесів в Україні. ■

ЕСЛИ РОССИЯ НЕ ДОПУСТИТ ОШИБОК, ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ВЫБОРЫ В УКРАИНЕ БУДЕТ РЕШАЮЩИМ*

Вячеслав ИГРУНОВ,
директор Международного института
гуманитарно-политических исследований, Россия

Президентские выборы в Украине происходят в момент формирования новых геополитических реалий, поэтому они не могут оставить равнодушными главных игроков на этой арене. Но только Европа, Соединенные Штаты и Россия могут реально оказать влияние на ход и исход кампании. И их поведение всецело объясняется их долгосрочными интересами.

Заинтересованные стороны и их геополитические интересы

Соединенные Штаты Америки, став единственной мировой сверхдержавой, возложили на себя обязанности по установлению нового мирового порядка, взяв ответственность не только за международные отношения, но и за формирование политических режимов во всех важных для Америки странах мира. Например, обеспечение демократии и прав женщин в нефтеносном Ираке достойно ведения широкомасштабной войны, в которую вовлекаются дружественные государства и которая в состоянии дестабилизировать ситуацию в Передней Азии в целом. Понятно, что создание мировой империи требует чрезвычайного напряжения сил, поэтому и возникают принципы типа “кто не с нами, тот против нас”. Вполне в соответствии с этими принципами, некоторые горячие головы в США призывали объявить Францию потенциальным противником. К потенциальным противникам еще естественней отнести Россию, которая не менее Франции противостояла иракской войне. К тому же, Россия, еще недавний противник в холодной войне, позволяет себе вести собственную политику, например, в постсоветском пространстве, а также может оказаться союзником Китая, способного создать самую мощную экономику мира.

Соединенные Штаты, озабоченные строительством глобальной империи, не могут допустить соперничества где бы то ни было, о чем Президент Дж.Буш

заявил прямо и однозначно. А так как естественный ход событий не способствует достижению Америкой абсолютного господства, то Соединенные Штаты обречены на превентивные действия по ослаблению потенциальных противников. Ослабление России в этом русле является важной стратегической задачей США, и неустанный борец с Россией З.Бжезинский имеет план сокрушения старого противника. Украине в этом плане отводилась и отводится ключевая роль. Поскольку сближение с Украиной усиливает Россию, то необходимо, приведя антироссийского кандидата к власти, использовать все возможности, чтобы окончательно вывести Украину из зоны российского влияния.

Западная Европа больше всего заинтересована в сохранении стабильности. Ей важно, чтобы на границах Евросоюза располагались устойчивые демократические государства, со стороны которых Европе не угрожала бы опасность. Ослабление России никак не в ее интересах, поскольку Россия играет важную роль в поддержании стабильности в Азии. Ослабление России означало бы рост потенциальной угрозы и еще большую зависимость от Соединенных Штатов, чье доминирование “старую Европу” не радует. Вместе с тем, противопоставление двух крупнейших постсоветских стран увеличивает ответственность Запада за ситуацию в Украине, к чему Европа сегодня не готова. Беспрецедентное расширение ЕС, по большому счету, ослабило Европу, требуя времени на реальную интеграцию новых стран. И проблемы носят не только экономический характер.

* Друкується мовою оригіналу.

Социально-политический климат Словакии весьма отличен от датского, например. Не говоря уже о Кипре. Европе хватит своих забот. Тем более, что там постоянно растут межэтническая напряженность и связанный с ней правый радикализм. В этом отношении Украина, чреватая конфликтами, для Европы просто опасна. И если бы Европа, по крайней мере “старая Европа”, не опасалась усиления авторитарности в российской политике, она, безусловно, готова была бы оставить Украину в зоне российской ответственности.

При этом Европа не едина. Старые европейские государства, прежде всего Германия и Франция, хотели бы видеть ЕС сильным государством, в т.ч. противостоящим гегемонии США. Появление в ЕС так называемой “новой Европы” превращает “старую Европу” из континента в остров. На западе — Великобритания с ее особыми отношениями с Америкой, на востоке — “новая Европа”, для которой ЕС — это не новая идентичность, а всего лишь путь к достижению материального благополучия. Америка выкручивает ЕС руки, настаивая на присоединении к ней своего верного союзника Турции. В такой ситуации инициаторы объединения Европы — Франция и Германия — оказываются у разбитого корыта. Они не получают сильного государства, но обременяют себя множеством проблем, для решения которых у престарелой Европы нет ни сил, ни воли. Поэтому “старая Европа” не заинтересована в ослаблении российско-украинских связей. “Новая Европа”, прежде всего Польша и страны Балтии, напротив, заинтересованы не только в ослаблении российско-украинского партнерства, но и в вовлечении Украины в ЕС и НАТО. И уже в силу вышеописанных противоречий, Европа как целое не сможет проводить на Украине политическую линию во время президентских выборов. Но можно не сомневаться, что Европа в высшей степени не желает видеть Украину авторитарной и будет заинтересована в соблюдении демократической процедуры. В этом смысле ее давление на украинскую политику будет значительным. Но не более того.

Совсем иное дело **Россия**. Ее мало беспокоит уровень демократических стандартов. Она готова на сотрудничество с любым туркменбаши, если не видит разумных альтернатив. Поэтому со стороны российской власти и большей части политической элиты вопросов к процедуре не будет. Зато Россию будет интересовать результат выборов. Победа В.Ющенко, сама по себе нежелательная для российской элиты, осложняется риском ужесточения курса на противопоставление Украины России, которая может возобладать, в случае — весьма вероятном — победы демократов на выборах в США. Тогда доктрина З.Бжезинского может найти хорошую опору в окружении В.Ющенко, и все усилия по укреплению российско-украинского взаимодействия, затраченные Москвой за последние годы, пойдут прахом. Перед Россией встает кошмарная перспектива.

С одной стороны, разворот Украины в сторону от России, чего с постоянной настойчивостью требует от нее Государственный департамент США, нанесет России непоправимый политический удар и усложнит экономическое сотрудничество. С другой, добившись в Украине своих целей, Госдеп сосредоточится на Белоруссии, где вполне вероятно развитие событий по грузинскому (сербскому) сценарию. Тогда России

придется выбирать между поддержкой А.Лукашенко — что вызывает в Москве отвращение — и установлением националистического прозападного режима в Белоруссии. Второй сценарий куда более вероятен. Но если он будет реализован, то останется один шаг до реализации излюбленной идеи В.Ландсбергиса о создании черноморско-балтийского коридора, отрезающего Россию от Западной Европы. Особенно если вспомнить о нефтепроводе Баку — Джейхан с его продолжением Одесса — Броды. И если бы Европа была единой политически, для России это не составило бы проблемы. Но фактический контроль над этим коридором со стороны США создает инструмент давления как на Россию, так и на “старую Европу”. Фактически США получают возможность через сателлитов диктовать свои условия России и ограничивать возможности Германии.

Но и это полбеды. Победа прозападного политика, которая будет использована для осложнения отношений с Россией, открывает две равно неприемлемые альтернативы. Одна заключается в том, что Украина — без России — может оказаться в сфере ответственности НАТО и ЕС. Произойдет это не скоро, но в перспективе 10-15 лет такая возможность, в принципе, реализуема. Другая — это превращение Украины в страну-лимитроф, отгораживающую благополучную и демократическую Европу от больной и авторитарной России. Со среднесрочной перспективой и связаны основные опасения.

Если отношения с Россией будут развиваться неблагоприятно, то о “самых высоких темпах роста экономики” придется забыть. Кроме того, возрастет напряженность на почве неадекватной языковой политики, а также напряженность в Крыму. Мировая ситуация — отчасти в Европе, но, прежде всего, в Азии — к этому времени станет гораздо более сложной и взрывоопасной. Соединенные Штаты достигнут пределов своей экспансии и не смогут распространять свое влияние на новые ареалы. Это означает, что границы ЕС и НАТО затвердеют, а Россия (по второму варианту — вместе с Украиной) окажется один на один со своими проблемами в Азии. И справиться в одиночку с ними она не сможет. Дестабилизация в России будет достаточной, чтобы поставить вопрос о пересмотре границ Федерации. Что немедленно приведет к конфликтам, по крайней мере, на Северном Кавказе, которые аукнутся и в Крыму. Украина столкнется с миграционными потоками, сходными с теми, которые сегодня принимает Россия. Наивно полагать, что Украина сможет отгородиться от них демаркацией границ. Францию соединяет с Африкой только Марсель, и этого достаточно, чтобы Франция не могла справиться с незаконной миграцией. Только с Россией Украину объединяет 2000 км сухопутной границы. А на Кубани, в Ставрополье, Казахстане и Поволжье живут миллионы людей, которые в трудное время вспомнят о своих украинских корнях. Европа (при первом варианте), возможно, поможет справиться Украине с ее проблемами. Но решение не будет легким, а главное — устойчивым. Потому что напряженность в мире неостановима, и ослабление России окажется лишь ступенькой к ее дезинтеграции. Российские проблемы станут проблемами европейскими.

Европа, отгороженная от остального мира морями и океанами, прикрытая с востока Российской империей

и ее “продолжателями”, забыла об угрозах, которые на протяжении веков терзали ее. США и вовсе мало понимают реалии и своим параноидальным стремлением навязать всему миру “американский образ жизни” в состоянии только ухудшить ситуацию. Кроме того, в случае крайне неблагоприятного развития событий, США смогут вернуться к изоляционизму, предоставив Старый Свет на многие десятилетия самому себе. Россию же такой сценарий не устраивает.

Главное стремление России — зафиксировать стабильность на приемлемом уровне (не торопясь строить образцовые демократии в Средней Азии или на Ближнем Востоке). Самостоятельно это Россия сделать не может, поэтому она не хочет оказаться вне европейского поля и борется с близорукостью цивилизационно дряхлеющей Европы. Совместно с Украиной, России будет легче обеспечить европейское будущее, экономическое развитие, прежде всего, прорыв на рынок высоких технологий. Не конкуренция, а общая политика в Азии поможет России и Европе отложить неблагоприятное развитие политических и демографических процессов и, возможно, обеспечить время для поиска принципиально новой мировой конструкции. Именно поэтому выборы Президента в Украине для России, в отличие от Европы и США, это не еще один опыт на пути к демократии, а вопрос самого существования российского государства.

Таковы, на мой взгляд, мотивы, определяющие отношение основных геополитических центров, заинтересованных в исходе президентских выборов в Украине. Сегодня, когда лидеры президентской гонки, кажется, определились, легко говорить и о том, как преломятся эти интересы в поддержке кандидатов.

Преломление интересов сторон в поддержке кандидатов

Поскольку В.Ющенко традиционно рассматривается как кандидат проамериканский, поскольку его окружение в мягкой или довольно жесткой форме проникнуто национализмом и во всю эту команду уже вложено достаточно средств и усилий, нет никаких сомнений, что этот кандидат будет пользоваться абсолютной и полной поддержкой США.

И по этой же причине у официальной России не остается альтернатив. Она однозначно будет поддерживать В.Януковича, рассматривая его в качестве рака на безрыбье. Конечно, географическая близость России и ее политический ландшафт делают важным идеологические различия в российской элите. Но политические партии, которые могли бы поддержать В.Ющенко, например, СПС, достаточно слабы и пользуются не слишком большим авторитетом не только у себя на Родине, но и в Украине. Другие же силы — а практически вся политическая элита готова сотрудничать с В.Ющенко в случае победы — займут позицию наблюдателя, поскольку открытая поддержка В.Януковича плохо вяжется с демократическими идеалами. Исключение составят националисты-государственники, которые могут активно вмешаться в избирательную борьбу.

Что же касается позиции Европы, то она, несомненно, будет болеть за В.Ющенко, прежде всего потому, что ее заботит развитие демократии, а с В.Януковичем — и как преемником Л.Кучмы, и как представителем донецкого клана, вряд ли связываются перспективы демократического ренессанса. Поскольку в избирательной кампании в Украине будет использоваться административный ресурс, постольку, естественно, она будет сопровождаться громкими возмущенными криками болельщиков. Независимые западные наблюдатели плюс заявления и резолюции постфактум — вот все, что сможет предложить ЕС на украинских выборах. Поэтому имеет смысл остановиться только на поведении двух зарубежных игроков — а что они будут игроками, а не болельщиками, сомнений мало.

Соединенные Штаты и Россия: позиции в украинской президентской кампании

Соединенные Штаты Америки обладают мощными возможностями влияния на избирательную кампанию. Это, прежде всего, публичные заявления официальных лиц и известных политиков, кампании в американской прессе, которые будут не только воздействовать на общественное мнение в Украине, но и отражаться на позициях многих европейских СМИ. Это вояжи М.Олбрайт или иных политических деятелей, сопровождающиеся обличениями, посулами, угрозами. Это работа фондов и содействие косвенному финансированию кампании. Это работа американских политтехнологов. Это те или иные государственные решения, касающиеся Украины. И, наконец, самое сильное оружие — дело П.Лазаренко. При этом оно может быть использовано не только для дискредитации нынешней украинской власти, но и для дискредитации России или конкретных политических деятелей, влияющих на ход избирательной кампании в Украине.

Набор российских возможностей немногим отличается от американского. У России, правда, мало денег, и рассчитывать на материальную помощь с ее стороны было бы опрометчиво. Если, конечно, не иметь в виду частный бизнес, который, несомненно, будет выделять средства в избирательные фонды кандидатов. Но поскольку эти средства распределяются приблизительно равномерно между фаворитами, то их можно не принимать во внимание. Я имею в виду, что не существует поддерживаемых российским государством фондов, которые могли бы обучить и мобилизовать наблюдателей на избирательные участки,

обучить членов избирательных штабов, предоставить методическую литературу и т.д. Но главное, в общественном сознании Украины отсутствует миф о неизбежном бурном процветании вследствие дружбы с Россией, в то время как аналогичный миф по отношению к США наличествует. А что касается мелких подачек, то донецкий клан в них не нуждается. Даже российские политтехнологи, которые заполонят Украину, будут работать почти исключительно на украинские деньги.

Самое сильное оружие России на выборах — это, конечно, различные решения государственного уровня. И необязательно решения. Могут быть громкие заявления. Поскольку реальное сотрудничество России и Украины имеет для последней первостепенное значение, то найдется масса возможностей приурочить тот или иной шаг к избирательной кампании. Например, можно отпирать рост товарооборота между нашими странами, если он продолжится. А судя по всему, эта стратегия имеет высокие шансы. **Можно подписать очередное соглашение о продвижении к созданию зоны свободной торговли или будущих совместных космических программах.** Поскольку множество из заявленных документов остаются на бумаге, Россия в этом отношении обладает явным преимуществом перед Соединенными Штатами — те способны подписывать только документы, имеющие юридическую силу.

Заявления российских государственных деятелей, прежде всего В.Путина, встречи официальных лиц, которым можно придать празднично-рутинный характер, все это может создать приподнято-торжественный характер российско-украинским отношениям. А это, в свою очередь, скажется на желании голосовать за кандидата, которого явно поддерживает Москва.

Если западная пресса, в основном благожелательная для В.Ющенко, может получить звучание в Украине только путем выборочного цитирования, то российские СМИ, прежде всего, электронные, доступны большей части украинского населения напрямую. Поэтому, в сущности, поддерживаемый Россией кандидат будет иметь заведомо более широкие каналы агитации, чем кандидат, противопоставляющий себя России. Само наличие этого фактора делает существенной для В.Ющенко коррекцию своего имиджа и требует активной работы с российской политической элитой.

Эффективность зарубежного влияния во время президентских выборов определяется не только, даже не столько квалификацией исполнителей, продуманностью политики, — сколько раскладом симпатий среди украинского населения. Если американцы достаточно хорошо взвешивают свои шаги, опираются на продуманную политику и долгую традицию, если их политтехнологов можно всерьез считать профессионалами, то это еще не значит, что влияние Америки будет доминирующим. Симпатии населения Украины к Соединенным Штатам настолько ограничены, что вести свою линию на общенациональном уровне США возможно только в узких рамках. Им легче дискредитировать действующую власть, чем явно

указывать на своего ставленника. Напротив, слишком явные американские симпатии могут помешать В.Ющенко завоевать поддержку на Востоке и Юге, где проживает большая часть избирателей.

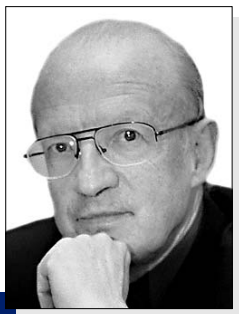
Эффективность американского влияния будет снижена и потому, что предстоящая президентская кампания в США потребует отвлечения слишком многих сил для внутренней борьбы, и на долю Украины достанется не так уж много внимания. Более того, во внутривнутриполитических играх отношения с Россией могут оказаться для США настолько более важными, чем доминирование на постсоветском пространстве, что Америка не захочет нарываться на какие-нибудь демарши со стороны России из-за слишком резких действий в Украине. В этом отношении доминирующая роль принадлежит развитию ситуации в Ираке. Если американцам не удастся стабилизировать положение в этой стране, и они потерпят поражение в установлении “образцовой демократии” — а это в высшей степени вероятно, — то влияние США на внутривнутриукраинскую ситуацию будет скорее негативным. Положение могла бы исправить Европа, пользующаяся несравненно более серьезными симпатиями населения, но, как было сказано выше, она не может проводить явно выраженной единой политики за пределами защиты демократических процедур.

Таким образом, если Россия не допустит каких-нибудь катастрофических ошибок, то баланс внешнего влияния явно в пользу пророссийского кандидата. Однако Россия не раз доказывала, что способна ошибаться. Открытая поддержка блока “За единую Украину!” привела не столько к успеху этого блока, сколько к ухудшению имиджа российской политики. Долгосрочной линии поведения в свете президентской кампании в Украине у России не было. Она старалась не выстраивать своей политики, пока “они там, на Украине, сами не определятся”. А как определялись в Украине, известно. Кроме того, ошибки, типа Тузлы, свидетельствуют, что в Москве не слишком точно понимают настроения в Украине и способны допускать ошибки в самых болезненных областях.

Эти ошибки могут быть усилены вылазками националистов-державников, которые захотят оказать поддержку, скажем, В.Януковичу, и напугают украинцев так, что В.Януковичу придется дистанцироваться от России. Тогда вся работа Москвы может пойти насмарку. Правда, надо сказать, В.Ющенко провел хорошую работу с российскими депутатами, и самые энергичные из них, видимо, склонны видеть в В.Ющенко разумного партнера, а потому не будут готовы на опрометчивые действия. Это может помочь не только В.Януковичу, избавив его от медвежьих услуг, но и самому В.Ющенко, избавляя его от необходимости делать резкие антироссийские заявления в ходе кампании.

С другой стороны, **выборы Президента Украины столь важны для России, что, возможно, Кремль сосредоточит самые квалифицированные силы на этом направлении, чтобы не допускать ошибок. И в этом случае влияние Москвы может оказаться решающим.** ■

ВЫБОРЫ В УКРАИНЕ: РОССИЙСКИЙ ФАКТОР*

Андрей ПИОНТКОВСКИЙ,
директор Центра стратегических исследований, Россия

Результаты президентских выборов в Украине, безусловно, скажутся на внешней политике страны и в целом на ситуации в регионе. Очевидно, что в этот период на Украине будут сфокусированы интересы нескольких центров внешнего влияния. Нынешняя российская политическая публицистика ставит эту проблему, на мой взгляд, крайне остро, чуть ли не в истерической форме. Выборы в Украине рассматриваются едва ли не как некий Армагеддон, последний бой сил добра и зла, сил российского и, соответственно, американского влияния на постсоветском пространстве.

Фактор внешнего влияния со знаком “минус” и “плюс”

В политическом лексиконе часто используют термины “внешнее влияние” и “вмешательство во внутренние дела”. Однако, провести четкую грань между ними крайне сложно. Попытка дать юридическое определение сводится к очевидному постулату: внешнее влияние оборачивается вмешательством, если начинает нарушаться законодательство страны. Например, когда политические партии, участвующие в избирательном процессе, финансируются из иностранных источников. С другой стороны, есть масса возможностей и каналов значительного влияния, которые не нарушают юридические нормы. Скажем, внешняя сторона, желающая поддержать правительство во время выборов против оппозиции, идет на определенные экономические уступки. Является ли это вмешательством во внутренние дела страны?

Довольно условны и качественные оценки внешнего влияния в координатах позитив-негатив. Избирательный процесс — это борьба. И то, что одна сторона будет считать позитивным, другая оценит как негатив. Все зависит от политической позиции.

Однако, можно составить список акций, которые являются приемами черного *PR*. Для примера возьмем недавнюю историю с кандидатом в Президенты РФ И.Рыбкиным, которая сейчас начинает использоваться определенными политическими силами как фактор украинской избирательной кампании для дискредитации оппозиции. Это классический пример черного *PR*, который, безусловно, можно назвать негативным.

Впрочем, те силы в Украине, которые противостоят оппозиции, поддерживают Президента Л.Кучму (и априори его будущего преемника), с подобной оценкой не согласятся.

В свою очередь, внешнее влияние, направленное на поддержку проведения честных, прозрачных и справедливых выборов, можно оценивать со знаком плюс.

Основные центры внешнего влияния: различия по сути и по форме

К числу основных центров внешнего влияния в контексте президентских выборов в Украине можно отнести Россию, США и Европу (Европейский Союз). Проблема в этом треугольнике заключается в том, что ключевым приоритетом для большинства представителей и украинской элиты, и украинского общества является долгосрочная ориентация на интеграцию в Европу. Украина видит себя, пусть не завтра, и не послезавтра, а через 10-15 лет членом ЕС. В то же время, в России это вызывает раздражение, которое трудно объяснить рационально. Ибо время от времени сама Москва торжественно заявляет об исключительной важности сотрудничества с Европой, о том, что Россия — это часть Европы и т.д.

Тем не менее, в последнее время в России чрезвычайно популярными стали неоимперские идеи. По существу все российские политики, от Д.Рогозина до А.Чубайса с его концепцией либеральной империи, одержимы идеей доминирования России на постсоветском пространстве, в т.ч. в Украине.

* Друкується мовою оригіналу.

Участвуя в теледебатах на ОРТ с А.Чубайсом, я задал ему прямой вопрос: “Вы хотите построить российскую либеральную империю. Но, наверно, невозможно представить эту империю без такой жемчужины в ее короне, как Украина. Это то же самое, что Индия для Британской империи. Однако, мы вполне прекрасно понимаем, что через 10-15 лет Украина будет членом ЕС”. Он мне ответил: “А почему Вы так пессимистичны?” То есть, для нашей политической элиты движение Украины в сторону ЕС — это пессимистический сценарий. 10 лет наша внешняя политика боролась с расширением НАТО, теперь мы будем бороться с расширением ЕС.

В свою очередь, для США, которые с одобрением смотрят на движение Украины в Европу, и для Европейского Союза ход и результаты украинских выборов безразличны. Но, скажем откровенно, для европейской и американской политики, это — не самый главный приоритет...

В обобщенном виде западный и российский факторы влияния существенно отличаются по сути и по форме. **По сути**, западный фактор влияния — это фактор перспективы, успеха. Запад — это стратегический горизонт. Запад привлекателен, прежде всего, этой идеей цивилизованного успеха. Украина хочет быть частью цивилизованной, успешной, процветающей Европы.

Российский фактор влияния несколько более приземленный, более конкретный. Российский фактор — это сегодняшние экономические интересы. Ибо до вступления в ЕС очень далеко, а сегодня украинский бизнес заинтересован и в более низких ценах на сырье, и в более свободном доступе своей продукции на российские рынки.

Различаются западный и российский факторы и **по форме** влияния. Российская форма влияния иллюстрируется недавней встречей 17 марта 2004г. Л.Кучмы с В.Путиным, на которой, очевидно, шла речь о поддержке правопреемника украинского Президента, и видимо, звучали некие обещания с украинской стороны. Но о подоплеке встречи можно лишь догадываться, ибо российская форма влияния более закулисная.

Влияние Запада носит более открытый характер. На конференции “Украина в Европе и мире”, прошедшей в марте 2004г. в Киеве, представители стран Запада поясняли, в чем заключаются интересы их государств применительно к выборам в Украине. В том, чтобы эти выборы были справедливыми, прозрачными и демократичными, чтобы состоялась демократическая передача власти.

Услуги империи просьба не предлагать...

Весьма сложно сформулировать национальные интересы России (политические, экономические) применительно к ситуации президентских выборов в Украине, поскольку для этого нужно определить носителя этих национальных интересов. Если им считать российский политический класс, то он сегодня формулирует свой интерес как построение некой либеральной империи или доминирование на постсоветском пространстве.

На мой взгляд, это совершенно абсурдная цель, обусловленная не какими-либо экономическими, политическими факторами, а чисто психологическими,

неким комплексом доминирования. Эта идея совершенно бесперспективна, ибо российской элите нечего предложить своим соседям, кроме помпезных разговоров о своем величии, о мессианском имперском предназначении русского этноса и т.д.

Я часто в спорах со своими российскими коллегами привожу аргумент, который кажется мне убедительным. Россия не в первый раз теряет империю, — она ее потеряла в 1917 году. Но вскоре триумфально восстановила, не обладая особой силой, потому что была коммунистическая идея. Идея была ложной, ее реализация — преступной, но голодная Красная Армия на штыках принесла эту идею, у которой были десятки миллионов сторонников, и в Украине, и на Кавказе, и в Центральной Азии. Так принятие Россией коммунистической идеологии помогло продлить существование Российской империи на 70 лет.

А что сейчас может предложить Россия Украине, Кавказу и Средней Азии, кроме своего надутого величия? Ничего, кроме дешевых газа и нефти. Но это мы уже проходили с белорусским Президентом А.Лукашенко, который прекрасно понимал и использовал эти комплексы российской элиты.

Он приезжал в Москву, подписывал очередной пустой документ об окончательном объединении. Потом получал поставки на миллиарды долларов газа и нефти. Эта игра продолжалась 10 лет. Похоже, что все, на что надеется российская элита, после того как ее водил за нос А.Лукашенко, возобновить подобную игру с Украиной, только в гораздо большем масштабе.

Полагаю, найдутся в Киеве политики, которые скажут: “Ну хорошо, если россияне хотят, чтобы мы раз в год говорили, что они великие, и что мы будем с ними объединяться, — мы будем это делать. Будем подписывать какие-то бумаги, если Россия будет поставлять нам дешевые газ и нефть”. Только такое жалкое воплощение имперских иллюзий и возможно. Я не считаю это национальным интересом.

Подлинные национальные интересы России заключаются в том, чтобы Украина, как наш ближайший сосед и как одно из ключевых государств на

постсоветском пространстве, становилась стабильным, процветающим государством и вместе с нами двигалась в Европу.

Но, к сожалению, исходя из сегодняшних российских реалий, можно предположить, что во время избирательной кампании в Украине Россия будет действовать, исходя из совершенно иного понимания национальных интересов.

Это есть наш последний и решительный...

По сравнению с предыдущими украинскими избирательными кампаниями, российская элита будет более активно влиять на президентские выборы 2004г. Я внимательно слежу за нашей прессой, за выступлениями представителей российского политического истеблишмента. Предстоящие украинские выборы в российских масс-медиа подаются как важнейшее для РФ политическое событие. Например, в одной из недавних статей на эту тему говорилось о том, что В.Путин безусловно выиграет российские выборы 14 марта, но он рискует проиграть выборы 31 октября в Украине, что может стать важнейшим стратегическим поражением России.

Боюсь, что в сегодняшнем состоянии российской политической элиты для нее выборы на Украине станут основным внешнеполитическим приоритетом, решающим боем за то, чтобы сохранить перспективы вовлечь Украину в так называемую либеральную (или не очень либеральную) империю. Иными словами, украинские выборы возводятся до уровня битвы между США и Россией за влияние на постсоветском пространстве.

На мой взгляд, это неверная точка зрения, поскольку она исходит из автоматически принятой концепции неизбежного соперничества между Россией и США. Если разобраться в стратегических интересах России в мире и на постсоветском пространстве, то обнаружим больше совпадений с американскими интересами, нежели противоречий. Но, к сожалению, не только по отношению к Украине, а и во всех вопросах внешней политики, основная часть российской политической элиты движима не столько рационально понимаемыми интересами, сколько весьма глубоко укорененными антизападными и неоимперскими комплексами.

Думаю, Москва попытается сделать все, чтобы не допустить победы на выборах В.Ющенко, которого она откровенно (и, на мой взгляд, неверно) оценивает как проамериканского кандидата. Я считаю, что В.Ющенко не является проамериканским кандидатом, равно как и его противник — кандидат от партии власти — пророссийским, как это представляется российской элите. Оба они — проукраинские кандидаты, по-разному понимающие интересы и будущее украинского государства.

Кстати, в России каждого нового руководителя в странах СНГ объявляют проамериканским или «еще более проамериканским», не замечая, что тем самым выносят приговор своей собственной политике. Где же те, «пророссийские», в ожидании которых мы строим песочные замки своей империи? Уж на что пророссийским казался новый президент Молдовы русский коммунист В.Воронин. Теперь он, оказывается, прозападный и проамериканский. Может

быть, все-же что-то не так с нашей политикой, а президенты просто проукраинские, прогрузинские, промолдавские?

Россия упорно пытается навязать своим партнерам по СНГ выбор — или мы, или Запад. Это абсолютно неконструктивная и бесперспективная постановка вопроса. Страны Содружества убедились в неспособности и, более того, нежелании России содействовать решению стоящих перед ними проблем. Стоит ли удивляться, что все они стремятся максимально расширить свое взаимодействие с Западом?

И Россия, и Запад — только такая формула отношений, обращенная к нашим соседям, позволит укрепить экономические и культурные позиции России на постсоветском пространстве, и самое главное — сохранить симпатии к ней в этих странах. Для этого нужно прекратить разговоры о «доминировании» и не принуждать к «дружбе» бывших «соседей по коммунальной квартире». Тогда они, быть может, останутся нашими друзьями.

Специфика российского фактора влияния

Официальный Кремль на предстоящих президентских выборах в Украине будет занимать сдержанную позицию. Я не представляю, чтобы В.Путин сделал, скажем, такое заявление: «Я и российская общественность (народ, правительство) поддерживаем кандидата «Х». Тем не менее, факторы финансовые, экономические, информационный потенциал будут использоваться в пользу кандидата от партии власти.

Позиция России во многом парадоксальна. Обычно она формулируется следующим образом — у нас есть серьезные экономические геополитические интересы, поэтому мы хотим добиваться победы пророссийского кандидата. Но вот приезжает Л.Кучма в Москву и просит поддержки в виде неких экономических преференций. Вернувшись домой, объявляет о договоренностях с Москвой, скажем, относительно продаж энергоносителей по более низким ценам, или о том, что беспощадно будут продаваться украинские трубы. В результате России за поддержку Л.Кучмы и, соответственно, его правопреемника в глазах украинского избирателя придется платить экономическую плату.

Однако, при этом, весьма важно учитывать следующий личностный факт. Я критически отношусь ко многим аспектам внутренней политики Президента РФ, но во внешней политике, в т.ч. на пространстве СНГ, В.Путин намного опережает свой политический класс. Он, возможно, в силу особенностей своего характера, своей психологии, либо опыта работы в силовых структурах, в отличие от большинства российского политбонда, руководствуется в политических действиях холодным расчетом, нежели буксующими антизападными эмоциями и комплексами.

Президент как человек, воспитанный в культуре конспиративных операций, не будет открыто акцентировать свою позицию. Но при этом он не сможет действовать абсолютно «перпендикулярно» настроениям всего политического класса. Поэтому, политическая, экономическая, информационная,

политтехнологическая поддержка со стороны России будет оказана наследнику Л.Кучмы. Причем, Москва будет пытаться реализовывать свое влияние не столько через официальные структуры, сколько через бизнес.

Говоря о влиянии российского бизнеса, нужно учитывать по крайней мере два момента. **Во-первых**, российский бизнес выступает в русле имперской идеи и большинство его представителей позиционируют себя как националисты-державники. Они, используя свои связи с украинскими коллегами по бизнесу, будут стараться сделать все для победы того кандидата, который будет назван в Москве про-российским (еще раз подчеркну — абсолютно ошибочно!).

Во-вторых, российский бизнес погружен в очень большое взаимодействие, в значительной степени теневое, с олигархическими структурами в Украине, которые как раз будут спланированы либо вокруг В.Януковича, либо другого кандидата от партии власти. Бизнес будет играть за партию власти.

Бизнес не заинтересован в победе В.Ющенко, ибо его победа — это прозрачные, транспарентные правила игры в прозрачной экономике. А российский бизнес привык делать большие деньги вместе со своими украинскими партнерами в сумерках теневой экономики.

Влияние ведущих российских масс-медиа на украинских выборах будет значительным. Причем абсолютно все они будут работать против В.Ющенко.

Политтехнологический фактор стоит выделить как самостоятельный. Речь идет об уже традиционном участии российских политтехнологов в выборах в Украине. Многие из политтехнологов, которые работали и, вероятно, будут работать на украинских выборах, близки к Кремлю и выступают в качестве советников.

Причем у российских политтехнологов есть дополнительный интерес — формировать политику Кремля в более негативном плане по отношению к

кандидату В.Ющенко и в более позитивном плане к его соперникам. Это интерес личный и финансовый. Они в хороших отношениях с провластными украинскими кланами, они заработали немалые деньги на парламентских выборах и планируют заработать еще больше на президентских.

К тому же они прекрасно понимают, что деньги им будут платить не только за конкретные политтехнологические операции в Украине во время выборов, но и за то влияние, которое они, в силу своей приближенности к Кремлю, будут оказывать на принятие решений и выработку отношения к тем или иным кандидатам.

Несколько слов о так называемом “факторе соотечественников”. У меня много друзей в российской диаспоре в Украине. Они не разделяют имперских идей российских политиков и чувствуют себя полноправными гражданами Украины. По моим, возможно, недостаточно репрезентативным наблюдениям, окончательное психологическое примирение русского населения с идеей независимости Украины произошло с началом войны в Чечне. Люди поняли, что быть украинским гражданином — значит не посылать своих детей на бессмысленную войну на Кавказе. Вряд ли этот контингент избирателей автоматически окажется в лагере, противостоящем В.Ющенко. Но, скажем, какие-то заявления крайних националистов могут их насторожить. А другая сторона будет это обстоятельство максимально эксплуатировать.

Кстати, в дискуссиях об украинских выборах в России я обращал внимание своих коллег на то, что в российских интересах было бы налаживать отношения с В.Ющенко сейчас, а не когда он победит на выборах. В ответ приходилось слышать такой аргумент: Москва могла бы договориться с В.Ющенко, но в его окружении, в партиях, которые его поддерживают, есть крайние националисты, которые неприемлемы для Москвы. Возможно, какой-то резон в этих соображениях есть.

Россия имеет определенный набор рычагов влияния на Украину. Но не думаю, что их использование принесет желаемый эффект. Я прогнозирую победу В.Ющенко. Очевидно, стоит ожидать очередного “геополитического дежа вю” — вновь своими руками созданного поражения и разочарования нашей внешней политики. То есть повторения грузинского сценария. В российских медиа во время проведения грузинских выборов не было сказано ни одного, не то что доброго, нейтрального слова в адрес М.Саакашвили. Лился поток оскорблений, грязи, ненависти. Тем не менее, новый Президент Грузии приехал в Москву, провел переговоры с В.Путиным, и они нашли определенные конструктивные решения. Думаю, то же повторится и с Украиной.

Если на выборах победит В.Ющенко, думаю, это положительно скажется на отношениях Украины и России. В долгосрочном плане, положительно. В конце концов, он так же, как уже упомянутый грузинский Президент будет принят в Кремле. Российская элита поймет нелепость и несбыточность своих планов построения либеральной империи и перейдет к налаживанию добрососедских отношений со своим ближайшим соседом — Украиной. ■

ПРИМАРНИЙ ВПЛИВ ЄВРОПИ, США І РОСІЇ НА ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ В УКРАЇНІ

Джон КОНЛАН,
колишній член Конгресу США*

Як в Україні, так і за кордоном серед наукових і політичних аналітиків, місцевих і міжнародних дипломатів та ЗМІ існує багато припущень і чуток із приводу зусиль Заходу і Росії вплинути на результати жовтневих президентських виборів в Україні. Проте видається досить сумнівним, щоб ці зусилля справили на вибори суттєвий вплив.

Чому зусилля зовнішнього впливу будуть неефективними?

Можлива неефективність зовнішніх зусиль визначається чотирма чинниками.

1) **Допомога західних урядів підпадає під категорію програних війн і характеризується фразою “замала, несмілива, запізнїла”**, яку вперше застосував генерал Д.Макартур — найвидатніший військовий командувач США XX століття.

2) **Можливість втручання Росії перебільшена**, тому що українські олігархи мають достатньо неправедно надбаних грошей для адекватного фінансування своїх кандидатів без допомоги Росії, і тому що ті аспекти зовнішньої політики, на які Росія може вплинути, не стануть чинниками, які українські виборці будуть враховувати при обранні наступного Президента.

3) **Колишні посли США в Україні С.Пайфер і К.Паскуаль припустилися фатальних помилок**. Не розуміючи політики та ігноруючи поради фахівців, вони настирливо переконували Президента Л.Кучму та пропонували йому різні угоди, щоб він більше не балотувався на виборах, хоча його президентський рейтинг на той час становив усього 9% і він би легко програв В.Ющенку — як би помічники Л.Кучми не намагалися спотворити результати виборів на свою користь.

4) **Західні уряди та бізнесові кола поки що не схильні докладати зусиль і надавати кошти, щоб суттєво допомогти демократичній опозиції, оскільки представники Заходу вважають опозиціонерів поганими організаторами**, які ніколи раніше не вигравали президентські вибори і які програли парламентські вибори у 2002р., хоча могли скласти більшість у Верховній Раді. У 2001-2002рр. зарозумілі “мачо” з найближчого оточення В.Ющенка гоноровито відмахнулися від послуг одного з найкращих американських експертів із проведення виборчих кампаній Ф.Лунца. Оскільки предки Ф.Лунца були вихідцями з України, він виявив бажання показати демократичним лідерам, як слід формувати національну коаліцію, якими мають бути організаційні методи та система подачі інформації, які б допомогли їм повернути на свій бік понад 50% виборців та забезпечити більшість у Парламенті. Замість цього вони поклалися на свої обмежені знання й домоглися лише 24% голосів та 27% місць у Верховній Раді, потім передчасно повірили в перемогу та дозволили В.Ющенку поїхати на місяць у відпустку до Португалії, тоді як він мав би залишитися в Україні й зустрічатися з переможцями одномандатних округів, переконуючи їх приєднатися до нової демократичної парламентської більшості під його провідом. (Ф.Лунц забезпечив республіканцям контроль над Конгресом США; був радником кандидатів у президенти, які здобули перемоги; домігся обрання республіканців

* Джон Конлан — професор політології, як менеджер і радник брав участь у 25 виборчих кампаніях.

Р.Гуліані і М.Блумберга мерами Нью-Йорка, що перебував майже повністю під контролем Демократичної партії; вигравав національні вибори на Балканах, в Австрії і Латинській Америці; готував С.Берлусконі, який здобув переконливу перемогу в італійському Парламенті. Проте якомусь менеджеру, що в той час керував справами “Нашої України”, це, очевидно, не здалося гідним досвідом).

Зараз люди з найближчого оточення В.Ющенка зрозуміли, що справді професійні поради досвідчених західних експертів могли б їм докладно продемонструвати шляхи проведення переможної виборчої кампанії. Команди, що представляють правлячий режим, також відкриті для порад західних і російських фахівців. Американські джерела повідомляють, що голова Національного банку України, лідер партії “Трудова Україна” С.Тігіпко взимку запросив радником з питань проведення президентської кампанії Д.Шоена — стратега в галузі соціологічних опитувань, який працював з Президентом Б.Клінтоном; а прем’єр-міністр В.Янукович консультується з дорадчою фірмою “Greenberg, Carville & Shrum”, що займається проведенням кампаній Демократичної партії США, а раніше організувала кампанію Соціалістичної партії І.Ілієску в Румунії.

Очевидно, що Європа і США хотіли б, щоб переміг В.Ющенко, а не В.Янукович з його колегами, які мають більше економічних і соціальних зв’язків з Росією. Імперські зазіхання Росії, відсутність у ній демократичного суспільства, її хитрість і ненадійність у міжнародних справах викликають недовіру на Заході. Американці, що відокремилися від британського колоніалізму та імперії, відчують особливу симпатію до боротьби України за звільнення від російського домінування.

Росія вимпеновала, інтегрувавши Україну, Білорусь, Кавказ, Каспійське море та багатий на енергоресурси Казахстан під російською гегемонією, додавши Прибалтику та північно-східну Прусію і Молдову, якщо Росії наразі вдасться їх утримати з допомогою ОБСЄ. Хоч українські олігархи та непрозорі ділові, банківські й урядові кола зацікавлені в масштабному фінансуванні й інвестиціях із боку західних країн та інституцій, вони усвідомлюють, що головний ринок їх експорту зараз знаходиться на Сході, на території країн колишнього СРСР. Вони також знають, що новий, проросійський налаштований Президент України не буде з’ясовувати походження їх майна та фінансів, щоб оцінити їх легітимність, тоді як адміністрація В.Ющенка, ймовірно, наполягатиме на прозорості та чесній сплаті податків. Отже, нинішній режим і той, що прийде йому на зміну в разі обрання Президентом В.Януковича, вагаються у своїй схильності і практичній діяльності між потребою в коштах, ноу-хау й ринках на Заході та основними ринками й тиском зі Сходу, де допускається непрозорість ділової та урядової діяльності.

Враховуючи непевність ситуації, можна було б сподіватися, що, як правило, добре організований Захід діятиме оперативно та скористається слушною нагодою, щоб повністю перетягти Україну до євроатлантичного табору в політичному, економічному та військовому сенсі. Але так не трапилося, оскільки Державний департамент США та дипломатичні установи ЄС надто обережно вирішували це завдання — замість того, щоб поставити його перед приватними спеціалістами з проведення виборчих кампаній.

Допомога Заходу демократії в Україні: невтішні результати

Результати допомоги Заходу демократичним елементам громадянського суспільства були незначними і зрештою виявляться, мабуть, марними, якщо євроатлантична спільнота не займе твердішу позицію. *Таким чином, ні Росії, ні діючій українській владі поки що не слід боятися, що Захід зможе ефективно впливати на вибори в Україні, з кількох причин.*

❖ **Ні Європа, ні США не надають коштів на проведення виборчої кампанії В.Ющенка! Зовсім ніяких — ні легальних, ні нелегальних!** Міністерства закордонних справ західних держав *не наважуються* попросити свої служби зробити якісь внески або відверто запропонувати одному чи двом патріотично налаштованим антиросійським філантропам від бізнесу таємно надати кошти (або відповідних фахівців) на проведення кампанії В.Ющенка, яка зараз відчуває нестачу фінансів, але набуває дедалі більшого глузду. Ввічливість і пересторога — це гра дипломатів; вона не приносить інвестицій, не розвиває бізнес і не створює робочих місць, не виграє вибори і не змінює режими, не позбавляє від непотрібних бюрократів ні вдома, ні тим більше за кордоном.

❖ **Програми з підтримки демократії і самоврядування, що фінансуються Агентством з міжнародного розвитку (АМР) США, та гранти на проведення справедливих виборів і роботу ЗМІ, що надаються посольствами європейських країн і США, є замалими, оскільки вони надто розпорошені, нескоординовані та оплачують надто багато безплідних аналізів і порожніх балачок.** Ці установи не розуміють, що аналіз не має сенсу, якщо відсутні конкретні дії. Те саме можна сказати і про зроблені з найкращих міркувань пожертви на незалежне громадянське суспільство та програми таких приватних інституцій, як Фонд Ч.С.Мотта або Соросівський Інститут відкритого суспільства, які щорічно надають понад тисячу грантів (переважно в межах \$500-5000). Усі ці гранти не настільки великі, щоб кардинально змінити ситуацію, і призначені, здається, для поступової (протягом приблизно 20 років) трансформації українського суспільства, що, очевидно, забезпечить працівників цих організацій роботою до самої пенсії. Потім ці бюрократи відзвітують перед своїми босами,

що вони надали сотні грантів у межах \$500–25 тис. на запровадження змін. Отже, якщо демократичне суспільство не буде успішним, вони зможуть пояснити, що винні в цьому не їх бюрократи, а “нездатні українці”, або скажуть “така вже доля України”!

Діяльність із надання грантів організовується і провадиться західними та українськими працівниками, які мало знають про те, як виграватися або програються вибори. Ці люди отримують зарплату і “зорієнтовані на процес”, а не на досягнення цілей чи результатів, як мали б робити підприємливі особи, які працюють у приватному політичному секторі. В реальному політичному житті Європи чи Америки ви або виграєте, або програєте — третього не існує; якщо ви програєте, ви втрачаєте роботу. Це допомагає вам націлити ваш розум, тіло і душу, а також ваш майбутній банківський рахунок на Перемогу! Тим часом розум державних службовців, зайнятих у сфері надання допомоги іноземним державам, зосереджується на *процесі та процедурах укладання контрактів на виконання робіт неурядовими організаціями (НУО)*, що не мають достатнього досвіду і послуговуються лише приблизним уявленням про те, як організувати та виграти вибори або запобігти фальсифікації їх результатів.

❖ **Західні гранти на підтримку демократії і самоврядування та зусилля із забезпечення справедливих виборів і чесного підрахунку голосів уже майже запізнислися.** Для важливих грантів і програм усе ще шукають виконавців, а фінансування почало надходити лише цієї весни, тобто за кілька місяців до початку виборів, а не за 18–24 місяці. Запізніла витрата мільйонів доларів — це дуже непрофесійна робота та марнотратство грошей платників податків.

Велика програма АМР США (проект EP-3), що впроваджується останні чотири роки, була розроблена для надання грантів НУО на навчання членів дільничних і окружних виборчих комісій, як проводити чесні вибори на місцевих виборчих дільницях, та на навчання незалежних спостерігачів. Але друковані навчальні матеріали і фільми не створені до цього часу; через три тижні після того, як Центральна виборча комісія (ЦВК) підписала з АМР США меморандум про надання їй основного фінансування, вона повідомила НУО, що віднині ЦВК самостійно керуватиме навчальними програмами; а нещодавні зміни у виборчому законодавстві забороняють спостерігачам від НУО бути присутніми на місцевих виборчих дільницях. Тим самим ЦВК і діючий режим нібито кажуть: відступіться, ми самі про все подбаємо так, як нам потрібно! Так, як у Мукачевому. Якби АМР США набралася сміливості і припинила фінансування ЦВК за цей обман або якби посольства західних країн висловили свій протест Л.Кучмі у зв’язку з цим інцидентом, це стало б надихаючим сюрпризом для демократичного населення України.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі: жива чи мертва?

До проведення парламентських виборів у Грузії у березні 2004р. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) залучила 450 спостерігачів із Західної Європи і США, щоб забезпечити чесний підрахунок голосів на 2700 виборчих дільницях. В Україні ОБСЄ планує використати лише 700 спостерігачів на 33 тис. виборчих дільниць. Це один спостерігач на шість дільниць у Грузії — і один спостерігач на приблизно

50 дільниць в Україні. Смішно і сумно. Чи викличе це занепокоєння у Росії або місцевих державних адміністрацій, які можуть спробувати наповнити скриньки фальшивими бюлетенями? Ні, якщо ОБСЄ та Захід не збільшать делегацію іноземних спостерігачів принаймні до 10 тис. осіб з Польщі і Прибалтики, які володіють російською або українською мовами. Це зробить ОБСЄ дійсно релевантною, а не мало-значимою агенцією на межі недоречності у зв’язку з її багатьма невдачами, включаючи Карабах, Південну Осетію та нинішню здачу Молдови Москві.

Зважаючи на те, що п’ять національних телевізійних мереж, основні газети та радіостанції України, що знаходяться в руках прихильників В.Януковича, подають тенденційну інформацію на його користь, а західні агенції з допомоги працюють неефективно, розпорошуючи мільйони євро на тисячі грантів для дрібних нескоординованих НУО, які живуть за рахунок цих грошей, в той час, як ОБСЄ поки що не приносить користі через нестачу міжнародних спостерігачів, ні Росія, ні режим Л.Кучми не мають підстав хвилюватися з приводу зовнішнього впливу, який нібито може допомогти В.Ющенку здобути перемогу на виборах. Якщо він і переможе — а зараз, коли його команда організаційно зміцнюється, він, здається, дійсно може це зробити, — то це станеться тому, що українським виборцям вже набридла нинішня ситуація, і вони згодні, щоб нова мітла вимела павутиння і створила умови для нових робочих місць, пристойного рівня життя, а також урядові в судовій структурі на всіх рівнях, які б дотримувалися європейських норм правосуддя, чесної гри, свободи преси і прав людини.

Альянс СДПУ(о), соціалістів і комуністів: тимчасовий чи перманентний?

Мабуть, найцікавішою подією на внутрішній політичній арені України, на яку таки могла вплинути Москва, була майстерна спроба глави президентської Адміністрації В.Медведчука укласти союз між СДПУ(о), Соціалістичною партією О.Мороза та Комуністичною партією П.Симоненка.

Хоча Президент Л.Кучма запропонував кандидатуру В.Януковича (оскільки В.Медведчук навряд чи виберуть), об’єднання Медведчук-соціалісти-комуністи вперто намагається внести зміни до Конституції України, щоб скоротити повноваження Президента і передати їх Парламенту, та змінити закон так, щоб усі члени Верховної Ради обиралися за партійними списками на основі пропорційного представництва, що дасть змогу кільком лідерам фракцій контролювати весь майбутній Парламент.

У середині квітня В.Медведчук провів офіційні та приватні консультації з В.Путіним у Москві. Він, вірогідно, попросив у В.Путіна підтримки, щоб змусити українських комуністів змінити свою назву (як вони це зробили у Польщі, Румунії та інших країнах) і приєднатися до нового лівого соціалістичного угруповання на парламентських виборах у 2006р. Якщо до 33% голосів, набраних Комуністичною і Соціалістичною партіями на виборах 2002р., додати 5% голосів, відданих за соціал-демократів В.Медведчука, то цілком імовірно, що об’єднана група кандидатів до Верховної Ради, щедро профінансована В.Медведчуком і Москвою та вишколона під новою назвою соціалістичної коаліції, зможе завоювати 40% місць у Парламенті і сформувати Уряд.

В.Медведчук, досконалий майстер укладання угод та успішний фінансист, мабуть, міг би вибрати ще 10% з-поміж парламентарів, обраних від невеликих блоків, що подолали 3%-й бар'єр, чого було б достатньо для утворення парламентської більшості, обрання всіх членів Уряду та прем'єр-міністра. В цьому разі керівних посад вистачило б і для соціаліста О.Мороза, і для комуніста П.Симоненка, і для В.Медведчука. І тоді В.Медведчук міг би домогтися вступу до клубу європейських соціал-демократичних партій та узгодити погляди України і Росії на регіональні та міжнародні питання.

Тому лідер СПУ О.Мороз заслуговує на значну увагу. Що він зробить після того, як закінчить улітку проводити свою передвиборну президентську кампанію, яка, на думку аналітиків, має просто потішити його его: (а) зніме свою кандидатуру на початку вересня та підтримає демократа В.Ющенка ще до того, як надрукують виборчі бюлетені й поки однопартійці О.Мороза не встигнуть втомитися; (б) зачекає до виборів, що відбудуться 31 жовтня, і потім підтримає В.Ющенка у другому турі виборів, запланованому на 21 листопада (в обмін на менші обіцянки); (в) покине (чи може вже покинув?) лави демократичного руху та об'єднається з В.Медведчуком і комуністами в намаганні контролювати парламентські вибори 2006р., що цілковито й остаточно відкине Україну назад до соціалістичної економіки та Уряду, тісно пов'язаних із Росією в межах нового чотиристороннього економічного й політичного блоку, призначеного для конкуренції з Європою і США?

У підсумку, політична гра в Україні зводиться до наступного.

❖ США та країни ЄС поки що поведуться надто несміливо й майже не беруть участі у грі. Якщо В.Ющенко переможе, що зараз здається здійсненним, без реальної допомоги з боку ОБСЄ і євроатлантичних країн, то він нічим не буде зобов'язаним ні ЄС, ні США.

❖ Українські виборці голосуватимуть, беручи до уваги, в основному, внутрішні проблеми: рівень життя, безробіття, корупцію та антикучмівські настрої, що більше сприяє В.Ющенку, ніж В.Януковичу.

❖ Регіональні економічні елементи в прокучмівському таборі можуть знову об'єднатися. Деякі з них вагаються, інші відверто незадоволені номінацією В.Януковича, що є креатурою Донецької області. Якщо В.Ющенко і Ю.Тимошенко діятимуть швидко і вміло, то вони спокійно зможуть або переорієнтувати частину цієї важливої регіональної підтримки на В.Ющенка, або принаймні нейтралізувати негативні настрої в регіонах.

❖ Людиною Москви в Україні може стати В.Медведчук, який контролює невелику, але добре дисципліновану партію, два загальнонаціональних телеканали, кілька радіостанцій, газети та Інтернет-сайти, через які він може дещо допомогти просуванню кандидатури О.Мороза. Не заперечуючи проти того, щоб В.Янукович став Президентом із широкими

повноваженнями, В.Медведчук все ж міг би спробувати об'єднати українських комуністів, соціалістів і соціал-демократів у нову партію більшості або правлячу коаліцію на парламентських виборах 2006р., якщо йому вдасться внести зміни до Конституції і заручитися підтримкою Москви. (Як відомо, впродовж останнього десятиліття АМР США відмовлялася фінансувати виробництво яскравих учбових документальних фільмів для телебачення, шкіл та університетів на території СНД, які б розповідали про переваги і вищий життєвий рівень ринкової економіки і демократичного громадянського суспільства, порівняно з облудністю і провалами соціалізму. Тому українська громадськість загалом залишається досить необізнаною з тим, чому слід голосувати за ринкову економіку і демократичну систему.)

Враховуючи велике незадоволення виборців 10-річним періодом правління Адміністрації Л.Кучми, Президент Л.Кучма і В.Янукович мають бути зацікавленими у збереженні своєї репутації та особистої безпеки як в очах українського суспільства, так і в очах міжнародної/європейської спільноти. Це може статися лише в тому разі, якщо уряди європейських країн і США та міжнародні інституції привернуть увагу Л.Кучми, одностайно висунувши жорстку вимогу, що голосування 31 жовтня та 21 листопада повинні відбутися чесно та справедливо, під наглядом близько 66 тис. українських спостерігачів від демократичних партій (по двоє на кожній виборчій дільниці) та 10 тис. спостерігачів ОБСЄ з Польщі і Прибалтики, які володіють російською або українською мовами. Тоді переможець (хто б не виграв вибори) обійме посаду Президента, користуючись повагою і маючи згоду як українських громадян, так і світової спільноти, — а це найкращий спосіб правління. Тоді ОБСЄ не помре, а її співробітникам не доведеться червоніти за те, що вони здали Росії не лише Молдову, але й Україну!

ВИБОРИ В УКРАЇНІ: ЗОВНІШНІЙ ФАКТОР

Джеймс ШЕРР,
провідний науковий співробітник
Центру дослідження конфліктів, Велика Британія

“Зовнішній фактор” може мати досить значний вплив на президентські вибори в Україні. Але зовнішнє *втручання* в перебіг виборів може відіграти значно меншу роль у цьому процесі, ніж зазвичай очікується. Необхідно розрізняти два аспекти. Україна сьогодні значно гостріше відчуває перебування між двома блоками та двома різними інтеграційними напрямками, ніж у жовтні-листопаді 1999р. Важливість цього факту для майбутнього держави незаперечна. Як незаперечними є й головні рушійні сили, що діють на цих напрямках: з одного боку — Російська Федерація, з іншого — ЄС і НАТО.

Суперечливою є привабливість відповідних варіантів вибору і, що не менш важливо, свобода України в цьому виборі. Навіть, якби Росія і Захід не виявляли будь-якого інтересу до виборів в Україні, їх ставлення до *України* все одно мало б певний вплив на результати виборів. Причиною недооцінки цього моменту є поширена думка про прихильність єдиного офіційного кандидата від пропрезидентських сил В.Януковича до більш тісної інтеграції з Росією та страх такої перспективи для його основного противника В.Ющенка.

Проте факт залишається фактом — Росія і Захід вже продемонстрували свій інтерес до виборів, інтерес досить сильний, підтверджений звинуваченнями (та окремими свідченнями) в маніпуляціях, втручанні та тиску. Виникає питання — чому ж тоді втручання буде, очевидно, надмірним фактором, але не вирішальним? Відповідь може бути знайдена у можливостях, що їх має Захід, стратегії української влади та природі російської участі у виборчому процесі.

Фактор перший: обмеження Заходу

Коли йдеться про втручання, західні гравці стри-
ножені всім тим, що розуміється під поняттям “Захід”, та тим, що він репрезентує. Очевидною є та обставина, що Захід є чужим в Україні, і це є очевидним майже завжди. Коли б Захід надумав втручатися таємно, нелегально — і, звичайно, протизаконно — в український виборчий процес, то він міг би найняти чи підкупити українських “агентів” для такої мети, але сліди західної культури (або незграбності) були б надто очевидними і спричинили б широкомасштабні звинувачення далеко за межами того вузького кола, яке висуває подібні звинувачення сьогодні. А якщо точніше, то таким чином Захід забив би гол у власні ворота.

Найпотужнішим західним засобом є його відданість *відкритому* виборчому процесу, і його найпотужніший важіль впливу на цей процес — здатність продемонструвати, що Україна сама офіційно засвідчила

відданість таким стандартам. Якщо у Плані дій Україна-НАТО — державному документі, затвердженому Президентом України, — наголошується на відкритості, демократії, правах людини та рівності перед законом, то як можна звинувачувати західні держави, що вони теж роблять такий наголос? Якщо Рада Європи, до якої Україна приєдналася з почуттям тріумфу, і “європейський вибір” (який вважається “незмінним” в Україні) ґрунтуються саме на цих принципах, то чи має право Україна демонструвати свою зневагу до них?

Один з найефективніших проявів підтримки Заходом відкритості — підтримка неурядових організацій — уже спровокував гнів деяких відомих в Україні фігур. Але якби гнів трансформувався в репресії, то НАТО та ЄС просто переконалися б, що “євроатлантичний вибір” України є не більш ніж набором слів. Найкращим способом втручання для Заходу є не таємність, а відкритість, коли таке втручання ґрунтується на принципах, а не на політиці і коли Захід підтримує процес виборів, а не результати. І йому про це відомо.

Так, Захід обмежений у діях. Публічні заяви та декларації, зауважимо — відкриті та “принципові”, є формами тиску, і вони не лише провокують звинувачення у втручанні, але й невдоволення — і не лише серед еліти, але й серед широких верств суспільства. Не виключена можливість, що хвиля протестів Заходу після виборів у Мукачевому додасть впевненості прихильникам демократії, але також можливо, що вона додасть сміливості й організаторам того “виборчого процесу”.

Росія, навпаки, діє настільки обережно та *грамотно*, що багато хто забуває поставити вирішальне питання: “А взагалі, чи хвилює Росію демократія в Україні?” Відчуття того, що “Захід прийшов давати уроки”, вперше озвучене Президентом РФ В.Путіним, отримало певний резонанс в Україні, а воно не завжди працює на користь Заходу.

Проте Захід потерпає від двох більш серйозних обмежень. Перше, як уже зазначалося, політика НАТО та ЄС. Приєднавшись до антитерористичної коаліції в Іраку, Україна послала майже 1700 своїх солдатів на смертельну небезпеку в ім'я інтересів, які більшість українців не сприймають як власні. Як отримає Україна в результаті від Альянсу запрошення приєднатися до Плану дій щодо членства в НАТО під час самміту в Стамбулі? Під час нещодавнього візиту до України новий Генеральний секретар НАТО Я.Схеффер гаряче висловлювався про перспективи довгострокового “стратегічного партнерства”, але не дав такої надії. Позиція ЄС, який проводить політику “відкритих дверей”, давно є ще менш обнадійливою, ніж позиція НАТО. Виконуючий обов'язки представника Європейської Комісії в Україні нещодавно попередив про загрозу перспективам набуття членства в ЄС, з огляду на рішення України про вступ до очолюваного Росією Єдиного економічного простору (ЄЕП). Якими є перспективи набуття цього членства? Звичайно, участь у ЄЕП може призвести до відмежування української економіки від європейської, а сфальсифіковані вибори — стати надійним шляхом до краху. Однак ці факти, можливо, не є очевидними для більшості українців сьогодні. Очевидним є те, що “на Заході Україну ніхто не чекає”.

Фактор другий: стратегія української влади

Другим фактором впливу на зовнішній чинник є стратегія представників української влади. Ці представники та більшість “центристів”, які їх підтримують, хитромудро дотримуються двох зовнішньополітичних векторів: широкомасштабної економічної інтеграції з Росією та водночас курсу на інтеграцію із Заходом у сфері безпеки — набуття членства в НАТО, проголошеного першочерговим завданням у травні 2002р.

Відносини Україна-НАТО стали ключовим проектом сьогоднішньої влади, і її представники оголосили себе найбільшими прихильниками цього курсу. Тоді, коли “Наша Україна” розділена рішенням про перебування військ в Іраку (а Ю.Тимошенко виступає проти), прихильники Президента розробили цю ініціативу і протягнули її через Парламент. Це вони сприяли останньому Меморандуму Україна-НАТО, і саме В.Януковичу належить заслуга забезпечення стабільного росту фінансування військових реформ. Жоден з них не зменшив ентузіазму американців стосовно

В.Ющенка. Але чи вдасться їм зменшити американські апетити до каральних дій проти України в разі невідповідності виборчих засобів В.Януковича тим вимогам, що їх висуває Вашингтон? Здається, дехто з українських можновладців може плекати такі надії, але до тих пір, доки вони тішать себе подібними надіями, існуватимуть обмеження на те, що могли б зробити Вашингтон і його західні партнери, не очікуючи виборів. Якщо вони помиляються у своїх сподіваннях, то їх помилка виявиться лише постфактум.

Фактор третій: відсутність обмежень у Росії

Що ж тоді є третім фактором? Чим обмежується російський вплив? Природа російського впливу є такою, що вона зовсім не потребує набуття форми втручання. Через економічні зв'язки та переплетення еліт, Росія та російські інтереси вже стали частиною внутрішніх процесів в Україні. Взаємопроникнення політики та бізнесу як у Росії, так і в Україні зробило цей процес не лише стабільним, але самостабілізуючим. Заступник голови Московського центру Карнегі Д.Тренін на своїй експозиції “Проект СНД” сформулював це питання з надзвичайною ясністю: “Політичні режими та системи економічних відносин у країнах СНД у принципі аналогічні російським. У більшості випадків перспектива “західної інтеграції” у нових держав відсутня. Більшість еліт, швидко збагатившись та зайнявши панівні позиції, почувають себе не досить упевнено. Набуття російської підтримки на матеріально вигідних для них умовах може видатися їм привабливим, тим більше, що питання про “здачу” суверенітету не стоятиме — за єдиним можливим винятком пост-лукашенківської Білорусі”¹.

Шлях до зміни таких реалій в Україні пролягає не через політику, спрямовану на вдосконалення виборчих процесів, а через політику, спрямовану на пропозицію *надійних перспектив* для країни. Така політика лише тоді досягне успіху, коли буде спрямована на “забезпечення матеріальних переваг” і баланс стимулів як для української еліти, так і для суспільства загалом. Ніколи не надто пізно міняти стимули, не кажучи про політику. Але вже пізно. ■

¹ Тренін Д. Realpolitik Москвы. Россия замыкается в постсоветском пространстве. — Независимая газета, 9 февраля 2004г.; http://ng.ru/courier/2004-02-09/9_realpolitik.html.

Альянс, що розвивається

Дуглас ШОЕН,

*Penn, Schoen & Berland Associates, Inc. **

З моменту розпаду Радянського Союзу Сполучені Штати та Україна рухаються в напрямі створення альянсу. На цьому шляху було чимало перешкод, але на мій погляд — погляд американця, якому пощастило працювати в Україні, — стосунки між нашими країнами розвиваються у позитивному напрямі.

Основною перешкодою розвитку нашого альянсу були і залишаються проблеми, пов'язані з процесом демократизації України. У зовнішній політиці США демократія є критерієм оцінки тієї чи іншої країни. Немає необхідності повторювати, що наші партнери не завжди витримують випробування демократією. Більше того, ми самі стикаємося з внутрішніми загрозами демократії. Але, не дивлячись ні на що, питання демократичної України знаходиться у сфері національних інтересів США, і доки українській демократії будуть притаманні риси нестабільності, воно вноситиме напругу в наші стосунки.

Боротьба України за демократію є лише одним з аспектів. Європейська інтеграція — це її першочергове завдання, що становить суттєвий інтерес і для США. Ми всі зацікавлені в успішному перебігу цього процесу, і я впевнений, що Україна може розраховувати на партнерську підтримку США. Прагнучи здобуття статусу країни з ринковою економікою, Україна повинна розглядати США як джерело підтримки в діалозі з Європейською Комісією. Саме такі реформи, на думку Сполучених Штатів, допоможуть Україні стати на шлях інтеграції та покращання торгівлі з Європою.

Подібним чином США нещодавно звернулися до України як партнера та джерела підтримки своїх дій на Близькому Сході. Активна підтримка Президентом Л.Кучмою нашої політики стосовно демократичного Іраку стала для керівництва США ще одним яскравим свідченням зацікавленості України у зміцненні нашого альянсу. Результати голосування в Парламенті минулого тижня, що підтвердили рішення України залишити 1600 українських військовослужбовців в Іраку, зайвий раз підтвердили таку позицію.

Не менш важливими були спільні з американськими миротворцями зусилля України на Балканах. США відчують себе зобов'язаними перед Україною за Ірак та Балкани.

Дивлячись у майбутнє, я впевнений, що обидві наші країни “приречені” на поглиблення взаємовигідного альянсу. Хоча США продовжують акцентувати увагу на процесах демократизації в Україні, інші спільні інтереси є досить сильними для збереження альянсу.

Стосовно подій недалекого минулого навколо виборів 2000р. у Флориді та зростаючих витрат, пов'язаних з проведенням виборів у США (Президент Д.Буш уже підвищив вартість своїх перевиборів до понад \$200 млн. та проголосив незаконними новоутворені незалежні організації, які поза рамками нашої системи фінансування виборів витрачають мільйони доларів на політичну рекламу та інші заходи), то, звичайно, ми маємо свої внутрішні проблеми з демократією, що потребують пильної уваги. Це, однак, не дає підстав для применшення значення демократії в Україні як ключового фактора зміцнення альянсу США-Україна, а лише демонструє той факт, що різниця між нашими країнами значно менша, ніж зазвичай вважається.

Водночас, за відсутності принаймні деяких ознак прогресу демократії, альянс України із США зазнаватиме стагнації. Майбутні президентські вибори, призначені на 31 жовтня, є критично важливими. Діючий прем'єр-міністр В.Янукович та лідер опозиції

* Дуглас Шоен є почесним членом компанії з дослідження міжнародних ринків та вироблення політичної стратегії *Penn, Schoen & Berland Associates*. Був головним соціологом колишнього Президента США Б.Клінтона та інших глав держав світу.

В.Ющенко (Блок “Наша Україна”) посідають провідні позиції в результатах останніх соціологічних опитувань стосовно наступних виборів. Ці вибори, за умови їх чесності та прозорості, дадуть Україні можливість підтвердити перед США та всім світом серйозність її кроків на шляху розвитку демократії. В іншому випадку вона зробить величезний стрибок у зворотному напрямі, що може завдати шкоди навіть стосункам з її союзником — Сполученими Штатами.

Українцям важливо усвідомити, що вимоги проведення вільних і чесних виборів не повинні сприйматися як бажання США отримати певний результат виборів. На мій погляд, критично важливим є дотримання Сполученими Штатами своїх обіцянок про невтручання у вибори в будь-який спосіб, що міг би вплинути на їх результат. Натомість США та американська неурядова спільнота (в т.ч. Національний інститут демократії (*National Democratic Institute, NDI*) та Міжнародний республіканський інститут (*International Republican Institute, IRI*)) працюють, аби забезпечити відсутність фальсифікації та створити умови для вільного висвітлення ЗМІ перебігу виборчої кампанії. Вибори (незалежно від того, хто на них переможе), якщо Україна зможе забезпечити їх чесний характер, — стануть поворотним моментом у її стосунках із США та всім світом.

Це особливо важливо з огляду на історію конфліктів, пов'язаних із мас-медіа в Україні. Міжнародні ЗМІ зараз дуже чутливо ставляться до нещодавніх проблем із пресою в Україні і будуть уважно спостерігати за ставленням до ЗМІ у ході президентських виборів цієї осені. На мій погляд, Україна може і повинна використати ці вибори як можливість продемонструвати свою відданість відкритості та сприянню незалежності ЗМІ. Такий результат матиме вражаючий вплив на міжнародний авторитет держави.

Таким чином, я вважаю, що американсько-український альянс зміцнюється та розвивається в позитивному напрямі. З метою забезпечення його розвитку США мають допомогти Україні в її прагненнях до розширення торговельних відносин та інтеграційних процесів з Європою. А Україні необхідно продемонструвати прогрес у питаннях конституційної реформи, чесних виборів, незалежності ЗМІ,

щоб показати, що вона рухається правильним шляхом, навіть якщо поки що не виправдала всіх сподівань США. Сполучені Штати мають поважати суверенні права України і не втручатися у хід виборчої кампанії, за винятком важливої допомоги Україні у проведенні вільних і чесних виборів, за якими спостерігатиме весь світ.

Я оптимістично дивлюся на перспективи України та її спроможність використати наявні можливості. Вибори 31 жовтня стануть основним іспитом, і, сподіваюсь, Україна підтвердить свою здатність провести чесні вибори. Якщо вона не зверне зі шляху прогресу, особливо у сфері демократії, її суттєва підтримка Сполучених Штатів сприятиме встановленню ще тіснішого альянсу між нашими націями. Альянс розвивається, і я вважаю, що в нашому спільному майбутньому взаємовідносини стануть ще активнішими. ■

НАРОД САМ ИЗБИРАЕТ ВЛАСТЬ ИЛИ ЕМУ ПОМОГАЮТ?*

Рамаз САКВАРЕЛИДЗЕ,

доцент Тбилисского государственного университета (Грузия)

В законодательствах развитых демократических стран закреплён постулат, согласно которому источником власти является народ. С верой в этот постулат начали строить демократию и страны СНГ. Впрочем, Запад со временем осознал, что волю народа можно контролировать посредством некоего феномена — политтехнологии, которая не была известна отцам демократии.

Политтехнологии влияют на формирование установок населения страны, и народ, следуя якобы “своим” установкам, приводит к власти ту или иную группу политиков. Эту истину уже хорошо усвоили и в странах “новой демократии”.

Таким образом, выборы сегодня — это противостояние технологий, и не только внутренних субъектов избирательного процесса, но и внешних сил, заинтересованных в расширении влияния на страну, где эти выборы происходят. Единственное средство, которое может помочь народу, стремящемуся к действительно суверенному волеизъявлению, — высокая политическая культура.

Грузинская “революция роз”: цена внешнего фактора

Первым ярким примером того, что наивный “гомо-постсоветикус” прекрасно поддается воздействию политтехнологий, были выборы Б.Ельцина. От шестипроцентного рейтинга к президентскому креслу его привело сотрудничество политтехнологов США и России. Конкурирующие с ним коммунисты знали, что такая вещь существует, но не знали, как ею пользоваться. На Западе подобный разрыв в рейтинге практически непреодолим, ибо все политические конкуренты используют политтехнологии с приблизительно одинаковым эффектом.

Другим примером постсоветской эффективной политтехнологии можно считать “революцию роз” в Грузии. На второй день после смены власти Дж.Сорос заявил, что он доволен результатом, что “эксперимент удался”. Г-н Сорос имел право на такую авторскую амбицию, ибо двумя годами ранее он открыто начал финансировать квалифицированную подготовку к акциям протеста против режима Э.Шеварднадзе. Однако, примечательно и то, что еще за несколько лет до этого молодые политики из “партии власти” (впоследствии перешедшие в оппозицию) активно консультировались у ведущих российских политтехнологов.

Словом, фактор политтехнологии вполне зримо присутствовал в этой “розовой” смене политической элиты Грузии. Более того, именно эффективная политтехнология сделала бессмысленным применение всех других форм влияния (в т.ч. силовых) и обеспечила мирный процесс смены власти.

Стоит указать ещё на один существенный фактор победы “революции роз”. С точки зрения политтехнологов, на удивление пассивной и неэффективной была деятельность команды Э.Шеварднадзе. Это так бросалось в глаза, что некоторые политики до сих пор не могут поверить, что революция не была способом передачи власти, избранным самим Э.Шеварднадзе. Иными словами, если политическая технология оппозиции блестяще выиграла битву за власть, то политтехнология Президента столь же блестяще ее проиграла.

Эффективность политической технологии, как и любой другой, зависит от мотивации, компетенции и наличия инструментальных возможностей субъекта — денег, рычагов власти, контролируемых СМИ и т.д.

Инструментарий технологии борьбы за власть во многом совпадает с инструментами психологической (информационной) войны, используемыми для

* Друкується мовою оригіналу.

влияния одной страны на формирование политической элиты другой. Поэтому там, где знают цену политтехнологиям, редко пользуются услугами иностранных профессионалов.

В истории есть случаи, когда страны для достижения собственных целей использовали политические круги другого государства. К примеру, можно вспомнить, как Германия использовала большевиков для смены власти в России и перелома в ходе войны. Впрочем, сегодня для смены режима вполне достаточно профинансировать реализацию “несиловых” технологий.

Политическая культура народа — условие его суверенитета

Приведенная выше ситуация с Дж.Соросом свидетельствует о том, что в “революции роз” переплелись внешние и внутренние факторы. С одной стороны, революцию в Грузии можно рассмотреть как внутреннюю борьбу за власть, с другой — как внешнее вмешательство, направленное на смену власти, т.е. как психологическую войну. Естественно, встает вопрос о цели и о политическом смысле этой войны.

С демонтажем СССР появились страны “новой демократии”, более всего нуждающиеся в сильной экономике, которую можно было создать только с помощью Запада. Россия хотела сохранить свое влияние на постсоветском пространстве, однако для решения этой задачи она не располагала соответствующим экономическим потенциалом. Поэтому единственным оружием России стало провоцирование конфликтов и вмешательство в формирование элит новых независимых государств. Впрочем, победы России были краткосрочными — люди, которых она приводила к власти, быстро становились непокорными и пренебрегали её интересами. И это не случайно, роль национального лидера предполагает защиту интересов, прежде всего, собственной страны.

А страны, в отличие от отдельных политиков, не будут ориентироваться на Россию, пока она не сможет предложить что-либо приятнее кнута. Российский кнут оставил на теле Грузии две незажившие раны, которые принято называть этноконфликтами и которые, собственно, определили отношение к России.

На этом фоне проявился интерес США к постсоветским нефтяным ресурсам. Республиканская Администрация США захотела изменить сложившийся “нефтяной порядок” на континенте и снизить цены на нефть. Такой план не устраивал Россию, ряд мусульманских стран, конкурентов США в Европе и... конкурентов республиканцев в самой Америке.

США сориентировали усилия на кавказском нефтяном коридоре (Средняя Азия, Азербайджан, Грузия): перебросили военный контингент в Среднюю Азию, направили экспертов в Грузию и объявили, что по кавказскому хребту проходит красная линия их интересов. Грузия попыталась использовать интерес США для того, чтобы “вырвать” потерянные территории у России.

К своей цели США стремились с лихостью бойскаута — вошли и остались в Афганистане, вошли и остались в Ираке, не доведя военные победы до

соответствующего политического финала. Америка застряла в этих войнах. Но подошли президентские выборы, и Администрация США политику атаки сменила на политику уступок, в т.ч. по отношению к России. Причем, с успешным завершением революции в Грузии Администрация США освободилась от “неудобного” Э.Шеварднадзе и укрепила партнерские отношения с Россией.

Америка требует вывода российских военных баз, но никак не реагирует на расширение на Грузию российского экономического влияния. Это согласуется с политикой В.Путина, который давно заявил, что военное влияние России на другие страны должно быть заменено экономическим. Такой сценарий устраивает и Грузию: Россия помогает в решении региональных конфликтов, становится экономическим партнёром, кнут меняется на пряник.

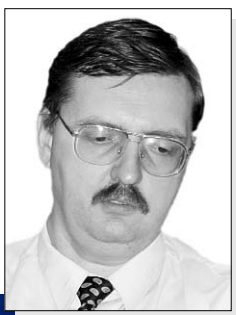
Столь позитивное развитие событий стало возможным в результате снижения агрессивности политики как Америки, так и России. Их партнерство стало основным фактором смены власти в Грузии. А механизмом этой смены стали политтехнологии.

Исходя из сказанного, можно предположить, что до президентских выборов в США любая смена власти в ключевых зонах постсоветского пространства будет происходить с согласия Вашингтона и Москвы, и позиция последней будет решающей. Это означает, что в большинстве случаев к власти придут политики, ориентированные на Россию. Но эта победа может быть краткосрочной, если в будущем новая Администрация США предложит пряник побольше.

Вероятно, основным оружием в этих процессах будут политтехнологии.

Экспорт политтехнологий сродни вмешательству извне. Противостоять этому вмешательству можно, формируя внутренний рынок политтехнологических услуг. Но главное — повышение общеполитической культуры граждан, что будет способствовать защищенности политических процессов от иностранного влияния. Наверное, такая политическая защищенность есть одним из главных признаков суверенитета, к которому стремятся все народы. ■

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПЛИВУ НА ДЕМОКРАТИЗАЦІЮ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ Є ПРОБЛЕМАТИЧНОЮ

Ігор БУРАКОВСЬКИЙ,

директор Інституту економічних досліджень і політичних консультацій

У міжнародній практиці досить широко використовуються економічні санкції з політичною метою, тобто запровадження обмежувальних економічних заходів з міркувань безпеки, попередження (або у відповідь на активізацію) певних політичних дій з боку інших країн, забезпечення ними дотримання прав і свобод людини. Внаслідок зростання економічної взаємозалежності країн, економічні санкції стають дедалі більш популярним інструментом впливу на політичні процеси. Тому обговорення проблем зовнішнього впливу на внутрішні економічні та політичні процеси не можна обмежувати лише питаннями фінансової, інформаційної або політичної підтримки тих чи інших політичних сил або інституцій.

Економічні санкції: механізми та ефективність

Механізм дії і форми економічних санкцій. Ідея економічних санкцій полягає в тому, що їх запровадження спричинить економічні збитки, які всередині країни трансформуються в політичний тиск на Уряд (правлячу еліту), результатом чого стане зміна певної політики або повна відмова від неї.

Економічні санкції варіюються від “м’яких” заходів (попередження, заяви тощо) до жорсткої економічної блокади. Власне, і сам факт висловлювань про можливість запровадження санкцій можна розглядати як своєрідну “санкцію” та водночас — можливість владнати конфлікт політичними заходами.

Загалом, економічні санкції можна розділити на три групи: (1) обмеження на експорт походженням з країни-об’єкта санкцій; (2) обмеження на експорт до країни-об’єкта санкцій; (3) фінансові санкції, що передбачають: блокування закордонних активів Уряду країни-об’єкта санкцій; обмеження надання кредитів і позик; обмеження міжнародних розрахунків; обмеження операцій із закордонною нерухомістю країни-об’єкта санкцій; обмеження допомоги розвитку.

Найпростіше встановити обмеження на експорт з країни-об’єкта санкцій, оскільки обмеження на експорт до неї сьогодні можна досить просто обійти.

Фінансові санкції вважаються більш ефективними, хоч обмеження імпорту може мати найбільший вплив на національне економічне зростання.

Ефективність економічних санкцій. Ефективність впливу на країни-об’єкти санкцій визначаються багатьма чинниками. Серед головних можна назвати наступні.

Вразливість країни до економічних санкцій. У свою чергу, вона залежить від рівня економічного розвитку країни, економічної і технологічної залежності від імпорту, рівня диверсифікації національного виробництва, товарної і географічної структури зовнішньої торгівлі, спроможності “обходити” санкції або зменшувати їх негативний вплив. Загалом, уразливість країни до зовнішніх економічних санкцій є тим більшою, чим більшу роль відіграють зовнішні економічні чинники в її економічному розвитку.

Масштаби санкцій. Найбільш ефективними є багатосторонні санкції (наприклад, за рішенням ООН), оскільки односторонні санкції можна обійти, переорієнтувавши співробітництво на інші країни (так, допомога Кубі з боку СРСР дозволила їй послабити вплив економічних санкцій з боку США).

Характер санкцій. Міжнародний досвід доводить, що “дешеві” (символічні) санкції радше сприяють “довголіттю” політичного режиму, ніж його зміні.

Характер політичної еліти країни-об'єкта санкцій. Санкції, спрямовані на політичні зміни, будуть ефективними, якщо політична еліта країни-об'єкта санкцій складається з раціональних економічних акторів, поведінка яких визначається максимізацією прибутку, або якщо правляча еліта, хоч і не займає економічно раціональну позицію, але змушена прислуховуватися до раціонально налаштованих економічних агентів.

Суб'єкти економічних санкцій. Найбільш активно економічні санкції політичного характеру використовують США. Їх односторонні санкції охоплюють: блокування активів і заборону здійснення всіх операцій (контактів) з відповідною країною та її громадянами; припинення фінансової допомоги; обмеження експорту та/або імпорту; усунення компаній країни від участі в тендерах на постачання товарів і послуг для американських урядових структур. Суттєвим елементом санкцій є також офіційна протидія американських представників у міжнародних фінансових інститутах, наприклад, наданню кредитів відповідній країні.

Проблема економічної допомоги/економічних санкцій і нових демократій

Як свідчить міжнародний досвід, нові демократії та міжнародні актори стоять перед складною дилемою. Демократію важко консолідувати, якщо існуючий режим не заклав основи стабільного економічного зростання. Такий економічний динамізм не може бути забезпеченим без реформ. Оскільки реформи є досить болючими в короткостроковому плані, то їх успіх великою мірою залежить від міжнародної підтримки. Тому питання про економічну допомогу/економічні санкції як інструмент політичного впливу широко дебатуються серед політиків та експертів.

Вважається, що така допомога може бути ефективною, якщо виходить з припущення про те, що ринково-орієнтовані реформи в цілому сприяють демократизації, а поліпшення економічної ситуації в певний момент потрібне для того, що легітимізувати та консолідувати новий демократичний режим.

У цьому контексті найбільш популярним інструментом є так звана обумовленість (*conditionality*) — тобто обумовленість надання певних форм економічної допомоги заходами, спрямованими на демократизацію суспільства та лібералізацію політичного режиму. Такі заходи можуть бути досить ефективними саме на початкових етапах реформування, оскільки об'єктивні труднощі можуть спровокувати рух суспільства у зворотному напрямі.

Імовірність економічних санкцій проти України

Україна вже перебувала у статусі об'єкта економічних санкцій з боку США (декларована причина — недостатній рівень захисту прав інтелектуальної власності) та окремих країн — членів *FATF* (декларована причина — недостатній рівень боротьби з відмиванням “брудних” грошей).

Що стосується жорстких економічних санкцій з політичних міркувань, то сьогодні важко уявити ситуацію повномасштабної економічної блокади України. Такі заходи проти України практично нереальні, оскільки її економічне становище поліпшується, і немає підстав говорити про реальну можливість зворотного суспільного руху.

Навіть якщо вибори будуть недемократичними, фальсифікованими (причому неважливо, хто прийде до влади) малоймовірно, що проти України будуть застосовані якісь чітко артикульовані “економічні санкції з метою захисту демократії”. Тому в цілому не варто перебільшувати вплив Заходу чи взагалі навколишнього світу на демократизацію в Україні в економічному аспекті.

Санкції працюють лише тоді, коли застосовуються на багатосторонній основі, коли діють разом кілька інституцій і країн, і головне — коли політична (чи економічна) еліта в країні складається з раціональних економічних агентів, які бояться економічних санкцій. Тим часом, в українській економіці склалася ситуація, за якої багато бізнесменів чи політиків таких санкцій не бояться — крім, можливо, блокування рахунків. Тому ефективність впливу на демократизацію України через економічні санкції є досить проблематичною.

Водночас, скорочення або призупинення фінансової і технічної допомоги виглядають цілком реалістично. Можна припустити, що такі односторонні санкції не завдадуть Україні суттєвих економічних втрат, але те, що вони погіршать її економічну привабливість як партнера, що відіб'ється у зростанні оцінок політичного ризику, не викликає сумніву. Очевидно також, що санкції можуть ускладнити переговори зі США стосовно вступу України до СОТ, співробітництво України з міжнародними фінансовими інститутами.

Що стосується економічної (фінансової) підтримки певних політичних процесів — допомогу в організації виборів, сприянні партійному будівництву, діяльності недержавних організацій, що займаються громадянською освітою тощо, то, на відміну від інших інструментів впливу, така “допомога демократії” обумовлена лише певною політичною поведінкою (бажанням влади здійснити необхідні політичні зміни, спрямовані на демократизацію суспільства) і не може розглядатися як покарання чи премія за певні “політичні досягнення.” Хоча, звичайно, окремі політичні сили можуть сприймати таку допомогу як втручання у внутрішні справи країни. ■

Центр Разумкова з 19 квітня по 7 травня 2004р. провів експертне опитування з проблем зовнішнього впливу на президентські вибори в Україні. Опитані 100 експертів: представники Верховної Ради України, Адміністрації Президента України, Апарату РНБО, Міністерства закордонних справ, інших міністерств і відомств, державних наукових установ, неурядових аналітичних центрів і провідних ЗМІ. Узагальнені результати опитування наведені в таблицях і діаграмах, розміщених нижче.

Оцінка впливу на президентські вибори з боку іноземних держав

Найчастіше експерти оцінюють загальний вплив іноземних держав на вибори як **“середній”** (таку оцінку дають 65% опитаних). Водночас, оцінки впливу окремих держав виразно відмінні від загальної. Так, 76% експертів вважають, що Росія здійснюватиме сильний вплив на президентські вибори в Україні; 42% дотримуються думки, що сильним буде вплив з боку США. Вплив країн ЄС більшість експертів оцінюють як **“слабкий”** (46%) або **“середній”** (44%).

Якщо зовнішній вплив загалом звести до **“західного”** (США, країни ЄС) та **“східного”** (Росія), то, **на думку експертів, помітнішим під час президентської кампанії в Україні буде “східний” вплив (41% опитаних)**, на думку 19% — **“західний”**. Понад третина (35%) експертів упевнені, що ці впливи будуть приблизно однаковими.

Оцінюючи організаційний, фінансово-економічний, політичний та інформаційний потенціали впливу США, країн ЄС та Росії на президентські вибори в Україні, експерти найвище оцінюють **потенціал Росії** (особливо інформаційний та політичний).

Експерти прогнозують, що США намагатимуться впливати на виборчі процеси в Україні найчастіше через українські неурядові організації, інститут міжнародних спостерігачів, міжнародні фінансові установи, фінансово-економічні важелі, зустрічі державних керівників з претендентами на президентську посаду, а також через організаційні структури діаспори. Країни ЄС — найчастіше через міжнародних спостерігачів та українських неурядові організації, а Росія — через роботу російських політтехнологів у штабах кандидатів, PR-кампанії на користь того чи іншого кандидата, зустрічі представників російського державного керівництва з претендентами на президентську посаду та їх заяви стосовно підтримки того чи іншого кандидата, через релігійні організації, використання фінансово-економічних важелів, у т.ч. транснаціональних корпорацій.

Більшість експертів вважають, що вплив російських мас-медіа на виборчі процеси в Україні буде досить сильним, **ненабагато поступаючи впливу українських ЗМІ.**

На думку більшості експертів, вплив Росії на виборчі процеси матиме переважно неpubлічний характер, тоді як вплив країн ЄС буде переважно відкритим. Стосовно впливу США думки експертів розділилися: 44% вважають, що він буде публічним, і стільки ж — що він матиме як публічний, так і неpubлічний характер.

Найбільш ефективними важелями іноземного впливу експерти вважають фінансово-економічні, PR-кампанії на користь певного кандидата через ЗМІ зарубіжних країн, роботу іноземних політтехнологів у штабах кандидатів, а також вплив через інститут міжнародних спостерігачів, зустрічі керівництва іноземних держав з претендентами на президентський пост.

Якщо вплив США та країн ЄС на президентські вибори переважно оцінюється як позитивний (відповідно 86% і 91%),

тобто такий, що сприяє проведенню чесних, справедливих виборів, то **вплив Росії 77% опитаних характеризують як негативний.**

Аналогічними є оцінки впливу мас-медіа цих країн: **ЗМІ США і країн ЄС — позитивний вплив, російських ЗМІ — негативний.** Примітним є те, що **вплив українських ЗМІ на вибори експерти також переважно оцінюють як негативний.**

44% опитаних вважають, що саме США сприятимуть проведенню чесних і справедливих виборів Президента України, 28% — що країн ЄС, жоден з експертів не назвав Росію. Найчастіше експерти вважають, що вплив США буде спрямований насамперед на поглиблення демократичних реформ в Україні, забезпечення прав людини, свободи слова, підвищення прозорості в діяльності органів влади, активізацію інтеграції України до НАТО та сприяння утвердженню європейського курсу України, зменшенню **“тіньового”** сектору економіки, забезпеченню політичної стабільності. Практично так само оцінюється і спрямованість впливу країн ЄС, за винятком зусиль стосовно інтеграції України до НАТО. Зовнішній вплив Росії, за прогнозом експертів, полягатиме насамперед у сприянні утвердженню євразійських пріоритетів у зовнішній політиці України, прагненні зберегти існуючий політичний режим, поглибленні розбіжностей між Заходом і Сходом країни.

Оцінка впливу на президентські вибори з боку міжнародних організацій

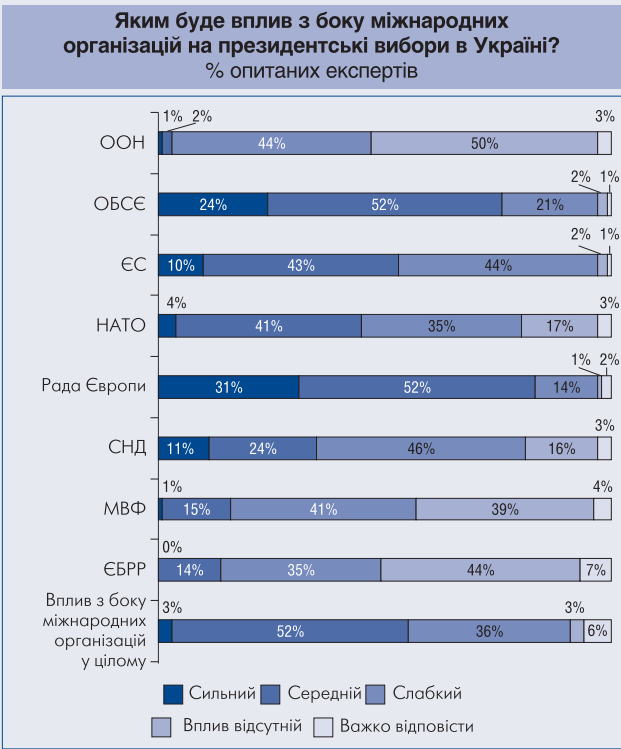
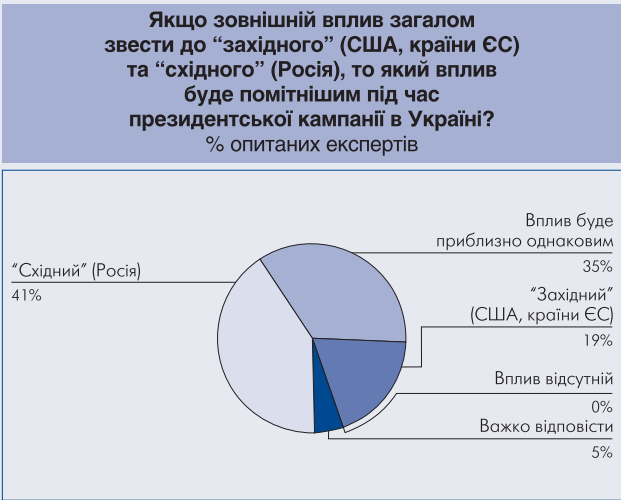
За оцінками експертів, **вплив міжнародних організацій загалом буде дещо слабшим, ніж вплив іноземних держав:** 52% опитаних оцінили його як **“середній”**; 36% — як **“слабкий”**. Очікується, що **найбільший вплив здійснюватиме Рада Європи** (31% експертів оцінюють його як **“сильний”**, ще 52% — як **“середній”**), **ОБСЄ** (відповідно 24% і 52%) та ЄС (відповідно 10% і 43%). Вплив таких організацій, як СНД, ЄБРР, МВФ, НАТО та ООН понад половина експертів оцінили як **“слабкий”** або зазначили, що вплив з їх боку буде відсутнім.

Вплив ОБСЄ, Ради Європи, ЄС, НАТО, ООН частіше оцінюється як **“позитивний”**, а СНД — як **“негативний”**.

Рівень залежності учасників виборчого процесу від зовнішніх впливів

Найбільш значима частина експертів (41%) вважають, що всі політичні сили однаковою мірою використовуватимуть зовнішній фактор під час виборчої кампанії, 30% — дотримуються думки, що найбільшою мірою його використовуватиме влада, а 21% — правочентристська опозиція (**“Наша Україна”, Блок Юлії Тимошенко**). **Найменш залежною від зовнішнього впливу, на думку експертів, є ліва опозиція** — лише 4% опитаних вважають, що ліві партії використовуватимуть зовнішній чинник.

Експерти оцінювали, якою мірою різні кандидати, в разі перемоги на виборах, залежатимуть від інтересів іноземних країн. За їх оцінками, **Л.Кучма, В.Медведчук, П.Симоненко, В.Янукович** в разі перемоги на виборах найбільшою мірою залежатимуть від Росії, а **В.Ющенко** — від США і країн ЄС. ■

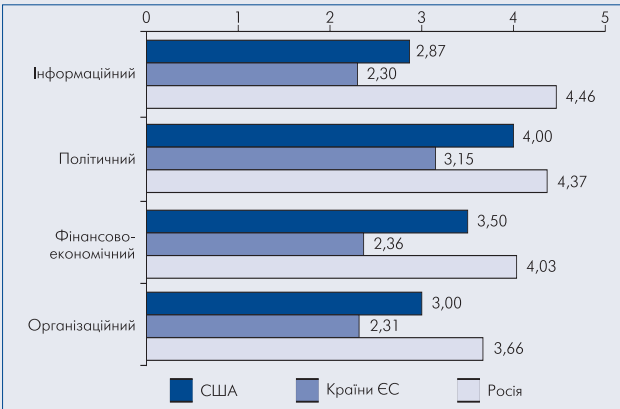

Якою буде спрямованість зовнішнього впливу на президентські вибори?
% опитаних експертів

	Країни ЄС	США	Росія
Публічний вплив, спрямований на забезпечення проведення чесних і демократичних виборів	84	44	1
Непублічний вплив, спрямований на підтримку окремого кандидата з використанням різних важелів тиску	1	9	63
Використовуватимуться обидва варіанти впливу	11	44	34
Важко відповісти	4	3	2

Як би Ви оцінили потенціал можливого впливу з боку США, країн ЄС, Росії на виборчу кампанію в Україні?*

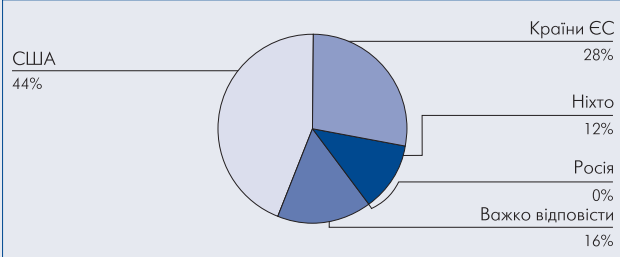
* За п'ятибальною шкалою, де "5" — дуже великий потенціал впливу, "1" — дуже малий, "0" — потенціал відсутній.

Які форми зовнішнього впливу будуть використовуватися з боку США, країн ЄС та Росії під час виборчої кампанії в Україні?*

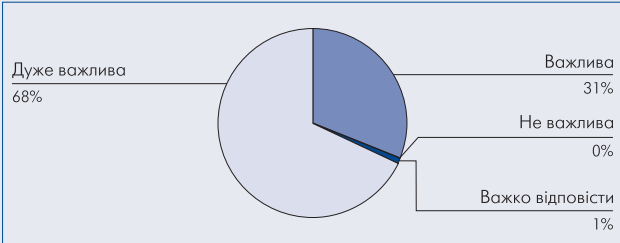
	США	Країни ЄС	Росія
Вплив через українські неурядові організації	86	62	35
Вплив через інститут міжнародних спостерігачів	81	93	26
Використання фінансово-економічних важелів впливу	68	23	90
Вплив через міжнародні фінансові установи	68	41	11
Зустрічі керівництва держави з претендентами на президентський пост	65	49	92
Вплив через організаційні структури діаспори	57	7	32
Вплив через транснаціональні корпорації	45	21	51
Робота політтехнологів цих країн у штабах кандидатів	43	14	97
PR-кампанії на користь того чи іншого кандидата через ЗМІ цих країн	37	19	93
Заяви представників владних структур стосовно підтримки того чи іншого кандидата	21	12	64
Вплив через релігійні організації	10	4	72
Важко відповісти	2	3	1

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

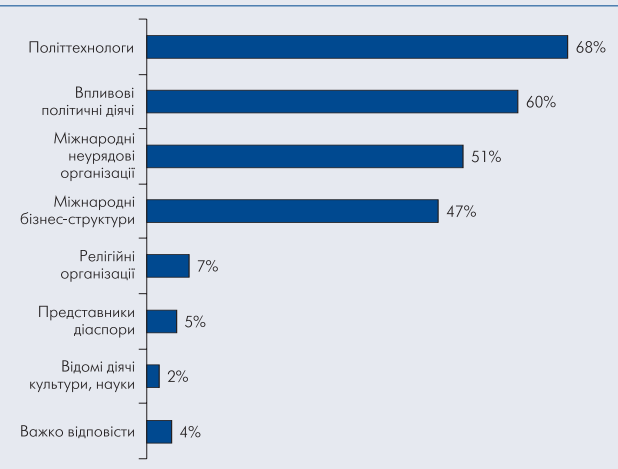
Хто найбільше сприятиме проведенню чесних і справедливих виборів Президента України?*

Чи важливою є участь міжнародних спостерігачів у президентських виборах в Україні?*

Які з наступних зовнішніх суб'єктів здійснюватимуть найбільший вплив на президентські вибори в Україні?*

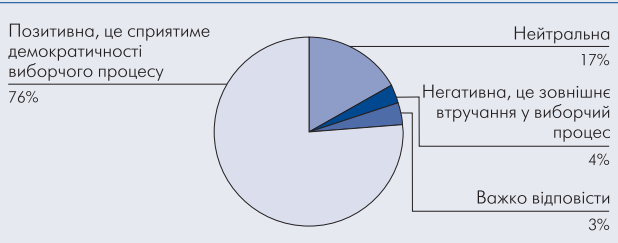
* Респондентам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

Наскільки ефективними будуть наведені форми зовнішнього впливу?*

* За п'ятибальною шкалою, де "5" — дуже ефективна форма впливу, "1" — ефективність дуже низька, "0" — ефективність відсутня.

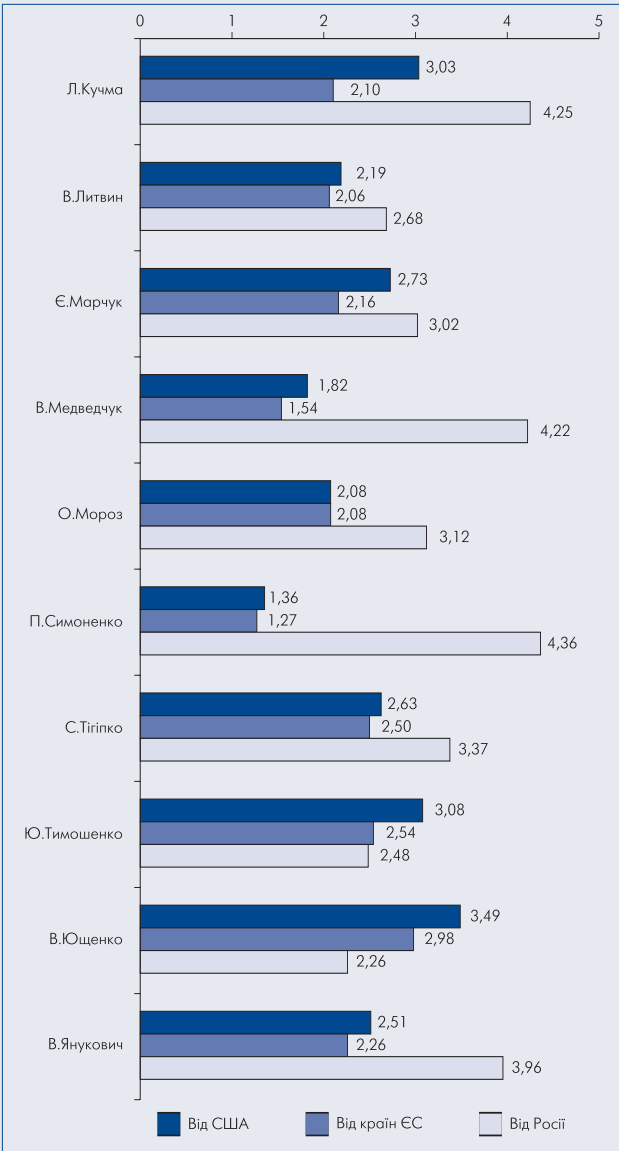
Оцінка надання іноземними організаціями і державами коштів українським громадським організаціям для реалізації ними проектів, спрямованих на підвищення прозорості та демократичності виборів, % опитаних експертів

Яким буде вплив через наступні ЗМІ на президентські вибори в Україні? % опитаних експертів

	Сильний	Середній	Слабкий	Вплив відсутній	Важко відповісти
Телебачення України	96	3	1	0	0
Вплив через українські ЗМІ у цілому	79	18	1	0	2
Пресу України	63	35	2	0	0
Телебачення Росії	62	34	3	0	1
Пресу Росії (в т.ч. російські видання, що виходять в Україні)	60	37	2	0	1
Радіо України	56	32	12	0	0
Радіо Росії	28	38	26	5	3
Пресу США	3	17	66	11	3
Радіо країн ЄС	3	13	52	29	3
Вплив через іноземні ЗМІ у цілому	3	56	33	4	4
Радіо США	2	27	40	28	3
Телебачення країн ЄС	1	9	52	37	1
Телебачення США	0	3	47	47	3
Пресу країн ЄС	0	13	69	15	3

Хто з потенційних кандидатів у Президенти України, в разі перемоги на виборах, буде найбільш залежним від інтересів США, країн ЄС, Росії?*

* За п'ятибальною шкалою, де "5" — повністю залежний, "1" — незалежний, "0" — важко відповісти.

Яким буде вплив через наступні ЗМІ на президентські вибори в Україні: позитивним — таким, що сприяє проведенню чесних, справедливих виборів, чи негативним — таким, що створить нерівні умови для кандидатів на президентський пост? % опитаних експертів

	Позитивний	Негативний	Вплив відсутній	Важко відповісти
Пресу країн ЄС	62	1	26	11
Пресу США	60	3	17	20
Радіо країн ЄС	52	1	37	10
Телебачення країн ЄС	49	1	39	11
Радіо США	48	3	32	17
Вплив через іноземні ЗМІ у цілому	39	14	4	43
Телебачення США	35	1	50	14
Пресу України	14	52	0	34
Радіо України	14	48	4	34
Вплив через українські ЗМІ у цілому	11	52	0	37
Телебачення України	8	69	0	23
Пресу Росії (в т.ч. російські видання, що виходять в Україні)	4	74	2	20
Телебачення Росії	4	78	2	16
Радіо Росії	3	54	15	28

На що буде спрямований зовнішній вплив (з боку США, країн ЄС і Росії) під час виборчої кампанії? % опитаних експертів

	США	Країни ЄС	Росія
Поглиблення демократичних реформ в Україні	87	92	0
Забезпечення прав людини, свободи слова	87	93	1
Активізацію інтеграції до НАТО	78	49	1
Підвищення прозорості у діяльності органів влади	76	81	0
Сприяння утвердженню європейського курсу України	70	76	0
Зменшення тіньового сектору економіки	60	66	2
Забезпечення політичної стабільності	54	60	46
Посилення стратегічної невизначеності	37	6	0
Зростання ізоляціоністських тенденцій	29	5	0
Загострення політичного протистояння	12	4	40
Поглиблення розбіжностей між Заходом та Сходом України	7	1	69
Спричинення громадських конфліктів	4	0	23
Збереження існуючого політичного режиму	2	3	85
Сприяння утвердженню євразійських пріоритетів	1	1	89
Важко відповісти	1	0	0

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

Хто буде найактивніше використовувати зовнішній фактор під час проведення виборчої кампанії? % опитаних експертів

З яким твердженням стосовно майбутньої президентської кампанії Ви згодні більшою мірою? % опитаних експертів

**Прогноз рівня демократичності виборів-2004.
Оцінки зовнішнього впливу, спрямованого
на забезпечення прозорості і чесності виборів**

Більшість (52%) опитаних вважають, що президентські вибори-2004 не будуть демократичними. Протилежної думки дотримується лише кожен п'ятий (20%) респондент. Найбільш скептично налаштовані мешканці Півдня України (57%). А серед вікових груп — громадяни середнього віку (52-55%). При цьому, на думку респондентів, українська влада до закликів з боку міжнародних організацій та іноземних держав стосовно забезпечення демократії на виборах прислуховується лише частково (43%) або нехтує ними (27%).

Зовнішня допомога для проведення чесних виборів, іноземний тиск на владу в разі незабезпечення їх демократичного проведення оцінюються неоднозначно. Зокрема, у ставленні громадян до іноземної допомоги не домінує жодна точка зору (позитивною таку допомогу вважають 31%, негативною — 24%). Помітною є регіональна специфіка оцінок — найбільша частка громадян, які вітають іноземну допомогу — на Заході країни, найменша — у Східному регіоні.

Проблема зовнішнього тиску в разі незабезпечення чесних виборів глави держави розділяє громадян майже навпіл: 39% з них переконані у необхідності цього тиску, 39% — проти. На цьому тлі різко виділяється Західний регіон, де більшість (57%) опитаних вважають виправданим зовнішній тиск при незабезпеченні чесних виборів.

Немає єдиної позиції громадян і стосовно іноземного фінансування громадських організацій для реалізації їх проєктів, спрямованих на підвищення демократичності виборів. Майже однакові частки респондентів оцінюють таку допомогу позитивно (28%) і негативно (25%). В регіональному розрізі помітно відрізняються оцінки респондентів Західного регіону (більш позитивна) і Південного (більш критична).

Діяльність місій іноземних спостерігачів викликає помітний скепсис у більше ніж половини громадян: 38% вважають візити спостерігачів такими, що не мають жодного впливу на розвиток подій, а 13% — такими, що шкодять Україні. Водночас, позиції респондентів Західного регіону помітно відрізняються у позитивний бік.

Оцінка впливу міжнародних структур і окремих держав, використання зовнішнього фактору суб'єктами політичного процесу

Сила зовнішнього впливу загалом оцінюється громадянами стримано. **Найбільші частки респондентів вважають, що вплив міжнародних організацій та окремих країн (країн ЄС, Росії, США) буде переважно "середнім" або "слабким".** Водночас характер зовнішнього впливу оцінюється по-різному. Вплив міжнародних структур громадянами сприймається загалом позитивно, насамперед ЄС (28%). Виняток складає НАТО (17% вважають вплив Альянсу позитивним, 18% — негативним). **Громадяни вважають, що більш позитивним на президентські вибори буде вплив з боку Росії та ЄС.** Пропорція позитивних і негативних оцінок впливу Росії складає відповідно 30% і 17%, країн ЄС — 27% і 14%. Ставлення до впливу з боку США є більш критичним.

Оцінюючи регіональну специфіку позицій громадян, можна виділити два аспекти. По-перше, в усіх регіонах вплив ЄС вважається більш позитивним, ніж негативним. По-друге, на Заході переважають позитивні оцінки впливу США і критичні стосовно Росії. В інших регіонах співвідношення оцінок дзеркально протилежне: вплив Росії сприймається переважно позитивно, США — негативно. Найбільш критично ставляться до впливу на президентські вибори в Україні з боку Сполучених Штатів респонденти Південного регіону.

Оцінка рівня використання учасниками виборів зовнішнього фактору та зацікавленості Заходу і Росії у перемозі на виборах окремих кандидатів

За прогнозом найбільшої частки громадян (33%) **всі політичні сили однаковою мірою використовуватимуть зовнішню підтримку під час виборів.** Водночас 20% опитаних дотримуються думки, що більш активно таку підтримку використовуватиме влада, а 17% — правоцентристська опозиція. Лише 2% респондентів вважають, що ліві партії будуть спиратися на зовнішню допомогу.

Громадяни по-різному ставляться до думки, що поширюється через ЗМІ, про те, що Захід зацікавлений у перемозі В.Ющенка, а Росія — кандидата від партії влади. Проте з такими інформаційними стереотипами погоджуються значні частки респондентів. Зокрема, стосовно В.Ющенка — 45%, стосовно кандидата від партії влади — 36%. Помітною є регіональна специфіка. Думку про зацікавленість Заходу в перемозі В.Ющенка найчастіше поділяють мешканці Західного регіону (51%) і рідше — Центрального (42%). З думкою про російський інтерес у перемозі кандидата від влади також частіше погоджуються респонденти Західного регіону (41%), рідше — Центрального (35%) та Східного (34%).

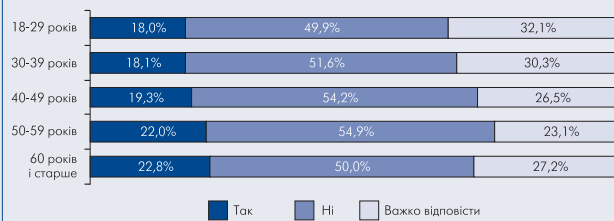
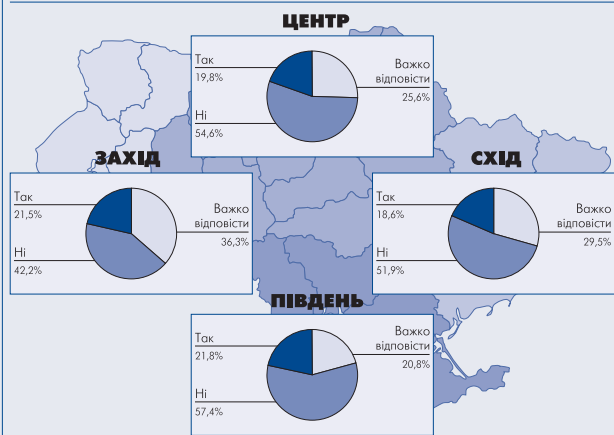
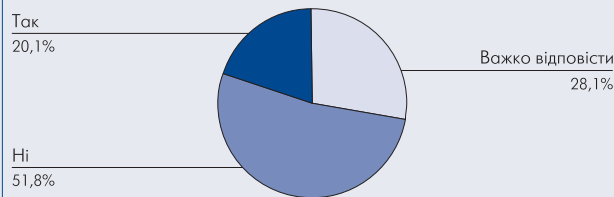
Оцінка основних джерел інформації, рівня довіри до них

Основними інформаційними джерелами для громадян є національні мас-медіа. Українці "часто" отримують інформацію з телеканалів — 70%, радіостанцій — 43%, друкованих ЗМІ — 31%. Число респондентів, які також часто користуються російськими ЗМІ, значно менше (телеканалами — 31%, радіостанціями — 13%, виданнями російських ЗМІ в Україні — 7%). На цьому тлі загальний рівень доступності для громадян України інформації західних ЗМІ є надзвичайно низьким. Частка тих, хто постійно отримує інформацію із цих джерел, не перевищує позначки 3%.

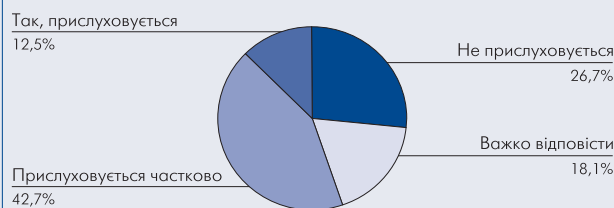
Загалом, рівень довіри до мас-медіа не є високим. Повністю довіряють українським телеканалам — 12% опитаних, національним радіостанціям — 11%, російським телеканалам — 8%, вітчизняним друкованим ЗМІ — 8%.

Попри те, що довіра до вітчизняних ЗМІ є порівняно вищою, ніж до іноземних, громадяни досить критично оцінюють українські мас-медіа як канал об'єктивного висвітлення позицій світової спільноти стосовно України. Майже половина (46%) опитаних упевнені, що українські ЗМІ про ставлення з боку зовнішніх суб'єктів до ситуації в Україні інформують однобічно й лише про те, що вигідно владі. Лише кожен дев'ятий громадянин (11%) вважає таке інформування повним і об'єктивним. ■

Чи будуть президентські вибори 2004р.
демократичними?
% опитаних

Чи прислуховується українська влада до закликів
міжнародних організацій та іноземних держав стосовно
проведення чесних, прозорих, демократичних виборів?
% опитаних

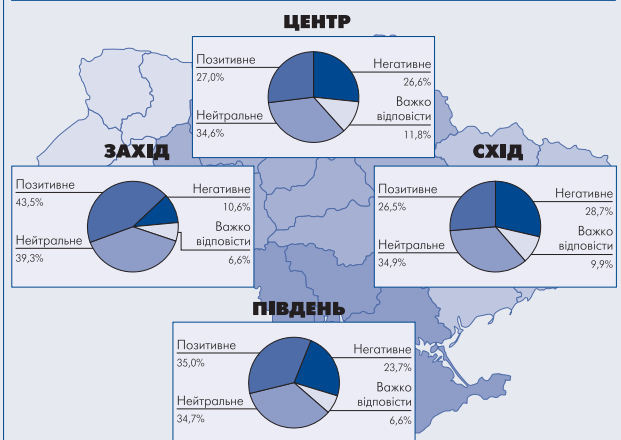
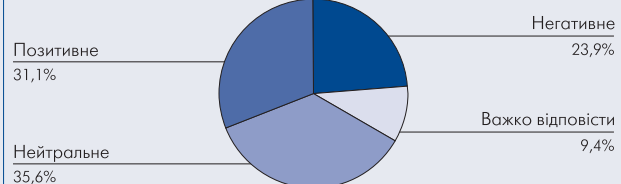

Дослідження проведено соціологічною службою Центру Разумкова з 2 по 8 квітня 2004р. в усіх регіонах України. Опитано 2020 респондентів віком від 18 років у 123 населених пунктах, включаючи села, селища міського типу, малі, середні та великі міста. Похибка вибірки — 2,3%.

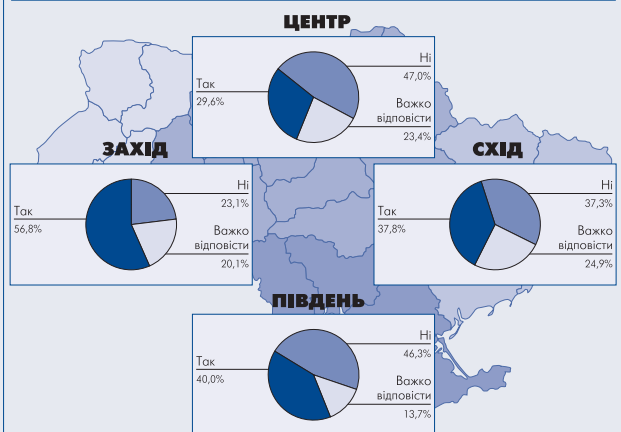
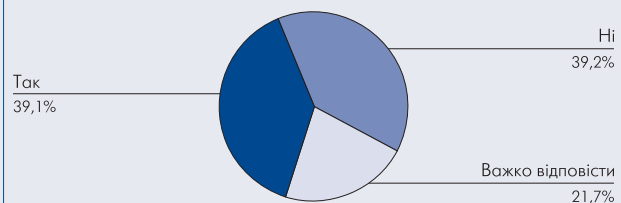
Соціологічне дослідження проведено завдяки підтримці, наданій Інститутом Сталих Спільнот (Монпельє, штат Вермонт, США) та Агентством США з міжнародного розвитку. Висловлені у публікації думки не обов'язково відображають погляди Інституту Сталих Спільнот та АМР США.

Тут і далі застосовується наступний розподіл областей за регіонами: **Захід:** Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька; **Центр:** м.Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська; **Південь:** АР Крим, Одеська, Херсонська, Миколаївська; **Схід:** Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська.

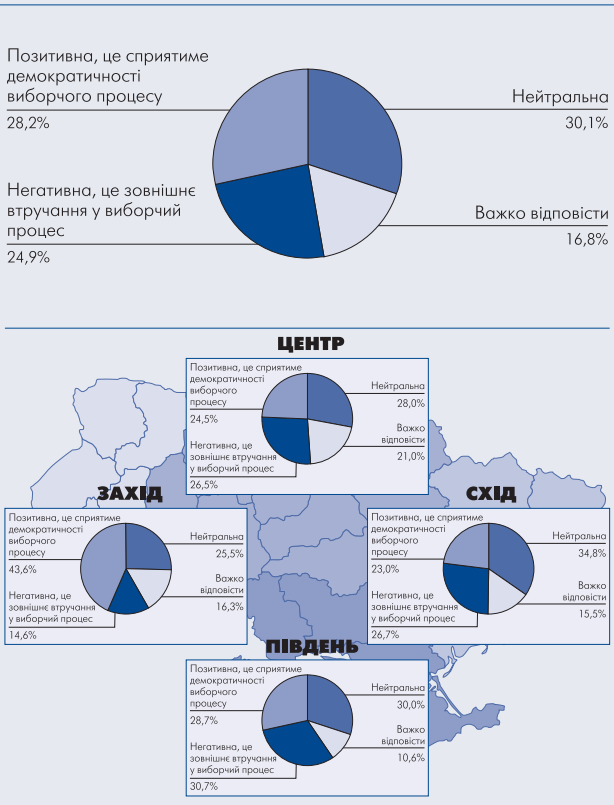
Ставлення до надання іноземними державами
та міжнародними організаціями допомоги Україні для
проведення демократичних президентських виборів,
% опитаних

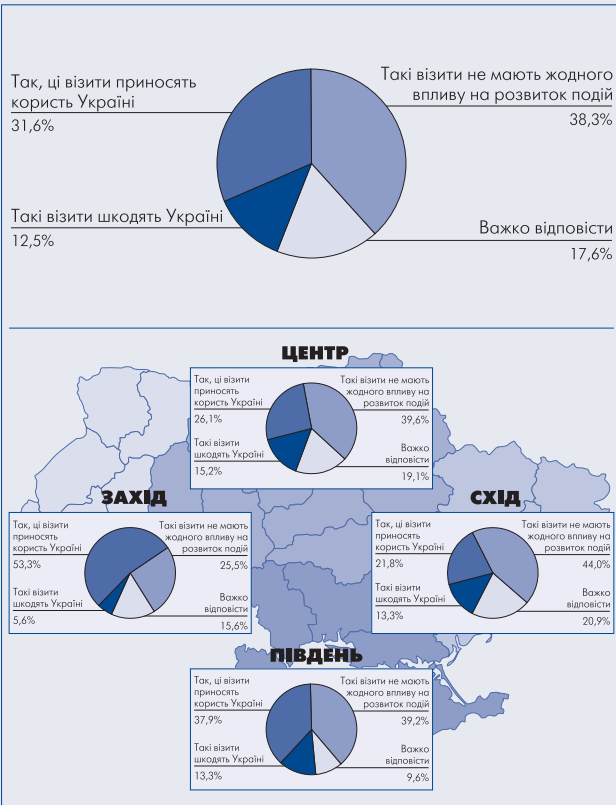
Якщо влада в Україні не забезпечуватиме
чесних, прозорих, демократичних виборів,
то чи повинні за таких умов іноземні держави,
міжнародні організації здійснювати тиск на українську
владу стосовно дотримання демократичних норм?
% опитаних

Оцінка надання коштів іноземними країнами та організаціями українським громадським організаціям для реалізації ними проектів, спрямованих на підвищення прозорості і демократичності виборів, % опитаних

Під час виборів Україну відвідують місії іноземних спостерігачів від міжнародних організацій та окремих держав. Як Ви вважаєте, чи приносять користь Україні такі візити спостерігачів? % опитаних

Яким буде вплив з боку міжнародних організацій на президентські вибори в Україні? % опитаних

	Сильний	Середній	Слабкий	Вплив відсутній	Важко відповісти
НАТО	12,2	20,2	13,4	16,5	37,7
ЄС	9,3	25,7	15,3	13,5	36,2
СНД	8,4	24,0	17,2	15,3	35,1
ООН	7,2	22,4	15,3	16,8	38,3
Рада Європи	6,7	23,4	16,0	14,2	39,7
ОБСЄ	4,8	20,5	16,6	15,9	42,2
Вплив з боку міжнародних організацій у цілому	4,7	24,4	17,2	15,1	38,6

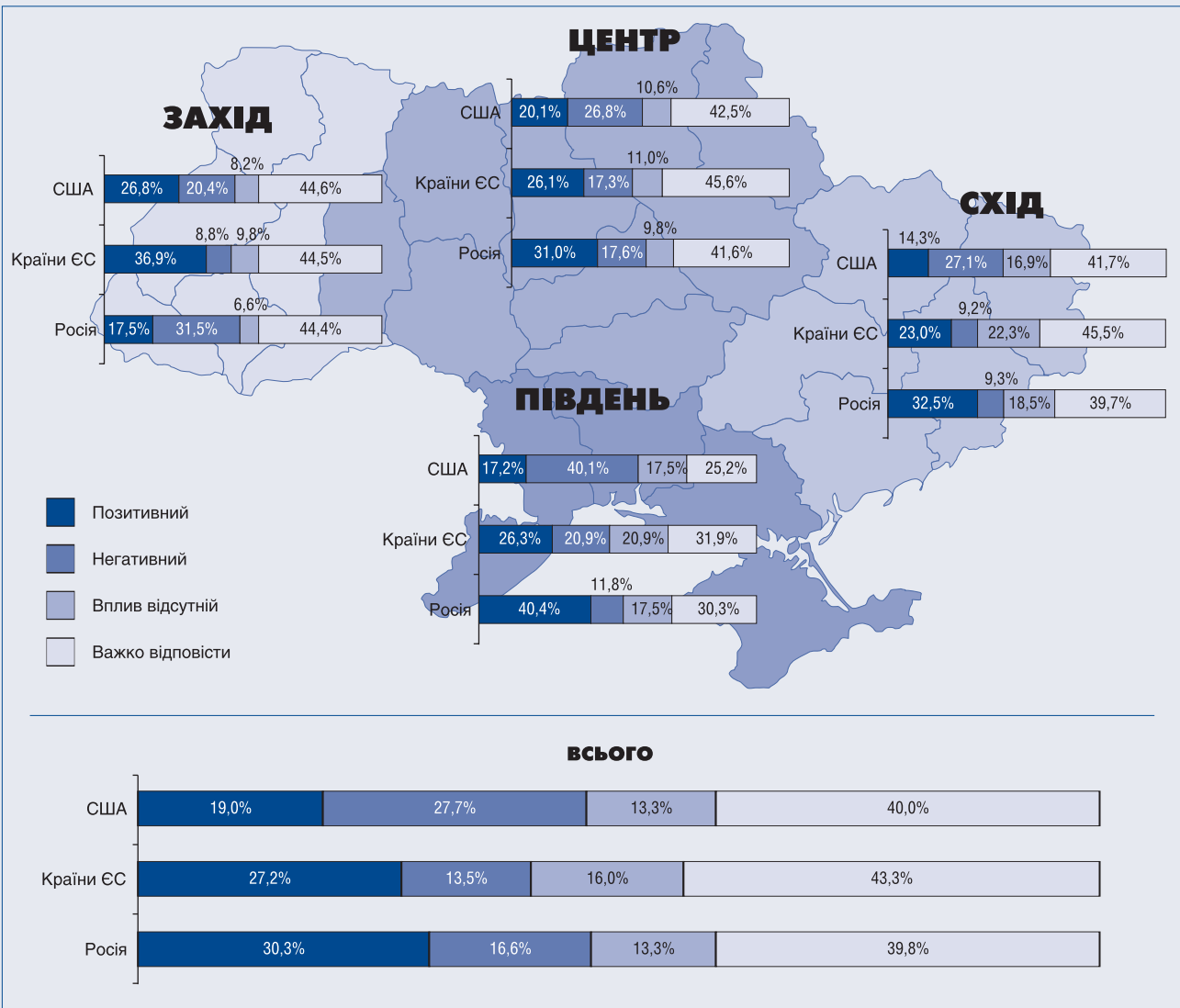
Яким буде вплив з боку міжнародних організацій на президентські вибори в Україні: позитивним — таким, що сприяє проведенню чесних, прозорих, демократичних виборів, чи негативним — таким, що створює нерівні умови для кандидатів на президентський пост? % опитаних

	Позитивний	Негативний	Вплив відсутній	Важко відповісти
ЄС	28,1	10,3	16,6	45,0
ООН	25,4	9,2	19,7	45,7
СНД	24,6	11,1	18,1	46,2
Рада Європи	24,4	8,7	16,9	50,0
ОБСЄ	22,2	8,9	18,9	50,0
НАТО	16,5	17,6	18,2	47,7

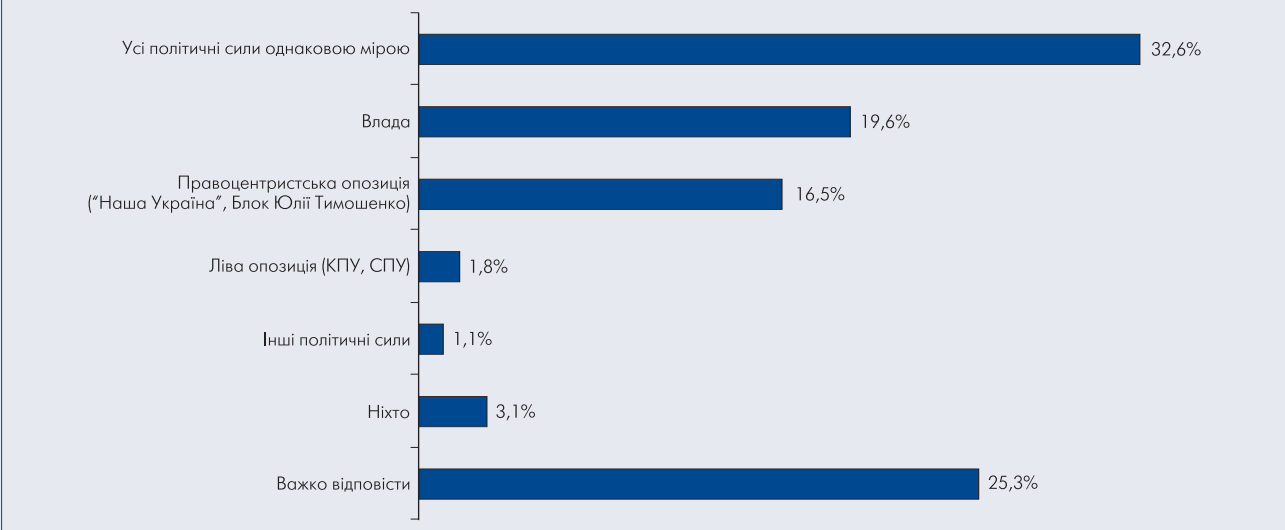
Яким буде вплив з боку окремих іноземних держав на президентські вибори в Україні? % опитаних

	Сильний	Середній	Слабкий	Вплив відсутній	Важко відповісти
США	27,9	21,4	9,6	11,7	29,4
Росія	22,4	27,8	11,9	10,2	27,7
Країни ЄС	12,7	29,6	14,7	11,9	31,1
Вплив з боку іноземних держав у цілому	9,3	27,5	17,5	13,4	32,3

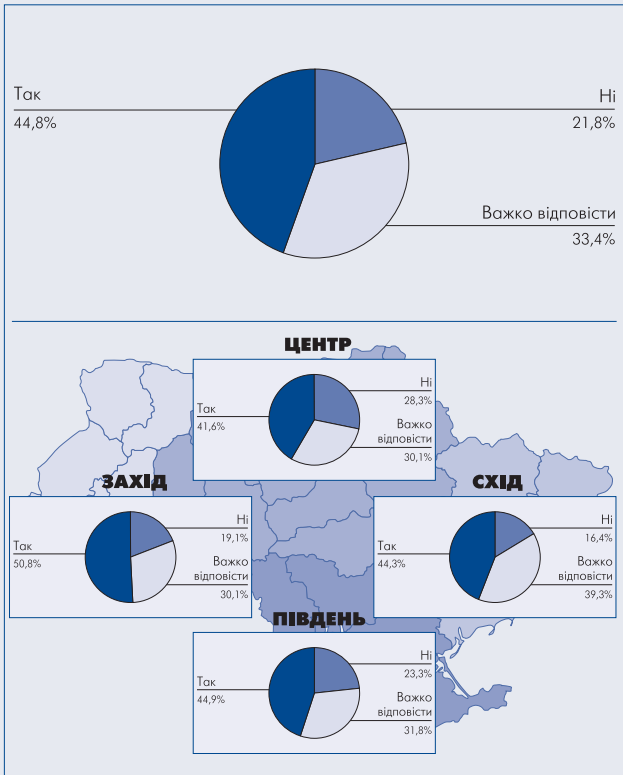
Яким буде вплив з боку окремих іноземних держав на президентські вибори в Україні:
позитивним — таким, що сприяє проведенню чесних, справедливих виборів,
чи негативним — таким, що створює нерівні умови для кандидатів на президентський пост?
% опитаних

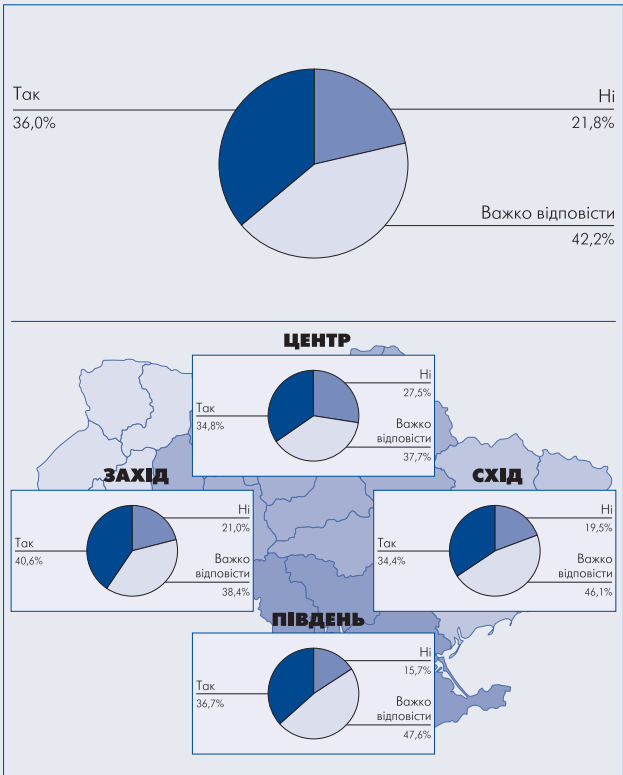
Хто буде найактивніше використовувати
зовнішню підтримку під час президентських виборів?
% опитаних

Засобами масової інформації поширюється думка про те, що країни Заходу зацікавлені у перемозі на наступних президентських виборах В.Ющенка. Чи погоджуєтесь Ви з такою думкою?
% опитаних

Засобами масової інформації поширюється думка про те, що Росія зацікавлена у перемозі на наступних президентських виборах кандидата від партії влади? Чи погоджуєтесь Ви з такою думкою?
% опитаних

З яких засобів масової інформації Ви отримуєте інформацію?
% опитаних

	Часто	Інколи	Не отримую	Важко відповісти
Українських телеканалів	69,7	24,7	5,2	0,4
Українських радіостанцій	43,4	32,3	23,3	1,0
Українських друкованих ЗМІ (газет і журналів)	31,2	45,8	21,8	1,2
Російських телеканалів	30,7	28,1	40,6	0,6
Російських радіостанцій	13,2	27,1	58,5	1,2
Видань російських ЗМІ в Україні	7,2	29,6	61,4	1,8
Російських друкованих ЗМІ	2,9	14,8	80,6	1,7
Західних радіостанцій	2,8	11,1	83,7	2,4
Західних телеканалів (враховуючи телеканали сусідніх країн, крім Росії, Білорусі та Молдови)	2,2	5,1	90,7	2,0
Західних друкованих ЗМІ	0,9	5,1	92,0	2,0
Польських телеканалів	0,6	2,9	94,9	1,6
Угорських телеканалів	0,3	0,8	97,7	1,2
Турецьких телеканалів	0,2	0,8	97,8	1,2
Румунських телеканалів	0,1	0,7	98,0	1,2
Словацьких телеканалів	0,1	1,1	97,6	1,2

Якою мірою Ви довіряєте наступним ЗМІ?
% опитаних

	Повністю довіряю	Певною мірою довіряю	Не довіряю	Важко відповісти
Українським телеканалам	12,4	71,0	11,0	5,6
Українським радіостанціям	10,6	59,5	11,5	18,4
Російським телеканалам	8,2	49,3	11,5	31,0
Українським друкованим ЗМІ	8,0	66,6	13,1	12,3
Російським радіостанціям	5,7	38,1	12,6	43,6
Російським друкованим ЗМІ	4,2	40,5	14,2	41,1
Виданням російських ЗМІ в Україні	3,8	37,3	15,1	43,8
Західним радіостанціям	3,2	19,1	16,6	61,1
Західним телеканалам	2,9	17,5	16,8	62,8
Західним друкованим ЗМІ	2,4	18,1	18,4	61,1

Як українські ЗМІ інформують про ставлення іноземних країн, міжнародних організацій до ситуації в Україні?
% опитаних

